

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KÜRESEL EKONOMİK GELİŞMELERİN
GÜVENLİĞE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

METİN AYDIN

İstanbul, Ekim 2007

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KÜRESEL EKONOMİK GELİŞMELERİN
GÜVENLİĞE ETKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

METİN AYDIN
0650Y38214

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan Alkin

İstanbul , Ekim 2007

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiç bir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup; Türk Silahlı Kuvvetlerinin ve İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşlerini yansıtmamaktadır.

Metin AYDIN

ÖZ

İki kutuplu dünya düşüncesinin sona ermesi ile birlikte dünya ekonomik merkezi üç gruba ayrılmış olup, bunlar Kuzey Amerika, Avrupa ve Pasifik havzasıdır. Bu bölgelerdeki rekabetin temel esasları; düşük maliyet, ileri teknoloji ve diğer pazarlara ulaşmaktır. Soğuk savaş döneminin ideolojik temelli tehdit unsurlarına ek olarak günümüzde din, etniklik, terör, uyuşturucu kaçakçılığı, mülteci akımı, XX.yüzyıldaki iki büyük savaşın nedenlerine ek olarak XXI.yüzyılda su kaynakları ve etnik çatışmalar kaos nedenleri olacaktır.

Gelişmelerin bu şekilde devam etmesi neticesinde; küresel ekonomik gelişmelerin ulus-devlet yapısında ortaya çıkardığı tahribatla birlikte, küreselleşmenin zengin-yoksul arasındaki uçurumu her geçen yıl biraz daha arttıracığı; gelecek on yıllarda ise terör faaliyetlerinin yoksul kitlelerden zengin devletlere doğru artarak devam edeceği öngörülmektedir. Küresel ekonominin daha refah ve huzurlu bir toplum oluşturma amacının ise ancak dünyadaki gelir paylaşımının daha adil olarak yapılması ile mümkün olabileceği değerlendirilmektedir. Bunun gerçekleşmemesi durumunda artacak terör trendleri ile birlikte dünya arenası önümüzdeki 25-30 yıl içinde büyük kaoslara gebecektir.

ABSTRACT

With the ending of bipolar world thought, economic center of the world had separated into three groups : North America, Europe and Pacific Basin. Main principals of the competition on those areas are low cost, high technology and reaching other markets. In addition to ideologic based threat elements of the cold war period, nowadays religion, ethnics, terror, drug smuggling, refugee flow and in addition to reasons of two big world war on XX. Century, water supplies and etnical disagreements will be the cause of chaos.

By the result of these circumstances; its estimated that the gap of globalism between rich and pauper will increase day by day and terror activities will increase from rich countries to poor ones at next ten years as a result of the damage on nation-state structure which was triggered by the global economic circumstances. Plus, it is assumed that the goal for creating a more weal and peaceful society of the global economy will be achieved only if the income distribution will be done in justice. In case of failure of achieving that goal, world arena will be imagnate for big caoses at next 25-30 years because of the increasing terror trends.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	i
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1980 ÖNCESİ DÜNYA EKONOMİSİ VE SOĞUK SAVAŞ DENGELERİ

1.1. 1980 Öncesi Uluslararası Siyasi Denge	4
1.2. 1980 Öncesi Uluslararası Ekonomik Denge	9
1.2.1. Refah Devleti Düşüncesi ve Bölüşüm Sürecine Müdahale.....	14
1.2.2. Kuşatma Liberalizmi ile Komünizmi Kuşatma Projesi.....	15
1.2.3. Çevrenin Kalkınması	17
1.2.4. Ulusal Kalkınmacı Modelin Çözülüşü	18
1.2.5. Krizin Çevreye Yansıması Sonucunda Borçlanma ve Çöküş	20
1.2.6 Merkezden Çevreye Üretim.	21

İKİNCİ BÖLÜM

1980 SONRASI NEOLİBERAL POLİTİKALAR, SSCB’NİN DAĞILMASI VE KÜRESELLEŞME SÜRECİ

2.1. Uluslararası Ekonomik Yapının Aşınması	23
2.2. ABD’nin Süreci Tersine Çevirme Girişimleri.....	24
2.3. Neoliberalizmin Getirdiği Gerçeklik.....	25
2.4. Kapitalizmin Dinamikleri.....	29
2.5. Son Neoliberal Başarı Ülkesi Olan Çin.....	32
2.6. Girişimci Devlet Modeline Geçiş.....	34
2.7. Küreselleşme Sürecinin Hız Kazanması.....	36
2.8. Neoliberalizme Yapılan Eleştiriler.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990 SONRASI TEK KUTUPLU DÜNYA VE DÜNYA EKONOMİSİNDE GLOBALLEŞME SÜRECİ

3.1. Yeni Dünya Düzeni İle Neoliberalizmin Çatışması	42
3.2. Yeni Dünya Düzeni ve Globalleşen Dünya.....	45
3.2.1. Uluslararası Örgütler.....	50
3.2.2. Çok Uluslu Şirketler(ÇUŞ).....	56
3.3. Francis Fukuyamanın Dünyanın Sonu Başlıklı Tezi.....	60

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XXI. YY.'DA KÜRESELLEŞMENİN NEDEN OLDUĞU SORUNLAR, YENİ GÜVENLİK ALGILAMALARI ve KÜRESEL TERÖR

4.1. Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar	70
4.2. Küreselleşme Döneminin Tehditleri	74
4.2.1. Konvansiyonel ve Kitle imha Silâhlarının Yayılması	75
4.2.2. Uluslararası Terörizm.....	76
4.2.3. Uluslararası Örgütlü Suçlar.....	78
4.3. Ulus-Devlet'e Yönelik Tehditler.....	80
4.4. Global Ekonomiye Yönelik Sorunlar ve Tehditler.....	82
SONUÇ	84
KAYNAKÇA.....	94

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1: Ticaretin GSMH'ya oranı 1870-1995	10
Tablo 2: Ülkelerin Dünya Nüfus ve Ekonomisi İçindeki Yerleri.....	47
Tablo 3: Ülkelerin Yıllara Göre Gelir Dağılımları.....	48
Tablo 4: Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Gelirleri.....	49
Tablo 5: Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Gelirleri, Milli Gelir Artış Hızları, GSYİH ve Dünya Nüfusu İçindeki Yerleri.....	52
Tablo 6: Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Dış Borçları.....	52
Tablo 7: Gelişmiş Ülkelerin Tarife Dışı Engel (TDE) Uyguladıkları İthalatın Dağılımı.....	54
Tablo 8: Çok Uluslu Şirketler Aracılığı İle Gelişmekte Olan Ülkelere Giden Sermaye.....	57
Şekil 1 : Küresel Oluşumlar-Küresel Anlaşmalar.....	87
Şekil 2 : Büyük Ortadoğu Projesi.....	88

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
ANZUS	Avustralia, New Zeland ve United States'in baş harflerinden oluşturulan pakt.
CENTO	Merkezi Anlaşma Örgütü
FDI	Yabancı Doğrudan Yatırım
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	Gayrı Safi Milli Hâsıla
ITO	Uluslararası Ticaret Örgütü
IMF	Uluslararası Para Fonu
M.Ö.	Milattan Önce
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SEATO	Güneydoğu Asya Anlaşması Örgütü
SMH	Safi Milli Hasıla
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

GİRİŞ

1980'lerden bu yana, dünyada, siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda, farklı boyutlarda görülebilen; ancak, aslında birbirini tamamlayan önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Bu dönemin özellikleri, teknolojinin çok hızlı değişmesi ve yine aynı hızla üretim sürecinde yer alarak ürünlere yansması, mali sermaye ile üretken sermayenin birbirinden ayrılması ve merkezileşmesi, bir yanda ülkeler arasında siyasi-ekonomik bloklaşma eğilimlerinin artarken diğer yanda ayrılıkçı hareketlerin baş göstermesi vb. şeklinde özetlenebilir.

Kapitalizm, 1970'lerde içine girdiği yapısal krizden kurtulamamıştır. Dünya pazarının ulusal sınırlarla bölünmüş olması da, bunalım koşullarını derinleştiren bir faktör olmuştur. Uzun gelişme döneminde birçok azgelişmiş ülkedeki sınai üretimin, korumacılık duvarları ardında, iç piyasaya dönük olarak yürütülmesinin sonucu, bu ülkelerdeki sermaye, düşük üretkenlik düzeyinde gelişmiştir. Bu yapı, üretkenliğin dünya çapında yükselmesini sınırlayarak, kâr oranının artış hızına bir engel teşkil etmiştir.

Krizin en etkin nedeni kâr hadlerinin düşmesidir; krizden çıkmanın yolu da kâr hadlerinin yükseltilmesidir. Kâr hadlerinin yükselmesi, verimlilik artışıyla ve/veya pazarın büyümesi ile olur. Verimlilik artışı ise, yeni teknolojiler kullanılarak sağlanabilir; ancak bu, ölçek ekonomisi kurallarınca büyük ölçekte standart üretimi gerektirir ki; bu da pazarın büyümesini, dünyanın tek pazar haline getirilmesini zorunlu kılar. Fakat, ulus devlet artık uluslararası sermayenin isteklerine yanıt veremez duruma gelmiştir. Öyleyse emperyalizm, ulusal olan her şeyi aşındırılmalı, ulus devletleri yok etmelidir. Öyleyse sihirli değnek tekrar gündeme getirilmeli, özelleştirme ve pazarın egemenliği dayatılmalıdır. Formül küreselleşmedir.

Sosyalist blokun çöküşü ile ideolojik boyutta alternatif sistem tehdidinden kurtulan kapitalizm, Sovyet tehdidinin olmadığı bir ortamda yeniden yapılanma sürecine rahat girmiştir. Çünkü Soğuk Savaşın görünen ideolojik boyutu yanı sıra, ardındaki en büyük gerçek, pazar paylaşım kavgasıydı. Sosyalist blok ve bir dönem Üçüncü Dünya-Bağımsızlar Bloku bu pazarı daralttı ya da genişlemesini önledi. Dar pazar, sermayenin verimliliğinin, kârlılığının düşmesi demektir. Geçmişte ulusalcı anti-

emperyalist hareketler ve anti-emperyalist kimlik taşımaları da sosyalist hareketler, sistem için pazar kaybı anlamına geleceğinden karşı koyulmuştur ki, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının da benzer nedenlerden çıktığı düşünülürse bu saptama daha iyi görülebilir. Sosyalist blokun yıkılması, bir yanda pazar paylaşım tehdidini kaldırırken, diğer yanda kapitalizme yeni pazar olanaklarını da sunmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle statik koşullar dinamik bir hal almıştır. Almanya'nın birleşmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda ABD Eski Başkanı George Bush tarafından "Yeni Dünya Düzeni" olarak anılan kavram ortaya atılmıştır. ABD Yeni dünya düzenini tek kutuplu bir siyasal yapıya çevirmeye çalışmış ancak çok başarılı olamamıştır. Başarılı olma hususunda dünya siyasetine yön vermeye halen devam etmektedir. ABD tek süper güç olarak değerlendirilmenin avantajlarını kullanarak geleceği, kendi politik, ekonomik ve güvenlik çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalışmaktadır. Bunu sağlamak için yeni süper güçlerin oluşmasını engelleyecek politikalar uygulamaktadır.

ABD uzun dönemde kendisine rakip olarak daha çok Pasifik ekseninde ve Çin'in başını çekeceği oluşumları görmektedir. Çünkü şu anda direk veya dolaylı olarak etki altına alamadığı tek güç Çin olarak görünmektedir. Çin'in kültürel açıdan da tamamen kendine özgü bir karakteristiği vardır. Çin, uzun vadede tek başına süper güç olabilecek potansiyele sahip görünmektedir.

ABD'nin soğuk savaşın galibi olarak süper güç konumunu devam ettireceği, Rusya Federasyonu'nun batı destekli yardımlar sayesinde ekonomik yapılanmasını tamamladığında tekrar küresel güç mücadelesine devam edebileceği, AB ülkelerinin kendi içindeki fikir ayrılıklarına rağmen küresel boyutta söz sahibi olabilmek için AGSP adı altında askeri güç merkezi olma aşamasına geldiği, Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1980'li yıllarda reformlara girişmiş ayrıca dünyanın en büyük ordularından birine sahip olduğu ve 21 nci yüzyılın aktör devletlerinden birisinin Çin olacağı, Japonya'nın ise ekonomik ve teknolojik olarak büyük bir atılım yapmış olduğu ve geleceğin ekonomik ve teknolojik gücü olacağı değerlendirilmektedir.

Bu uluslar arası arenada, uluslararası güvenlik ortamı son derece değişken ve öngöröleri zorlaştıran bir hâl almıştır. Ekonomik gelişmelerin oluşturduğu bu küreselleşme sürecini doğru algılayabilen toplumlarla algılayamayan veya yanlış algılayan toplumlar kendi geleceklerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyeceklerdir.

Bu tezin temel çıkış noktası yenedünya düzeninden ziyade yenedünyanın düzensizliğidir. Tez boyunca, bu düzensizlik ortamında küresel boyutta rol oynayan aktörler hem ekonomik hem siyasal açıdan incelenmiş; 21 inci yüzyılda mevcut ve oluşabilecek güç merkezleri, bunların dünya siyasetine etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu tezin amacı, Küresel Ekonominin dünyadaki yaşayan ulusların güvenliğine olan etkilerini incelemek ve ekonomi-güvenlik kavramlarının kesiştiği noktayı tespit etmektir.

Tez “Literatür Tarama Türünde” bir araştırma yapılarak hazırlanmıştır. Araştırmanın hazırlanmasında çeşitli kütüphanelerde bulunan Ekonomi ve Güvenlik kavramlarının konu edildiği kitap ve Harp Akademileri Komutanlığı bünyesinde konu ile ilgili olarak icra edilen sempozyumlardan istifade edilmiştir. Bunun dışında faydalanılan kaynaklar bölümünde yer alan internet kaynaklı/basılı ulusal, uluslararası basında yer alan makale ve yorumlardan yararlanılmıştır.

Bu bağlamda tezin ilk bölümünde 1980 öncesindeki dünya ekonomi ve siyasi hayatında meydana gelen gelişmelerle birlikte soğuk savaş dengeleri; ikinci bölümde 1980 sonrasında ortaya çıkan neoliberal politikaların SSCB’nin dağılması ile birlikte dünya arenasında ortaya çıkardığı değişiklikler irdelenmiştir. Üçüncü bölümde 1980 sonrasında Berlin duvarının yıkılması ile birlikte dünyanın hem ekonomik açıdan, hem de güç mukayesesi bakımından tek kutupluluğa yönelişine değinilmiş ve XXI. yüzyıla bir adım kala yenedünya düzeni doğrultusunda globalleşme süreci incelenmiştir. Dördüncü bölümde de, Küreselleşmenin neden olduğu sorunlar, yeni güvenlik algılamaları ve küresel terör konusu ele alınmıştır.

BÖLÜM I

1980 ÖNCESİ DÜNYA EKONOMİSİ VE SOĞUK SAVAŞ DENGELERİ

Uygarlığın bütün görüntüsünü değiştiren Endüstri Devrimi'nin, 1789 Fransız İhtilali ile başladığı kabul edilir. Fransız İhtilali, olgunlaşması yüzyıllar süren Sanayi Devrimi'nin siyasal habercisi, bir anlamda başlangıç noktası olarak kabul edilir. Bastille'in zaptından 26 yıl sonra görünüşte, ortalık durulmuş, Fransa'da krallık yeniden kurulmuştur. Yani Fransız İhtilali durdurulmuştur. Ama durum sadece "görünüştür". Sanayi Devrimi artık bütün hızıyla hükmünü sürmekte, bütün dünya büyük bir değişim içine girmeye devam etmektedir. Nitekim yıllar içinde, din-tarım devletleri yıkılacak, yerlerine laik ve demokratik ulus devletler kurulacaktır. Bu yeni oluşum içinde derebeyleri ve din adamları güçlerini yitirecekler, yeni yükselen sermaye ve işçi sınıfları ve seçilmiş yöneticiler toplumların ve dünyanın kaderini belirleyeceklerdir. Bütün bu değişim ve gelişmeler Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına ve müteakiben de Soğuk Savaş'a yol açacak, Sanayi Devrimi etkisini, Soğuk Savaş'ın bitiş tarihi olan 1991 yılına kadar sürdürecektir.¹

1.1. 1980 Öncesi Uluslararası Siyasi Denge

Kapitalizmin tarihine baktığımızda büyük kapitalist güçler arasında barış ve istikrar dönemlerinin ancak, bu güçler arasında belirgin biçimde hegemonik bir güç varsa mümkün olabildiğini görürüz. Örneğin 1870 Fransa-Prusya savaşından 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşına kadar Avrupa'da yaşanan yaklaşık 45 yıllık barış ve istikrar döneminde bu güç Britanya idi. O zaman Britanya "dünyanın atölyesiydi" ve "üzerinde güneş batmayan" bir dünya imparatorluğu kurmuştu.

Ancak Britanya'nın bu hegemonyası zaman içinde temelleri giderek zayıflayan bir hegemonyaydı. Gelişmiş kapitalist dünya içinde de hükmünü icra eden eşitsiz gelişme yasasına uygun olarak, Britanya'nın karşısına sınaî temelleri ondan daha güçlü, yeni ve gürbüz rakipler çıktı: ABD ve Almanya. Bu güçler içinde özellikle

---

¹Emre Kongar,Küresel Terör Nereye Gidiyor(Makale) http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/408_Kuresel_Teror_Nereye_Gidiyor.php Erişim:16.08.2007

Almanya'nın, sahip olduğu büyük iktisadi güce nazaran, gerçekte Britanya'nın sömürge imparatorluğunun oluşturduğu engel nedeniyle, dünya kaynakları üzerindeki kontrolü son derece sınırlı kalıyordu. Kapitalizmde kuralın, payın güçle orantılı olmasının gerekliliği nedeniyle eşitsiz gelişme yasaının sonucu olarak orantı bozulduğunda yeniden paylaşım gündeme gelir. Pastadan alınan payın gerçek iktisadi güçle orantılı olmamasından doğan bu çelişki, sonunda kaçınılmaz olarak dünya çapında yeniden paylaşım savaşına yol açtı.

Birinci paylaşım savaşı tüm vahşetine ve yıkıcılığına rağmen uygun orantıların kurulmasını sağlamadı. Britanya savaştan galip çıkmasına rağmen gerçekte hegemonyasını kaybetti. Ancak henüz hiçbir güç ondan boşalan tahta oturabilmiş değildi. Savaşın başlıca sebebi olan Almanya'nın yakıcı çelişkisi, savaş bitiminde Britanya ve Fransa'nın Versailles anlaşmasında belgelenen sınırsız açgözlülüğü nedeniyle daha da vahim hale getirilmişti. Öte yandan ABD de henüz boşluğu dolduramıyordu. Sorun çözülmemişti. Bu ağır yıkım koşulları altında birbiri ardına İtalya ve Almanya'da faşizm iktidara yükseldi. O dönemde Marksistlerin öngördükleri gibi yeni bir paylaşım savaşının tüm koşulları mevcuttu. Nitekim ikinci paylaşım savaşı 1939'da patlak verdi. 55 milyon insanın hayatına mal olan ve altı yıl süren vahşetin ardından kapitalist dünya sistemi nihayet bir dengeye kavuşabildi.²

Her iki savaş ta Avrupa'nın ve genel olarak tüm dünyanın ekonomik ve toplumsal düzenini sarstı. İki dünya savaşı da onsekizinci yüzyılın sonunda başlayan endüstriyel, siyasal, toplumsal ve entelektüel devrimlerin zirve noktasını oluşturdular.³

Bu kanlı çarpışmaların galibi ABD oldu. Savaşlar bittiğinde, harabeye dönmüş olan Avrupa karşısında ABD, gerçek bir zenginlik ve güç abidesi olarak dimdik duruyordu. Güçlü ekonomisi ve savaşta el değmemiş olarak kalan sanayisiyle, dünya ekonomisini ayağa kaldıracak olan yegâne güç ABD'ydı. O dönemde ABD'nin ezici üstünlüğünü anlamak için birkaç veriye bakmak yeterlidir. Savaşın sona erdiği 1945 yılında tüm dünya üretiminin %57'si ve toplam mamul mal ihracının da %22'si ABD tarafından gerçekleştiriliyordu. Eskiden Britanya'ya ait olan "dünyanın atölyesi" unvanı

² Deniz Morali, "Yeni Dünya Düzeni" ya da Yeni Emperyalist Paylaşım, 2002, http://www.marksist.com/deniz_morali/yeni_dunya_duzeni_ya_da_yeni_emperyalist_paylasim.htm, Erişim: 16.08.2007.

³ Oral SANDER, Siyasi Tarih 1918-1994, Ankara, 2005, İmge Kitabevi, sf.123.

artık ABD'deydi. Bu temel veriyle uyum içinde olan başka veriler de vardı. Dünya altın rezervlerinin %80'den fazlası ABD'nin elindeydi. Bu durum, doları "altın gibi" yapıyordu. Nitekim ABD bu gücünü kullanarak 1944'te imzalanan Bretton Woods anlaşmalarıyla tüm diğer ülke paralarının altın karşısında sabit bir orana, altının da belirli bir sabit miktarla dolara bağlanmasını sağladı ve böylece doları bir dünya parası haline getirdi. Savaşın bitimiyle başlayan dönemde ABD, güçlü ekonomisinin bir sonucu olarak büyük ticaret fazlaları vermeye başladı.⁴

Bretton Woods anlaşmasını biçimlendirenler, ticaretin önündeki engellerin ve gümrük tarifelerinin azaltılmasını desteklerken, sermayenin uluslararası alanda serbest dolaşımına karşı aynı düşünceleri paylaşmıyordu.⁵ Bretton Woods sistemi 1930'ların korumacılığına bir tepki olarak, uluslararası ticareti kolaylaştırmak üzere tasarlanmış genel bir sabit kur sistemiydi. Bu anlaşma ile kurda fazla dalgalanmaya izin verilmeyecek, bu da genel anlamda ticareti daha az riskli hale getirecekti. Dünyadaki altının ve doların tamamına yakını ABD'de olduğu sürece bu hareket tarzı, Amerikan hegemonyasının kurumsallaştırılmasını temsil ediyordu. Sadece kur sistemi değil, bir bütün olarak dünya ekonomisinin çeşitli yönlerini düzenleme maksadıyla, bugün adını sıkça duyduğumuz IMF, Dünya Bankası ve daha sonra Dünya Ticaret Örgütüne (ITO) dönüşecek olan GATT gibi kuruluşlar da Bretton Woods görüşmelerinin bir ürünü olarak oluşturuldu.

Bu muazzam ekonomik üstünlüğüne dayanan ABD, kaçınılmaz olarak kapitalist dünyanın geri kalanı üzerinde siyasal ve askeri hegemonyasını da kurdu. Bu dönemde Avrupa devletleri adeta Amerika'nın vesayet altındaki devletleri durumuna gelmişti. Terhislerin bir hayli zaman önce başlamış olduğu 1949'da bile, ABD'nin yeryüzünde toplam 56 ülkeye yayılmış 400 askeri üssü bulunuyordu. Bu ülkelerin sayısı 1966'ya gelindiğinde 66'ya çıkmıştı. Daha önemlisi ABD askeri hegemonyasını bir dizi ittifak anlaşmalarıyla somutluyordu. Bu ittifakların en büyük ve en önemlisi 1949'da kurulan NATO idi. NATO bilinçli olarak, sadece dış tehlikelere karşı değil iç tehlikelere karşı da örgütlenmişti. ABD dışişleri bakanı Dean Acheson'ın dediği üzere, "Yunanistan'da olduğu gibi dışarıdan esin ve yardım alan devrimci faaliyet bir silahlı saldırı olarak

---

⁴ Morali, a.g.m.,sf.2.

⁵ Wayne Ellwood, Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu,(Çev.)Betül Dilan Genç,İstanbul:2003,Metis Yayınları, Sf.29.

değerlendirilecek” idi. Öte yandan ABD, Kuzey Atlantik’i kapsayan NATO’nun yanı sıra, 1950’lerde Pasifik, Güney Asya ve Ortadoğu’yu kapsayan ANZUS, SEATO, CENTO gibi başka askeri paktlarla da gücünü diğer bölgelere empoze ediyordu.

Bu siyasal ve askeri hegemonyanın kurulmasında, çok önemli bir faktör de, ABD’nin yanı sıra SSCB’nin de bir süper güç kimliğiyle yükselmesi olmuştur. Ağır kayıplar vermiş olmasına rağmen savaştan dünya ülkeleri nezdinde büyük bir prestij kazanarak çıkan SSCB’nin nüfuz alanı hızla genişledi. Öncelikle Avrupa’nın doğu yarısı onun hakimiyetine girdi. Bu temelde Almanya ikiye bölündü. Öte yandan savaş sonrasında Avrupa’nın diğer bölümlerinde de (Fransa, İtalya, Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk), komünist hareketin yükselişi, emperyalist ülkeler üzerinde benzer bir etki yarattı. Dahası dünyanın geri bölgelerindeki halkların yeni ve muazzam bir ivme kazanan sömürgecilik karşıtı hareketinin SSCB’ye sempati duyması ve ona yaklaşma eğilimi bu etkiyi daha da güçlendirdi. Bu faktörlerin yanı sıra SSCB’nin, ABD’ye rakip olabilecek tek askeri gücü oluşturacak şekilde, nükleer silahlarla desteklenen güçlü bir askeri sanayi geliştirmesi de görünen tabloyu tamamlıyordu. Tüm bu faktörler ABD’nin SSCB’ye karşı Soğuk Savaş olarak bilinen hareketi başlatmasına yol açtı. 1949’da Çin’in yapılan bir devrimle dünya kapitalist sisteminin dışına çıkması ABD’nin bu konudaki kaygılarını daha da arttırdı.⁶

Soğuk Savaşın en önemli dinamikleri; emperyalizm, bir ideoloji olarak komünizmin dünyada yayılması girişimleri ve yok edici nükleer silahların gelişmesi olmuştur. Budönemde “Doğu” ve “Batı” olarak iki önemli blok ortaya çıkmış, her iki tarafın sahip olduğu nükleer güç ve birbirinin topraklarına kadar ulaşan atma vasıtaları “dehşet dengesi” oluşturarak büyük çaplı savaşları önlemiştir.⁷

Avrupa’nın bir güç merkezi olarak dünya politika sahnesinden çekilmesinden sonra, dünya enaz yirmi yıl keskin çizgilerle ABD ve SSCB’nin çevresinde “İki kutuplu” bir nitelik kazandı.⁸ ABD ve SSCB iki süper güç olarak bu düzenin tepesinde yer alıyordu. Dünya temelde iki ayrı düzeni temsil eden bu iki gücün nüfuz alanlarına bölünmüştü. ABD açısından bu mücadelede hayati önemi en yüksek bölgeler, şüphesiz

---

⁶ Morali, a.g.m., sf.3.

⁷ Yılmaz Aklar, Küresel Güvenlik Gelişmeleri ve Öngörüler ASAM Yayınları, Ekim 2006, Sf.6.

⁸ Sanders, a.g.e., sf.201.

dünyanın gelişmiş kapitalist bölgeleri olan Avrupa ve Japonya idi. Bu bölgelerin öncelikli olarak ayağa kaldırılıp kapitalist istikrara kavuşturulması ve SSCB'ye karşı tahkim edilmesi gerekiyordu. Marshall Planı olarak anılan muazzam ekonomik kalkındırma programıyla Avrupa ayağa kaldırıldı. Bu bağlamda ABD Avrupa'nın birleşme yönündeki çabalarını da destekledi. Benzer bir kalkındırma kampanyası Japonya için de yürürlüğe kondu. Bunlar dünya ekonomisinin yeni bir yükseliş sürecine girmesine katkıda bulundu.⁹

Bu süreçle beraber kapitalist dünya ekonomisi, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 70'lerin ilk yarısına kadar sürecek olan ve tarihte eşi görülmemiş bir iktisadi patlamayla başkalaşmaya başladı. Bu büyüme sürecinde genel olarak dünya hasılası üç kat, imalat sanayii çıktısı dört kat ve bu ürünlerin dünya ticareti de on kat artmıştı. "Altın Çağ" olarak da adlandırılan bu dönemde işsizlik her yerde azalmış, hatta kimi ülkeler neredeyse tam istihdam düzeyine ulaşmıştı. Öyle ki, bu durum kapitalizmin sırtının bir daha asla yere gelmeyeceğine dair hayalleri besledi. OECD de aynı tahminleri tekrarlayarak yılda ortalama %5'lik büyüme öngörüyordu. Oysa yetmişlerin ortalarından sonra, yıllık ortalama %5 düzeylerinde olan gelişmiş ülkelerin büyümesi, %2,5 düzeylerine, yani yarıya indi.¹⁰

Soğuk Savaş, bu süper güçler ve bunların etrafındaki bloklar açısından bir görelî barış ve istikrar sürecini ifade ediyordu. Taraflar arasında sıcak çatışmalar, birkaç istisnai durumda bunun eşiğine gelmiş olsa da, söz konusu olmuyordu. Bu görelî barış ve istikrar dönemini mümkün kılan, her şeyden önce yukarıda belirtilen dünya ekonomisinin, Doğu Bloku da dahil genel bir yükseliş sürecine girmiş olmasıydı. Bu genel anlamda işçi sınıfının yaşam standartlarında bir iyileşme getiriyor ve içerde bir "toplumsal barışı" mümkün kılıyordu. Başta SSCB olmak üzere Doğu Bloku ülkelerindeki işçilerin sahip oldukları kimi sosyal güvenceler emperyalist ülkelerde hükümetlerin işçi sınıfına bazı ödünler* vermesinde etmen oldu. Bu durum başka şeylerin yanı sıra, kaçınılmaz olarak iç siyasette "toplumsal barışın" her zaman baş aktörü olan sosyal-demokrasinin bir ikinci bahar yaşamasına yol açtı.

---

⁹ Morali, a.g.m., sf.4.

¹⁰ Morali, a.g.m., sf.5.

*"Sosyal devlet", "Refah devleti" uygulamaları.

Ancak sıcak çatışmaların olmaması, esas olarak bu büyük güçlerin doğrudan karşı karşıya gelmemeleri bakımından söz konusuydu. Gerçekte sıcak çatışma yok değildi. Bu tür çatışmalar blokların eteklerindeki az gelişmiş dünyada gerçekleşiyordu. Soğuk Savaş dönemi az gelişmiş ülkelerde sıcak çatışmaların hâkim olduğu bir dönem oldu. Bu dönemde sayısız sömürge ülke bağımsızlık savaşları vererek sömürge statüsünden kurtuldular. Bu sömürgeciliğe karşı mücadele dalgasının sonucunda 1944'te 56 olan devlet sayısı bugün 200'ü geçmiştir.¹¹

1.2. 1980 Öncesi Uluslararası Ekonomik Denge

Dünya Ekonomisi, altın ve gümüş paranın kullanımının yaygınlaştığı M.Ö. 1000'li yıllardan bu yana, küreselleşme sürecinde önemli adımlar gerçekleştirmektedir. 15 ve 16 yüzyıla damgasını vuran keşifler dönemi, Avrupa Devletleri arasındaki "ticaret savaşları"nın boyutunu genişletmiş, sömürgecilik ve köleliğin kurumsallaştırılması, küresel rekabete bağlı maliyet dengeleri açısından, hammadde ve işçiliğin ucuza temini anlamında öne çıkmıştır. Sanayi Devrimi ve Kapitalist Ekonomik Sistem'in oluşumuna bağlı olarak, dünya ekonomisinin önde gelen ülkeleri, küresel yapıya canlılık getirmek amacıyla, "Altın Para Standardı"nı oluşturmuşlar ve 1870 ile 1914 arası işleyen uluslararası para sistemi, dünya ekonomisine de bir canlılık getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ülkeleri korumacılık tedbirlerine yöneltmesi ve dünya ekonomisinin daralması, 1929 Buhranı'nı beraberinde getirmiş ve İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa bölümünün sonuçlandığı 1944 yılında, dünyanın önde gelen ekonomileri yeni bir uluslararası para sistemine bağlı olarak, yeni bir dünya düzeninin oluşturulmasına yönelik adımları başlatmışlardır. Bunun bir sonucu olarak, 1949 yılında GATT'nin yürürlüğe girmesi ile birlikte, global anlamda ekonomik ilişkileri kısıtlayan her türlü uygulamanın kaldırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmiştir.¹² GATT küresel ticareti yönetecek bir kurallar dizisi belirledi. Amacı ulusal ticaret sınırlamalarını azaltmak ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde küresel ekonomiyi kösteklemiş olan rekabetçi ticaret politikalarına son vermektir.¹³

---

¹¹ Moralı,a.g.m.,sf.7.

¹² Kerem Aklin,Can Fuat Gürlehel, Dünya Ekonomisine yönelik global tehditler;Dünyada Güvenlik ve tehdit kavramının evrimi ve global güvenlik içinde ulusal güvenlik Perspektifi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi,2004,Yıl:3,Sayı:6,sf.9-34.

¹³ Ellwood,a.g.e.,sf.30.

1870-1914 döneminin temel özelliği, para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının norm kabul edilmiş olmasıdır. 19. yüzyılda mal ticareti, 20. yüzyıla göre çok daha düzenli kalıplar içinde gerçekleşmiştir. İleri sanayi ülkeleri temel olarak imal edilmiş mallar üreten, bunun karşılığında da az gelişmiş, çevre ülkelerinden daha çok temel besin ürünleri ve tropik hammaddeler ithal eden bir ticaret sistemi oluşturmuşlardır. XX. yüzyılda ise dünya ticaret sistemi karmaşık bir yapıdadır. 15 trilyon dolara ulaşan ticaret hacminin yaklaşık 2/3'ü benzer faktör donanımlarına sahip gelişmiş ülkeler arasında yapılmaktadır.

İki dünya savaşı küresel entegrasyonu tersine çevirmiş, dünya ticareti yıllık %1.8 artıştan, %1.3'e inmiştir. Uluslararası ticaret hacmine baktığımızda dünyanın 100 yıl öncesinde de ciddi bir bütünleşme içinde olduğunu görmekteyiz. 1870-1995 arası dönemde toplam dünya ticaretinin belli başlı ülkelerin GSMH'larına oranı Tablo 1'de verilmiştir. Tabloda sekiz gelişmiş ülke için 1870, 1910, 1950 ve 1995 yıllarındaki toplam ticaretin (ithalat artı ihracat) SMH'ya oranları verilmektedir. Birinci ve ikinci sütunlarda ilk küreselleşme dalgasında, başta Japonya, İsveç ve Danimarka olmak üzere, ülkelerin giderek daha çok ticarete açıldığını görmekteyiz. 1910-1950 arasında Kanada hariç tüm ülkelerde ticaret/SMH oranı düşmüştür. İkinci küreselleşme dalgasından sonra ise oranlarda oldukça büyük sıçramalar görülmektedir.

Tablo 1: Ticaretin GSMH'ya oranı 1870-1995 (%)

Ülkeler/Yıllar	1870	1910	1950	1995
İngiltere	41	44	30	57
Fransa	33	35	23	43
Almanya	37	38	27	46
İtalya	21	28	21	49
ABD	14	11	9	24
Kanada	30	30	37	71
Avustralya	40	39	37	40
Japonya	10	30	19	17

Kaynak: Richard E. Baldwin and Philippe Martin, Two Waves of Globalisation, Superficial Similarities Fundamental Differences, Working Paper 6904, National Bureau of Economic Research, 1999, s. 15.

19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başlarına kadar merkezden çevre ülkelere sermaye ihracı olmuştur. İngiltere'nin 1870'de ihraç edilen toplam sermayedeki payı %17 iken, 1913'te %33'e yükselmiştir. Yabancı sermaye ithal eden üçüncü dünya ülkelerine bakarsak 1974-84 döneminde net yabancı sermaye girişinin brüt sabit sermayeye oranı % 10-20 arasındadır. 1920'lerde sermaye akımları azalmış, Büyük Buhrandan itibaren gelişmekte olan ülkelere sınırlı sermaye gitmiştir. 1945-72 arasında giden sermaye çoğunlukla devlet ya da çok uluslu şirket yatırımları şeklindedir. 1972'den sonra küresel sermaye büyük önem kazanmaya başlamıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise 1914 'de 45 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bunun 20 milyar dolarlık kısmı Birleşik Krallıktan, 9.5 milyar dolarlık kısmı Fransa'dan kaynaklanmıştır. Giden sermaye ise ABD ve Kanada'ya 9.5 milyar dolar , Güney Amerika'ya 4.5 milyar dolar, Hindistan'a 11.9 milyar dolar, Avustralya'ya 1.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

II.Dünya Savaşı sonrası, “altın çağ” yılları hariç, dünyada hep küresel eşitsizlik olmuş ve 1970'lerin ortasından itibaren bu daha da artmıştır. İktisat tarihçisi Angus Maddison, 1820'de kişi başına gelir kriterine göre en zengin ülkelerin yoksullardan 3 kat daha zengin olduğunu, 1950'de bu oranın 1:15 olup, 1973'de 1:13'e indiğini, 1998'de 1:18'e çıktığını belirtmiştir.

XIX.yüzyılda nispeten azalan ulaşım maliyetleri, yenedünyaya kitlesel göçler ve sermaye transferleri ile tanımlanan globalleşme, ülke içi gelir dağılımı üzerinde etkili olmuştur. Ancak küreselleşme ve gelir eşitsizliği ilişkisi ilgili ülkenin özelliklerine, faktör yoğunluğuna, ne kadar küreselleştğine bağlı olarak değişmektedir. 1820-1950 arası, gelir eşitsizliğinin sürekli arttığı bir dönemdir. Uygulanan kalkınma politikalarında refah devleti hedeflenen 1950 ve 1970'li yıllarda azalan eşitsizlik, 1960 ve 1980'lerdeki politika değişiklikleri ile tekrar artış trendine girmiştir.

1820'lerde dünyadaki gelir eşitsizliğinin temeli ülke içi eşitsizlik olarak görülmekte iken II.Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler arasındaki eşitsizlik ağırlık kazanmıştır.¹⁴

---

¹⁴ Ayşe Çelikel Danışoğlu, Küreselleşmenin Gelir eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi. Nisan 2004, Yıl:3, Sayı:5, sf.215-239.

II.Dünya Savaşı sonuna yaklaşılırken çoğu galip Müttefik ülkelerin (İngiltere,Kanada,Avustralya,Yeni Zelanda,ABD) vatandaşı olan, dünyanın önde gelen politikacı ve hükümet yetkilileri, savaş sonrası küresel ekonomiyi yönetmek için bir kurallar sistemi üzerinde düşünmeye başladılar. 1939'da savaşın başlamasından önce ticaret yapan uluslar her yerde sancılı bir ekonomik krizin etkisi altındaydı. ABD borsası 1929'da çöktüğünde ülkeler bataktan kurtulma gayretiyle içe döndüler. Ancak küresel bir kurallar sistemi olmadığı için dünya çapında belirlenen korumacılık siyasetinin tutarlılığı ya da geniş bir mantıksal çerçevesi yoktu. Ülkeler arasında geniş bir gümrük duvarının çekilmesiyle dünya ticareti baş aşağı inişe geçti, ekonomik büyüme durdu, ardından da kitlesel işsizlik ve yoksulluk geldi.¹⁵

Bu gelişme, ekonominin kendi kendini düzenleyeceğini ileri süren liberal yaklaşıma (neoklasik teori) olan güvenin sarsılması sonucunu doğurmuştur.¹⁶ Sonuçta, 1930'lar Batıda radikal politikalar ve öfkeli toplumsal mayalanmalar dönemi olurken, kapitalizme ve denetimsiz piyasa ekonomisine yönelik eleştiriler arttı.¹⁷ Nitekim, XX.yy.'ın en büyük iktisatçılarından biri olarak kabul edilen John Maynard Keynes, söz konusu bunalımı etraflıca analiz ettikten sonra, ücretler ile fiyatların esnek olduğu bir ekonomide tam istihdamın kendiliğinden oluşacağını öngören neoklasik teoriye ciddi eleştiriler getirmiştir.¹⁸

Keynes piyasa sisteminin gücüne hem hayrandı hem de ondan korkuyordu. Sıkı denetim ve sınırlamalar olmadığı takdirde, kapitalizmin kendi aç gözlülüğü yüzünden felç olacağını ve sonunda kendini imha edeceğini öngörüyordu. Ancak II.Dünya savaşıyla birlikte bütün fabrikalar 24 saatlik vardiyalarla çalıştığından iş tersine döndü. Savaşı sonunda hükümet yetkilileri barış ekonomisine geçiş yollarını aramaya başladılar.

Hükümetler, ekonomilerini istikrarlı bir çizgiye oturtmak için Keynes'in radikal müdahaleci devlet modeline sıkı sıkıya sarıldılar. 1930'larda yaşanan ekonomik çöküşe

---

¹⁵ Ellwood, a.g.e.,sf.24.

¹⁶ Savaş, Vural Fuat, İktisadın Tarihi, İstanbul: Liberal Düşünce Topluluğu,1997,Sf.640, Stewart, Michael, Keynes Devrimi (Çeviren: Baltacıgil), İstanbul:Minnetoğlu,1980,sf.114.

¹⁷ Ellwood, a.g.e., sf.24.

¹⁸ Savaş, a.g.e.,sf.114.

kadar kabul gören ekonomik mantığa göre, işsizlik serbest piyasa için normal bir durumdur. Ekonomi normal dönemsel dalgalanmalarda canlanıp durgunlaşabilirdi; ancak uzun vadede büyüme ve artan küresel ticaret yeni istihdam yaratarak işsizliği ortadan kaldırırdı.¹⁹

Ücretlerin düşürülmesi, işsizlik (eksik istihdam) sorununu hafifletemez; çünkü, böyle bir tercih toplam (efektif) talebi ve sonuç itibarıyla gelir ve istihdam seviyesini daraltacaktır. Keynes, tam istihdamı sağlamak için, devletin üretim sürecine müdahale etmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Ulusal ekonomiyi, neoklasik teorisine aksine, makro seviyede analiz eden Keynes, öncelikle ulusal gelirin seviyesini tespit eden faktörleri ele almış ve bu faktörlerden biri olan efektif talebi öne çıkarmıştır.²⁰

Keynes'e göre işsizliğin ve durgunluğun temel sebebi efektif talebin yetersizliğidir. Efektif talebi canlandırmak ve büyüme için istikrarlı bir zemine oturtmak için, devlet, ekonomiye müdahale etmelidir. Keynes, neoklasik teoriyi (kapitalizm, piyasa mekanizmasını devreye sokarak kendi dengesini kurar ve büyüme için güvence altına alır) reddetmekte; devletin, para arzı, kredi hacmi ve faiz haddi gibi araçları kullanarak ve altyapı yatırımlarına girilerek durgunluğu kırabileceğini ve ekonomiyi sürekli bir yüksek istihdam ve büyüme düzleminde tutabileceğini ileri sürmektedir.

Keynes'in bu tezinin siyasi süreçlere, özellikle 1950'li ve 60'lı yıllarda etkin bir biçimde yansıdığı görülmektedir. II.Dünya Savaşı'ndan sonra Marksist olmayan sol, Keynes değerler dizisinin içerdiği birtakım çözümler* esas alarak adil, eşitlikçi ve demokratik bir toplum düzenine ulaşabileceğini savunmaya başlamıştır.²¹

Keynes'in 1930'lu yıllarda teorik bütünlüğe kavuşturduğu biçimde, devletin ekonomiye müdahale ederek yönlendirmesini öngören anlayış, II.Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren uygulanmaya başlanmış ve 70'li yılların ikinci yarısına kadar

---

¹⁹ Ellwood, a.g.e., sf.25.

²⁰ Coşkun Adalı, Günümüz Kapitalizmi ve Devleti Üzerine, İstanbul:Sarmal,1997,sf.43-44, Stewart, Michael 1980, Keynes Devrimi (Çeviren: Baltacıgil), İstanbul:Minnetoğlu,sf.262, Gencay Şaylan, Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, Ankara:İmge,1995,sf.62-66.

²¹ Şaylan, a.g.e.sf.63-64.

*Devletin iktisadi faaliyetlere müdahale etmesi, önemli sektörlerde kamulaştırmaya gitmesi ve artan oranlı bir vergi sistemi uygulaması gibi.

uzanan sürece damgasını vurmuştur. Bu süreç, gerek merkezdeki gerekse çevredeki ülkelerde, ilhamını merkez’ de keynesçi teoriden, çevre’ de ise kalkınma iktisadından alan, yoğun ve kapsamlı devlet müdahalelerine tanıklık etmiştir.²²

1950’li ve 60’lı yıllarda, toplumsal sorunların, iktisadi süreçler merkeze alınarak açıklandığı gözlenmektedir. Toplumsal sorunların kökeninde sadece iktisadi olguların yattığına inanılan o dönemde, Kalkınma iktisadı da, Keynes değerler dizisinin üzerine eklenmiş neoklasik varsayımlardan türetilen dengeli büyüme modelleri önerdiği için, söylem olarak benimsenmektedir.²³

1.2.1. Refah Devleti Düşüncesi ve Bölüşüm Sürecine Müdahale

Merkezin sanayileşmiş ülkelerinde, döneme egemen olan Keynes değerler dizisinden alınan teorik destek ile gündeme getirilen ve ana amacının makroekonomik istikrarı sağlamak olduğu belirtilen devlet müdahalesi, kamu harcamaları genişletilerek gerçekleştirilmiştir. Kamu harcamalarının genişletilmesini gerekli kılan bir diğer gelişme ise, komünist rejimi dünyanın diğer bölgelerine taşımayı öngören politikanın oluşturduğu tehdittir. Sovyetler Birliği tarafından izlenmekte olan bu politikanın, kamu harcamaları genişletilerek refah devleti anlayışı egemen kılındığı takdirde etkinliğini kaybedeceği düşünülmektedir²⁴. ABD yönetiminin, toplumsal refah seviyesini artırmaya yönelik harcamalarının, toplam harcamaların bir oranı olarak, 1965 yılında sadece yüzde 42.4 seviyesinde iken, 1970 yılında yüzde 47.9 seviyesine, 1972 yılında da yüzde 52.9 seviyesine yükseltilmiş olması²⁵ o dönemde bu anlayışın ne denli benimsenmiş olduğunu ortaya koyan iyi bir örnektir.

Refah devleti anlayışı, II.Dünya Savaşı’ndan sonra merkez ülkeleri yöneten iktidarlara yeni bir meşruiyet zemini oluşturacak biçimde ortaya çıkmıştır. Teorik açılımlarını önemli ölçüde keynesçi çözümlerden alan, uygulamada ise bu çözümlerlerin yanı sıra marksizmden de kısmen etkilenen bu anlayış, liberal paradigmayı yani Neoklasik İktisat Teorisini reddetmektedir. Bu reddedişi, üretilen mal

---

²² Gültekin Kazgan, Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri (İkinci Baskı), İstanbul: 1995,Altın Kitaplar, Sf.42.

²³ Ahmet İnsel, İktisat İdeolojisinin Eleştirisi, İstanbul: Birikim, 1993,sf.155.

²⁴ Kazgan, a.g.e.,sf.42.

²⁵ Nur Serter, Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları 547, 1994,sf.38.

ve hizmetlerin bölüşülmesi sürecine devletin müdahale etmesi olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim, bir taraftan savaştan hemen sonra başlayan yeniden imar sürecinde yapılan harcamaların ve döneme damgasını vuran silahlanma yarışının, diğer taraftan da refah devleti anlayışının gerekli kıldığı uygulamaların talep seviyesinde meydana getirdiği artış sayesinde, kapitalizmin karşı karşıya bulunduğu yapısal kriz aşılmış, büyüme ve buna bağlı olarak kâr hadlerinin yükselmesi sağlanmıştır²⁶.

Devletin ekonomiye yoğun müdahalesini öngörüyor olmasına rağmen, keynesçi politikaları esas alan refah devleti anlayışı, temel mantığına aykırı olduğu halde, kapitalizmin genişleme dalgasının ideolojisi haline dönüştürülmüştür ve bunun sonucu olarak liberalizm gerilemiştir²⁷. Bu mutabakatın en belirgin özelliği, reel ücretlere yapılacak artışları, verimlilik oranında meydana gelen artışlara bağlamış olmasıdır. Bir başka ifade ile, büyümenin, yani sermaye birikiminin, iç dinamiklere, daha doğrusu ulusal tabana dayandırılarak gerçekleştirilmesine karar kılınmıştır²⁸.

Bireycilik yeniden ön plana çıkmakta, çalışkan ve becerikli insanların gelirlerinden alınan vergilerin tembel ve işe yaramaz insanlara aktarılmasının gayrı adil olduğu ileri sürülmektedir. Bu tavır bir müddet sonra Thatcher ve Reagan tarafından hükümet politikası haline dönüştürülecektir. Bir başka ifade ile, refah devleti uygulamaları, yaşanmakta olan krizin parametrelerinden biri olarak görülecek ve tasfiye edilecektir²⁹.

Bununla birlikte, bu noktada bir parantez açılmalı ve bir bütün olarak dünya kapitalizminin, refah devleti uygulamalarına rağmen, 1945-1970 döneminde yüksek bir büyüme performansı ortaya koyduğu ifade edilmelidir. Nitekim, ortalama büyüme hızı 1950'li ve 60'lı yıllarda, sırası ile, % 4.7 ve % 5.8³⁰ olarak gerçekleşmiştir.

---

²⁶ Şaylan, a.g.e.,sf.145.

²⁷ Adalı, a.g.e.,sf.44.

²⁸ Sinan Sönmez, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye, Ankara,1998, İmge,sf.142.

²⁹ Şaylan, a.g.e., sf.85.

³⁰ Başkaya, Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü (İkinci Baskı), Ankara,1997, İmge,sf.120.

1.2.2. Çevreleme Liberalizmi ile Komünizmi Kuşatma Projesi

Sosyalist Blok'un genişlediği ve sömürgeciliğin tasfiyeye yöneldiği 1945 sonrası dönemde, soğuk savaşın iki kutbundan birini temsil eden ABD, çevreleme liberalizmi denilen bir strateji izlemiştir. Bu stratejinin temel amacı, komünizmin güçlenmesini ve yayılmasını önlemektir. O halde, nasıl ki, merkez ülkelerde, komünist yayılmanın önünü kesebilmek için refah devleti gündeme getirilmiş ise, çevre ülkelerde de, aynı amaca yönelik olarak, 30'lu yıllardan itibaren geliştirilen kalkınmacı devlet anlayışına göz yummak ve bu ülkelerden gelebilecek bazı talepleri sineye çekmek gerekmektedir. Bu söylemin, çevre ülkelerde uygun bir büyüme performansının sürdürülmesini mümkün kılacak tedbirler alınarak hayata geçirilebileceği düşünülmektedir. Böylelikle, bu ülkelerin komünist programın çekiciliğine kapılmaları önlenmiş olacaktır³¹.

Bu bağlamda, ABD tarafından, özellikle 1960'lı yıllarda üçüncü dünya ülkelerine yapılan iktisadi ve askeri yardımların, Sovyetler Birliği merkezli komünist tehdidin dünya ölçeğinde kuşatılmasını öngören stratejinin temel unsurlarını oluşturduğunu söylemek mümkündür³². Milliyetçilik ekseninde yürütülen bağımsızlık mücadelelerinin Sovyetler Birliği tarafından desteklenmesi, ABD yönetiminin üçüncü dünya ülkeleri (çevre ülkeler) ile daha yoğun bir biçimde ilgilenmesine sebep olmuştur. 1961 yılında Güney Amerika ülkelerine yönelik olarak İlerleme İttifakı* adı altında bir uygulama başlatılmış ve 20 milyar dolarlık bir yardım programı hayata geçirilmiştir. Daha sonra buna benzer yardımlar, Sovyet tehdidi bağlamında stratejik önem arz eden diğer bölgeleri de içerecek şekilde yaygınlaştırılmıştır. Bu yardımların amacı, yeni kurulan ülkelerin batı yanlısı hükümetlerinin, vergi ve toprak reformu başta olmak üzere, eğitim ve sağlık alanında bir dizi yatırıma girişmelerini özendirmek olarak belirlenmiştir. Bu sayede hem söz konusu hükümetlere meşruiyet zemini hazırlanacağı, hem de bu ülkelerin modernleşmesi ve batılılaşması sürecinin hızlandırılacağı düşünülmüştür³³.

---

³¹ Başkaya, Fikret, Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme (İkinci Baskı), Ankara, 1997, Öteki, sf.33., Başkaya, Fikret , Sermayenin Küreselleşmesi veya Neoliberalizmin Vahşeti, Özgür Üniversite Forumu, Aralık 1997: 524.

³² Peker, Ayşe, Dünya Bankası: "Büyüme" Söyleminden "İyi Yönetme" Söylemine, Toplum ve Bilim, Bahar 1996, sf. 661.

³³ Nathan, James A. and James K. Oliver (1981), United States Foreign Policy and World Order [Aktaran: Peker, Dünya Bankası: "Büyüme" Söyleminden "İyi Yönetme" Söylemine, Toplum ve Bilim, Bahar 1996:661].

* (Alliance for Progress)

Görülüyor ki, İkinci Dünya Savaşını izleyen döneme egemen olan söylem ve uygulamalar**,emek sahiplerine, kapitalizmin temel mantığı olan kârın maksimizasyonu konusuna ters düşecek biçimde yer veren bir toplumsal mutabakat temeline dayandırılmıştır.³⁴ Nitekim, ücret artışlarının verimlilik artışlarına bağlanması, sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi, sanayileşmenin devlet tarafından üstlenilmesi, vergiler aracılığı ile gelirin yeniden bölüşülmesi ve buna benzer politikaların kârı maksimize etmeye yönelik olduklarını söylemek uygun değildir.³⁵

1.2.3. Çevrenin Kalkınması

Çevrede yer alan ülkeler için öngörülen kalkınma, özel bir modernleşme teorisine dayandırılmıştır. Bu teoriye göre, yeni kurulan ulus-devletlerin, kültürlerinin ve doğal şartlarının çeşitliliğini değerlendirmeleri ve bu çeşitlilikten bir kalkınma paradigması üretmeye çalışmaları vakit kaybından başka bir sonuç doğurmayacaktır.³⁶ Bu devletlerin, merkezin sanayileşmiş ülkelerini yakalamak, yani kalkınmak için yapmaları gereken, iktisadi faaliyetleri, toplumsal değişim sürecinin merkezine koymaktan ibarettir; böyle yaptıkları takdirde, azgelişmişliğin kısır döngüsünü kırmaları mümkün olacaktır.³⁷

1930'lu yıllarda yaşanmış olan iktisadi bunalımın sonuçları (işsizlik ve durgunluk) da, liberalizm karşıtı politikaların uygulanabilmesi için müsait bir ortam sağlamıştır. Bu bunalım, piyasa ekonomisine duyulan güvenin sarsılmasına ve ulusal bütünlüğü yeniden sağlayacağı düşünülen faşist modelin benimsenmesine sebebiyet vermiştir. Sanayileşme olgusu, piyasanın denetiminden ve yaptırımlarından kurtulmuş olan kesimi beslemeye ve milliyetçi elitlerin iktidarını sağlamlaştırmaya yönelik doğal bir formül olarak ortaya çıkmıştır. Ulusal ekonomi oluşturmaya yönelik politikaların yürütülebilmesini mümkün kılmak üzere, milliyetçiler ile gelişmekte olan burjuvazi arasında kurulan devletçi ittifak ise ulusal kalkınmacılık döneminin başlangıcı

** (Keynesçi politikalar ekseninde merkezde refah devleti, çevrede ise ulusal kalkınmacı devlet)

³⁴ M.Kemal Aydın, "Ulusal Kalkınmacılık"tan "Küreselleşme"ye,(Makale).

³⁵ Amin, Samir, Kapitalizm, Emperyalizm ve Küreselleşme (Çeviren: Fikret Başkaya), Özgür Üniversite Forumu, Aralık 1997:sf. 25-37.

³⁶ Aydın, a.g.m.sf.10.

³⁷ Assidon, Elsa , KuzeyGüney Tasarımları, Bir Unutma ve Pazar (Çeviren: İnsel), [Üçüncü Dünyanın Sonu mu, Derleyen: Cordellier, İstanbul:İletişim], 1998,sf. 919.

olmuştur³⁸. Bu anlamda, milliyetçilik ile sanayileşmenin birbirine çok yakın durmakta olduğu görülmektedir³⁹.

1.2.4. Ulusal Kalkınmacı Modelin Çözülüşü

1960'lı yılların sonuna doğru, kapitalizmin genişleyici dalgası şiddetini yitirmeye başlamış ve dünya ekonomisi, merkezden, özellikle ABD'den, başlayarak çevreye doğru yayılan yeni bir kriz sürecine girmiştir.

Sermayenin aşırı derecede yoğunlaşması, fordist üretim biçiminin tıkanması, petrol fiyatlarının yükselmesi ve ABD egemenliğinin sarsılması, bu krizin temel sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş sonrası yıllarda geliştirilen yeni teknolojilerin üretim sürecine dâhil edilmesi, sermayenin aşırı derecede yoğunlaşmasına sebebiyet vermektedir. Yoğunlaşma kavramı, hem üretim birimlerinin giderek daha fazla sermayeye gereksinim duyuyor olması, hem de sermayenin merkezîleşmesi anlamında⁴⁰, üretkenliğin belirlenmesi bağlamında teknolojinin üstlendiği hayatî fonksiyonun⁴¹ altını çizmektedir: Her teknolojik atılım, yeni bir teknoloji dalgasını beslemekte ve üretim sürecine sokulduğu andan itibaren sermayenin aşırı yoğunlaşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Ancak birikimin devam edebilmesi için sermayenin değer kazanması gerekmektedir. 60'lı yılların sonlarına doğru yaşanan gelişmeler (teknolojik ilerlemenin gecikmesi, büyümeyi uyaracak yeni sürükleyici sektörlerin oluşturulamaması, oluşturulan yeni sektörlerin ise sürükleyici etkiler ortaya koyamaması ve piyasaya sunulan yeni teknoloji ürünlerinin yeterli parasal getiriye sağlayamaması) sermayenin değerlenmesini olumsuz yönde etkilemektedir.⁴²

Kapitalizmin genişleyici dalgasının şiddetini yitirmesine ve dünya ekonomisinin yeni bir kriz sürecine girmesine sebebiyet veren bir diğer gelişme ise, bir hat üzerinde bir örnek kitle üretimi öngören fordizmin ölçek ekonomilerini harekete geçirerek sağladığı etkinlik kazanımlarının artık sınırına ulaşılmış olmasıdır. Nitekim, 60'lı

---

³⁸ Keyder, Çağlar, Ulusal Kalkınmacılığın İflası (İkinci Baskı), İstanbul:1996, Metis, sf.27.

³⁹ İnel, Ahmet, Siyasal Süreç Olarak İktisadi Kalkınma, Birikim, Ocak 1991: sf.12-23.

⁴⁰ Sönmez, a.g.e., sf.145.

⁴¹ Sönmez, a.g.e., sf.146.

⁴² Aydın, a.g.m.

yılların sonuna doğru, bir taraftan tasarruf imkânlarının azalması⁴³, diğer taraftan da, yoğunlaşan otomasyondan ötürü, emek dışı faktörlerin (makine) giderek artan bir biçimde üretim sürecine dahil edilmesi⁴⁴ verimlilik artışını yavaşlatmaktadır.

Bu gelişmelerin sonucu olarak, büyüme performansının da gerilemeye başlaması, ücret seviyesi ile verimlilik artışı arasındaki bağlantıyı koparmaktadır. Verimlilik artışının yavaşlamasına, hatta gerilemesine rağmen ücret artışlarının sürüyor olması üretim maliyetlerini yükseltmektedir. Maliyetlerde meydana gelen bu yükselme ise fiyatlara yansıtılmakta ve enflasyonist baskılar giderek artmaktadır. Bununla birlikte, uygulanmakta olan maliye ve para politikaları, bu baskıların makroekonomik dengeleri tahrip edecek boyutlara ulaşmasını engellemektedir⁴⁵.

Krizin derinleşmesine sebebiyet veren gelişmelerin, belki de en önemlisi, 1973 ve 1974 yıllarında petrol fiyatlarında meydana gelen yükselmedir. Bunun üzerine, merkeze egemen olan durgunluk, pazardaki daralmaya ivme kazandırmış, sanayileşme sürecinin henüz başında bulunan ve sınai ürün ihraç etmekte olan bir grup çevre ülkenin (Brezilya, Meksika ve Güney Kore) ödemeler dengesini ciddi boyutlarda bozmuştur. Bir taraftan temel maddelerin (tarım ürünleri, gıda maddeleri ve madenler) fiyatlarının düşmesi ve değişim hadlerinin aleyhe dönmesi, diğer taraftan da merkez ülkelerin, kendi sorunlarını hafifletmek için korumacı politikalar izlemeye başlaması, çevrede yer alan ülkeleri ciddi bir finansman darboğazına sürüklemiştir⁴⁶.

Komünizmi kuşatma projesini finanse etmek için, kamu harcamalarının-silahlanma ve savaş harcamaları-aşırı boyutlarda genişletilmiş olması nedeniyle iktisadi yapısında ortaya çıkan dengesizliklerin bir sonucu olarak, 1960'lı yılların sonlarından itibaren, ABD'nin dünyaya egemen konumunun sallanmaya başlaması, söz konusu krizi derinleştiren bir diğer gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, bir taraftan istikrarsızlık, diğer taraftan da Japonya ve Batı Avrupa'dan gelen sınai rekabetin doğurduğu baskılar, doların hem değerini düşürmüştü, hem de evrensel değişim aracı

---

⁴³ Duruiz, L. ve Nurhan Yentürk, Facing the Challenge: Turkish Automobile, Steel and Clothing Industries' Response to the PostFordist Restructuring, İstanbul: 1992, İletişim.

⁴⁴ Adalı, a.g.e., sf.45.

⁴⁵ Sönmez, a.g.e., sf.147-157.

⁴⁶ Sönmez, a.g.e., sf.136.

olma özelliğini yitirmesine sebep olmuştur: 1971 yılına gelindiğinde, dolar ile altın arasında ilişki kopartılmış ve Breton Woods sistemine son verilmiştir⁴⁷.

1.2.5. Krizin Çevreye Yansıması Sonucunda Borçlanma ve Çöküş

Sermayenin aşırı yoğunlaşmasının, verimlilik artışının gerilemesinin, petrol fiyatlarının yükselmesinin ve Amerikan ekonomisinin dengesizleşmesinin bir sonucu olarak, merkezde, 1970'li yılların başından itibaren büyümenin yavaşlaması ve pazarların daralması üzerine yoğunlaşan rekabet, çevre ülkeleri borçlarını ödeyemez ve ihracatı sürdürmek için gerekli olan girdileri ve yatırım mallarını ithal edemez duruma düşürmüştür. Öte yandan, üretken yatırımları durduğu ve mevcut sanayileri gerilediği için, bu ülkelerde, kitleleri yoksullaştıran ve bölgesel eşitsizlikleri derinleştiren bir süreç başlamıştır⁴⁸. Daha açık bir ifade ile çevre, az gelişmiş ülkeler bütününe dönüşmüştür. Hammadde fiyatlarında meydana gelen göreceli düşme, aleyhte çalışan uzmanlaşma ve işbölümü süreci ve hem kaynakları hem de kârları yağmalayan yabancı şirketler, bu dönüşmenin temel dinamiklerini oluşturmaktadır.⁴⁹

Sonuç itibariyle dışarıdan borçlanma kaçınılmaz hale gelmiştir. Petrol fiyatlarındaki yükselmenin bu girdiyi üreten ve ihraç eden ülkelere kazandırdığı fonlar ile kriz sürecinde merkezde oluşan atıl fonlar, çevrenin, fazla zahmet çekmeden borçlanmasını mümkün kılan kaynakları oluşturmuştur. Nitekim merkez de, içinde bulunduğu durgunluğu aşabilmek için, bir taraftan iç talepte oluşan daralmayı kırmaya çalışırken, diğer taraftan da çevreye kaynak aktararak dış talebi canlandırmanın hesabını yapmaktadır. Bu bağlamda, çokuluslu bankalar tarafından verilen düşük faizli krediler, çevrenin, hem finansman ihtiyacını karşılamakta, hem de merkeze yönelik talebini canlı tutmaktadır⁵⁰.

1980'li yıllara gelindiğinde ise, giderek şiddetini artıran durgunluk dalgasının ve sürekli yükselen borçların getirdiği bunalımdan ötürü iktisadi büyümesi duran ve açlıkla karşı karşıya kalan üçüncü dünya ülkelerinin, ithal ikâmesine dayalı kalkınmayı

---

⁴⁷ Şaylan, a.g.e., sf.79.

⁴⁸ Landsberg, M. , Exportled Industrialization in the Third World: Manufacturing Imperialism, sf.217-220
Aktaran: Ercan (1997), Kalkınmadan Yapısal Uyuma, Küreselleşmeden Marjinalleşmeye Afrika, Özgür Üniversite Forumu, Aralık 1997: 91-118.

⁴⁹ Assidon, a.g.e., sf. 919.

⁵⁰ Sönmez, a.g.e., sf.137-138.

sürdüremez hale geldiklerini ve Reagan ile Thatcher'in neoliberal politikaları dünya geneline egemen kılma çabaları ile birlikte, birkaç yıl içinde iktisaden çöktüklerini görmekteyiz⁵¹.

Ulusal ekonomilere yüksek enflasyon ve işsizlik ile azalan verimlilik biçiminde yansıyan bunalım, dünyanın hemen hemen bütün ülkelerinde büyümenin yavaşlaması ve bu bağlamda imalat sanayi üretiminin daralması sonucunu getirmiştir. Dünyanın büyüme hızı ortalaması, 1963–1972 döneminde % 4.7 seviyesinde iken, 1973–1981 döneminde % 2.8 seviyesine gerilemiş bulunmaktadır. Aynı dönemde, imalat sanayisinde üretilen katma değer daha dramatik bir daralma yaşamıştır: gelişmiş ekonomilerin imalat sanayisinde üretilen katma değerın büyüme hızı, 1960–1970 dönemine göre 1971-1981 döneminde yarı yarıya (% 6.2'den % 3.0'e) düşmüştür.⁵²

1.2.6. Merkezden Çevreye Üretim

1970'li yılların başında verimlilik artışında meydana gelen yavaşlamanın yanı sıra, bir taraftan Doğu Asya ülkelerinden gelen rekabetin doğurduğu baskının yoğunlaşması, bir taraftan da çalışanların alışageldikleri refah artışının yavaşlamasına direnmeleri, merkez ülkelerin iktisat politikalarını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu ülkelerde faaliyet gösteren sanayi kesimi, verimlilik artışında meydana gelen yavaşlamaya cevap olarak, üretim maliyetlerini minimize etmeyi ve ticaret açıkları ile işsizliğin körüklediği korumacılık eğilimlerini etkisiz kılmayı öngören bir yaklaşım içinde, üretimin örgütlenme biçimini (fordizm) sorgulamaya başlamış ve imalat sanayisini yeniden yapılandırma sürecine sokmuştur. Keza, bu ülkelerde kapasite kullanım oranları düşmekte ve işsizlik yaygınlaşmaktadır.⁵³

Bir taraftan verimlilik artışı yavaşlarken, diğer taraftan sabit sermayenin büyümesi, ücretin satın alma gücünün ve kârın birlikte artmaya devam etmesini imkânsızlaştırmaktadır. Ortalama kâr hadlerinin düşüşü, bir müddet sonra artık engellenemez bir eğilim haline geldiği için de, kapitalizm, halen yaşamakta olduğumuz durgunluk dalgasına girmiştir. Verimlilik ve büyüme hızının düştüğü bir ortamda ortalama kâr hadleri de düşmeye başlar ise, üretkenlik ile reel ücreti birbirine

---

⁵¹ Adalı,a.g.e.,sf.51.

⁵² Aydın,a.g.m.,sf.20-21.

⁵³ Aydın,a.g.m.,sf.21.

endeksleyen bir modelde, bu düşüşü önlemenin yolu, reel ücretleri aşağıya çekmek ve ücretin satın alma gücünü azaltmaktır. Merkez ülkeler de bunu yapmıştır. Fakat bu kez de efektif talep düştüğü için üretim fazlası ortaya çıkmıştır. Öte yandan sermaye birikimi de, aşırı kazanç getirici alanlara yatırılmadığı için, sorun olmaya başlamıştır⁵⁴.

Böylelikle, üretimin mekânı merkezden çevreye kaydırılmış ve bu coğrafyadaki ülkeler sanayileşmeye başlamıştır. Sermaye birikiminin bir bölümü, doğrudan yatırım biçiminde çevre ülkelere aktarılırken, geriye kalan bölümü de merkez ülkelerde finans sektörünün aşırı büyümesine sebebiyet vermektedir. Finans sektörünün büyümesi ise merkezden çevreye yönelik fon akışını hızlandırmaktadır. Öyle ki, çevre ülkelerin borçları 1970 yılında 62.5 milyar dolar seviyesinde iken, 1982 yılında yaklaşık 12 kat artarak 743 milyar dolara yükselmiştir⁵⁵.

---

⁵⁴ Adalı, a.g.e., sf.45.

⁵⁵ Balkan, Neşecan, Az gelişmişlik ve Dış borç Sorunu, İktisat, Mayıs 1997: sf. 65-69.

BÖLÜM II

1980 SONRASI NEOLİBERAL POLİTİKALAR, SSCB'NİN DAĞILMASI VE KÜRESELLEŞME SÜRECİ

2.1. Uluslararası Ekonomik Yapının Aşınması

Dünya ekonomisinin savaş sonrasında 70'lerin başına kadar süren uzun bir genişleme süreci yaşadığını ve bunun eski dünya düzeni için temel bir önemi olduğu ilk bölümde belirtilmişti. 1974'te bir petrol krizi biçiminde patlak veren dünya ekonomisindeki durgunluk bu canlı yükseliş dönemine son vermiş ve savaş sonrasındaki 30 yıl içinde yılda ortalama %5 dolaylarında büyüyen dünya ekonomisi o günden bugüne yılda ortalama %2,5 büyüme düzeylerine gerilemiştir. Bu değişimin oldukça önemli sonuçları olmuştur; bir süredir unutulmuş olan işsizlik yeniden ortaya çıkmıştır. Krizle birlikte artık katlanılması zor bir masraf haline gelen Keynesçi “refah devleti” uygulamalarına karşı yoğun bir kampanya başlatıldı. Neo-liberal dalga olarak bilinen bu kampanya 80 dönemecinde politik meyvelerini verdi ve birkaç yıl arayla Amerika’da Reagan, İngiltere’de Thatcher, Almanya’da da Kohl bu çizginin temsilcileri olarak iktidara geldiler. Politik atmosferdeki bu sağa dönüş, eski sosyal devlet kazanımlarına yönelik saldırılara yeni bir ivme kazandırdı. Böylece eski düzenin temel unsurlarından biri olan içteki “toplumsal barışın” temeli ortadan kalkıyordu.⁵⁶

Üçüncü Dünyanın büyük bölümü için 1980’ler kayıp on yıl oldu. Büyüme hızı artmadı ve borçlar 1980’lerin sonuna kadar iki katına çıkarak 1,5 trilyon dolara ulaştı.⁵⁷ Öte yandan emperyalist ülkeler arası iktisadi güç dengeleri bakımından da önemli bir dönüm noktasından geçiliyordu. Dünya ekonomisi savaş sonrası dönemde bir bütün olarak büyük bir gelişme hızı sergilemekle beraber, eşitsiz gelişme yasası yürürlükteydi ve herkes aynı hızda gelişmiyordu. ABD’nin desteğiyle ayağa kalkan Almanya ve Japonya bu süreç içinde ABD’den çok daha hızlı ve dinamik bir biçimde gelişti. ABD’nin dünya üretimindeki payı sürekli olarak azaldı. %57 olan 1945’teki pay, daha 1950’de %40’a, bundan 30 yıl sonra Reagan yönetiminin başlarında ise %20’ye geriledi. Bunun

---

⁵⁶ Morali, a.g.m.sf.8

⁵⁷ Elwood, a.g.e., sf.45.

anlamı ABD'nin payının nispeten kısa bir süre içinde neredeyse üç kat daralmasıydı. Aynı olgu ithalat ve ihracat dengesi açısından da görülmektedir. 1950'lerin başında ABD, ithalatının %34,2'si kadar dış ticaret fazlası verirken, ilk kez 1974/76'da bu oran eksi %6,3'e dönüştü ve her yıl artarak 1985/87 döneminde eksi %40,1 gibi muazzam bir rakama ulaştı; bu açık 1988/89'da ancak %28 düzeyine gerileyebildi. Buna mukabil aynı dönemde özellikle Almanya ve Japonya'nın üretim ve ticaretteki payları sürekli olarak arttı. Buradan ortaya çıkan, ABD'nin hegemonyasını sürdürdüğü dönem aynı zamanda bu hegemonyanın için için aşınma süreci oldu. Bu aşınma süreci 70'lerin ilk yarısında nitel sonucuna, yani ABD'nin sona ermesi sonucuna ulaştı. 1971'de başkan Nixon altın-dolar standardını mutlak ekonomik hegemonyasının kaldırdığını ilân etmek zorunda kaldı. Bretton Woods sisteminin böylelikle bizzat ABD tarafından tasfiye edilmesi, mutlak iktisadi hegemonyasının sonunun simgesel ilânıydı.⁵⁸

Ancak yine de, ABD'nin görelî hegemonya yitimi onun mevcutlar içinde en büyük güç olma konumunu değiştirmedî. Yetmişlerdeki bu dönüm noktasının tarihsel anlamı, esas olarak ABD'nin mutlak iktisadi hegemonyasının ve İkinci Dünya Savaşından beri süregelen genel iktisadi yükseliş sürecinin sona ermesidir. Bu henüz ABD'nin hegemonyasının en genel planda ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu. Bu hegemonyanın diğer temel dayanağı olan SSCB'yle Soğuk Savaş hâlâ sürüyordu.

2.2. ABD'nin süreci tersine çevirme girişimleri

ABD hegemonyasındaki aşınmalar şüphesiz Amerikan yönetimi tarafından sineye çekilecek değildi. ABD görelî gerilemesini telafi edebilmek için 80'lerde yoğun bir çabaya girişti. 1979-82'de patlak veren yeni iktisadi kriz de bunda etkiliydi. Carter yönetiminin son döneminde başlayan ve esasen Reagan döneminde istimine oturan yeni dönemin iktisadi açıdan en önemli gelişmesi, kimi yorumcular tarafından “askeri Keynesçilik” olarak da adlandırılan muazzam kamu askeri harcamaları oldu. Her ne kadar bu çabalar, hem devlet harcamalarında hem de ödemeler dengesinde olmak üzere ABD'nin meşhur “çifte açığını” doğurup, bu kısa dönem içinde ABD'yi dünyanın en borçlu ülkesi haline getirdiyse de, sonunda ABD'nin büyüme hızının bu yıllarda az farkla rakiplerinin önüne geçmesini sağladı.

---

⁵⁸ Moralı,a.g.m.sf.9.

ABD'nin bu dönemde bir kriz aşma yöntemi olarak askeri harcamalara yönelişi belirgin olarak görülmektedir. Amerikan yönetimi, hem bu “askeri Keynesçiliği” destekleyebilmek, hem de emperyalist rakipler nezdindeki ABD hegemonyasını yeniden kuvvetlendirebilmek için, bir süredir yumuşama eğilimine girmiş olan Soğuk Savaş gerginliklerini yeniden harekete geçirme zorunluluğunu duydu. Böylece 1980-1988 arasında iki dönem hüküm süren Reagan yönetimi döneminde kimilerince “İkinci Soğuk Savaş” olarak adlandırılan bir kampanya başlatıldı. Bu kampanya çerçevesinde SSCB Reagan tarafından “Şer İmparatorluğu” olarak adlandırılıp, tam bir ideolojik bombardımana tutuluyor ve ABD yeryüzündeki çatışmaları kızıştırmak, doğrudan müdahalelerde bulunmak için fırsat kollamaya başlıyordu. Yine aynı kampanya çerçevesinde, askeri gerilimin tırmandırılmasının en dehşetli simgesi olarak Yıldız Savaşları denen füze savunma sistemi projesi gündeme getiriliyordu.

Bu dönemde ABD; Nikaragua ve Angola gibi az gelişmiş ülkelerdeki Amerikan karşıtı iktidarlara karşı gerilla ordularını (Kontralar, UNITA) örgütüyor, Afganistan üzerinden Yeşil Kuşak projesini başlatıyor, Irak'ı tam on yıl sürecek bir savaş boyunca tepeden tırnağa silahlandırarak İran'ın üzerine gönderiyor ve daha önemlisi Vietnam sendromunu aşma yönündeki çabalarına hız kazandırıyor. 1982'de Lübnan'a asker çıkarılması, 1983'te Grenada'nın işgal edilmesi, 1986 ve 1988'de Libya'nın bombalanması, 1989'da Panama'nın işgali, bu dönemde Amerika'nın emperyalist saldırganlığında yeni bir tırmanışın başladığını gösteriyordu.⁵⁹

2.3. Neoliberalizmin Getirdiği Gerçeklik

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1970'lere kadar uzanan dönemde “altın çağı”nı yaşayan dünya kapitalizmi, 1970'lerden itibaren düşen kâr oranlarıyla birlikte ekonomik ve toplumsal dengeleri derinden sarsan yeni bir bunalıma girmiştir. Kapitalist sistemin yaşadığı bu bunalım, neo-liberal ideolojiyi doğurmuştur. Böylece, gelişmiş kapitalist ülkelerde Keynesçi ekonomik politikalar ve refah devleti anlayışına, az gelişmiş ülkelerde ise ulusal kalkıncı devlet politikalarına ve bunları uygulayan kurumlara karşı bir cephe açılmış; ve neo-liberalizm, dünya çapında yeni bir siyasal ve ideolojik hegemonyanın

---

⁵⁹ Moralı, a.g.m., sf.10-11.

kuruluşuna yönelmiştir. 1970'lerde önceki dönemin tekelci kapitalist düzenleme tarzının yol açtığı krizin ardından yükselen neo-liberal ideoloji krizin faturasını devlete çıkarmıştır. Krize karşı “küçük devlet, güçlü piyasa” formülasyonu önerilmiş ve bu söyleme uygun olarak devletin rolünün yeniden tanımlanması gerekmiştir. Bu tanımlamanın öngördüğü devlet, üstlendiği ekonomik ve toplumsal işlevlerinden geri çekilerek sadece düzeninin devamını sağlayacaktır.⁶⁰

II.Dünya Savaşından sonra, keynesçi paradigma üzerine oturtulmuş olan dünya ekonomisi, 1.bölümde de vurgulandığı gibi, 1970'li yıllarda dengesizlik belirtileri göstermeye başlamıştır. Bu dengesizliklerin, 30'lu yıllardan itibaren uygulanmakta olan Keynesçi politikalardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü bu politikalar, siyasi otoriteye, müdahaleci bir yaklaşım içinde kamu harcamalarını genişleterek ekonomiyi sürekli yüksek büyüme ve istihdam düzleminde tutma görevi yüklemektedir. Keynesçi politikaların sonucu olarak ısınan ekonomiler ve yoğunlaşan enflasyonist baskılar, söz konusu dengesizliklerin temel sebebini oluşturmaktadır. O yıllarda yoğun bir biçimde uygulanan sabit kur sistemi mümkün kıldığı için, gerek merkezdeki gerekse çevredeki ülkeleri tehdit eden bu dengesizlikler, ulusal düzeyde gizlenebilmektedir. Böyle bir dönemde gündeme gelen petrol krizi (1974), bu dengesizliklerin hızla açığa çıkarak dünyanın bütün bölgelerine sıçramasını ve 1970'li yılların ikinci yarısının, durgunluk ile enflasyonun bir arada yaşandığı (stagflasyon) yoğun bir krize sahne olmasını beraberinde getirmiştir. Keynesçi politikaların, müsebbibi olduğu bu krizin aşılması bağlamında çaresiz kalması (Durgunluğu kırmak için alınan efektif talebi artırıcı tedbirler, enflasyonu körüklemekten başka bir sonuç doğurmamıştır.) ise, bu politikalara dayandırılan refah devleti söylemini ve uygulamalarını(merkez ülkelerdeki refah devletinin, çevre ülkelerdeki karşılığı ulusal kalkıncı devlettir) prestij kaybına uğratmıştır. Sonuç itibariyle dünya ekonomisi 30'lu yıllar öncesine geri dönüş anlamına gelecek biçimde, piyasa mekanizmasını merkezine alan liberal bir eksene (neoliberal dalga da denilebilir) doğru kaymaya başlamıştır.⁶¹

---

⁶⁰ Selime Güzelsarı , Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları,AÜ SBF, GETA Tartışma Metinleri Serisi, Şubat 2004,sf.1.

⁶¹Taner Berksoy, Dış ticarete Liberalleşme ve İthalat Eğilimleri,İstanbul,1994,İstanbul Ticaret Odası Yayınları,sf.13-16.

Neoliberal dalga, Thatcher'in İngiltere'de (1979), Reagan'ın ABD'de (1981) iktidara gelmelerinden ve keynesçi bir eksen üzerinde yürüyen sosyal kapitalizmi (bu yapı refah devleti veya sosyal demokrasi olarak da isimlendirilmektedir) politik olarak bitirmelerinden⁶² sonra tüm dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır. Bu liderlerin izlediği politikalar, Reaganomics ve Thatcherism, orta ve alt sınıfların iktisadi ve sosyal şartlarını ağırlaştırmış⁶³ ve bugün adına küreselleşme denen sürecin derinleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur⁶⁴.

Reaganomics, devletin, ekonomiye olan müdahalelerini minimize etmeyi ve toplumsal refahı artırmaya yönelik politikalarını kısıtlamayı öngörmektedir. Piyasa ekonomisinin pürüzsüz çalışabilmesi bağlamında özelleştirme kavramına aşırı vurgu yapan Thatcherism ise, bir taraftan emek piyasalarına esneklik kazandırmaya çalışmış, diğer taraftan da alt gelir gruplarını daha fazla etkileyecek yeni vergiler koymuştur⁶⁵.

Söz konusu süreci derinleştiren bir başka gelişme ise, merkezin güçlü ülkelerindeki bu iktidar değişimi ile eşzamanlı olarak faiz oranlarının yükselmesidir. Bu gelişme, Meksika başta olmak üzere, çevre ülkelerin önemli bir bölümünü borçlarını ödeyemez duruma düşürmüş ve erteleme talebinde bulunmaya mecbur etmiştir. 1982 Borç Krizi olarak bilinen bu gelişme finans piyasalarını altüst etmiştir. Alacaklılar, çevreden gelen borç erteleme talebini, ekonomilerini dışa açmaları ve ihracata yönelmeleri (yapısal dönüşüm programı uygulamaları) şartı ile kabul etmiştir. Bir başka ifade ile, merkez(in uluslararası kuruluşları: IMF, Dünya Bankası) çevreye neoliberal politikalar dayatmıştır⁶⁶.

Bütün bu gelişmeler, yirminci yüzyılın halen idrak etmekte olduğumuz bu son çeyreğinde, hem keynesçi politikaların, dolayısıyla ulusal kalkınmacılığın iflâsını teyit ederek liberalleşme eğilimlerinin güçlenmesine imkân vermiştir, hem de toplumlara egemen olan ulus-devlet yapısının ciddi bir biçimde sorgulanmaya ve alternatif

---

⁶² Stuart Hall, The Hard Road to Renewall ,1988,[Aktaran: Mutman (1994),21. Yüzyılın Eşiğinde Kapitalizm ve İdeoloji, Toplum ve Bilim, Bahar 1994: 7-39].

⁶³ Samir Amin, Noam Chomsky ve Andre Gunder Frank , Düşük Yoğunluklu Demokrasi, (Çeviren: Ahmet Fethi), İstanbul: 1994,Alan,sf.6-9.

⁶⁴ Taner Timur, Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, Ankara,1996, İmge,sf.1-3.

⁶⁵ Ercan, Fuat , Gelişme Yazını Açısından Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik, İstanbul,1996, Sarmal,sf.1-26.

⁶⁶ Neşecan Balkan, Azgelişmişlik ve Dışborç Sorunu, İktisat, Mayıs 1997:.,sf.65-69.

örgütlenme biçimlerinin tartışılmaya başlamasını dünya gündemine taşımış bulunmaktadır. Nitekim, küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak, dünya kapitalizmi, ulusal kapitalizmlerin toplamı olmaktan çıkmış, dünyanın bütününü göz önünde bulundurarak karar veren, her ülkeyi potansiyel üretim alanı ve pazar olarak gören, kendi hareketliliği karşısında engel tanımayan çokuluslu şirketlerin oluşturduğu bir sisteme dönüşmüş bulunmaktadır. Bu dönüşüm kendi meşruiyetlerinin temeline, ulusal düzeyde yönetebilmeyi umdukları kapitalist süreçleri koymuş bulunan ulus-devletlerin yoğun bir krize girmelerine sebep olmuştur.

Ulusal kapitalizmi yönetebilme yetenekleri zayıflayan bu devletler, toplumun farklı kesimlerinden gelen taleplerin tamamını yerine getirmenin ve piyasa mekanizması karşısında direnmeyi sürdürmenin giderek imkânsız hale geldiğini görmekte-dirler⁶⁷. Bu noktada, Ulusal kalkınmacılık, üçüncü dünya'nın modernleşmesini sağlamak için ihtiyaç duyulan maddi ve ideolojik şartları hazırlamıştır diyebiliriz.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren yaşanmakta olan dönüşüm (neoliberal dalga veya küreselleşme) ise, ekonominin uluslararasılaşmasına ve liberalizmin geri gelmesine sebebiyet vermektedir.

1980 sonrası neoliberal dönem daha yavaş büyümeyle, daha büyük ticari dengesizliklerle ve bozuk toplumsal koşullarla birlikte düşünülür. UNCTAD* (Çin hariç) kalkınmakta olan ülkeler için 1990'lardaki ortalama ticari bütçe açığının 1970'lerdekinden daha fazla olduğunu, ortalama büyümenin ise yıllık % 2 daha düşük olduğunu," rapor etmiştir. Dahası, Bu model tüm kalkınmakta olan bölgelerde benzerdir. Latin Amerika'da ortalama büyüme oranı olarak ticari açıklar aynı kaldığı halde 1990'larda 1970'lerdeki oranla yıllık % 3 daha düşüktür. Sahra altı Afrika'nın büyümesi düşerken, açıkları büyümektedir. Asya ülkeleri 1980'lerde ödeme açıklarını kapatarak hızlı büyümeyi başarmışlardı, ancak 90'larda bir yandan ödeme açıkları artarken bir yandan da büyümeleri yavaşlamıştır.

---

⁶⁷ Çağlar Keyder, Ulusal Kalkınmacılığın İflası (İkinci Baskı), İstanbul,1996,Metis,sf.13-14.

* Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı.

Mark Weisbrot, Dean Baker ve David Rosnick'in neoliberal politikaların üçüncü dünyanın kalkınması üzerindeki sonuçlarıyla ilgili olarak yaptıkları bir çalışma benzer sonuçlara ulaşıyor. Yazarlar “yaygın inancın aksine, geçen 25 yıl yılda, önceki yirmi yıla kıyasla düşük ve orta gelirli ülkelerin büyük çoğunluğunda ekonomik büyüme oranlarının düştüğüne ve sosyal göstergelerdeki ilerlemenin yavaşladığına,” dikkat çekmektedir.

Uluslar arası ekonomik faaliyetin “serbestleştirilmesi”ne ilişkin egemen argümanların altında yatan faraziyeleri reddedenler açısından bu sonuç şaşırtıcı değildir. Kabaca söylenecek olursa, ticari liberalleşme pek çok üçüncü dünya ülkesinin sanayisizleşmesini sağlamış, böylece dışa bağımlılıklarını arttırmıştır. Lüks malları daha ucuz ve daha kolay elde edilir kılmak suretiyle, lüks madde ithalatını teşvik etmiştir. Ve son olarak, çok uluslu şirketlerin üretimini üçüncü dünya üzerinde yoğunlaştırarak tüm üçüncü dünya ihracatlarının ithalat yoğunluğunu da arttırmıştır. İhracat kazançları, büyüyen üçüncü dünya ihracatı ve ihracat kazançlarını aşağı çekme eğilimde olan rekabet yüzünden düzenli büyümedi. İhracatlar da yavaş büyümeyle ve çoğu gelişmiş kapitalist ülkedeki korumacılık politikalarıyla sınırlandı.

Ticareti büyütme mevcut hesap açıklarını baş edilebilir kılma çabası içinde olan üçüncü dünya devletleri, ekonomik büyümeyi yavaşlatmak için katı önlemler alan (sosyal programlarda acımasız kesintilere giden) IMF ve Dünya Bankası'nın Baskısına maruz kaldılar. Aynı zamanda, var olan açıkları dengelemek için gerekli finansmanı sağlamak amacıyla sermaye pazarları, özelleşmiş ekonomik faaliyetler ve gevşemiş yabancı yatırımları düzenleyen rejimler üzerindeki kısıtlamaları kaldırdılar. İşte, neoliberalizmin gerçekliği budur.⁶⁸

2.4. Kapitalizmin Dinamikleri

Kapitalizm zaman içinde tüketim toplumunu doğurmaya başladı. Tüketim kültürünün neoliberal ekonomi politikaları çerçevesinde yükseldiği bir gerçektir. Neoliberalizm, modern kapitalizmden aldıkları ile tüketimi bir ekonomik düzen haline

---

⁶⁸ Martin Hart Landsberg ,Neoliberalizm: Mitler ve Gerçeklik,Halkın Hakları Forumu Çalışma Grubu,14 Mayıs 2007, <http://www.halkevleri.org.tr/halkinhaklariforumu/index.php?eylem=oku&no=2529>,Sf.1-3, Erişim:16.08.2007

getirmeyi amaçlamaktadır. Kitlesele tüketim ekonomik büyümenin sürekliliğinin anahtarı olarak görülmektedir. Tüketimin çoğulculaştırılması olarak ta görülen bu tutum Amerikan ekonomi politikasının temel hedefidir.⁶⁹

Kapitalizmin daha büyük kârlılık güdüsü, genellikle, üçüncü dünya devletlerini kapsamlı bir liberalleşmeye ve kısıtlamaları kaldırmaya zorlamadı. Bu dinamiğin bilhassa üçüncü dünya ülkeleri için önemli sonuçları oldu. Özellikle, çok uluslu şirketleri, amaçlarını uluslararası üretim ağlarının tesis edilmesi ve yayılması yoluyla ilerletmeleri için teşvik etti. Bu da üçüncü dünya ülkelerinin sanayi etkinliği üzerinde, bu etkinliğin yeniden şekillendirilmesini ve sınırlar ötesine entegrasyonunu kapsayan, ancak çalışan insanların sosyal, ekonomik ve politik ihtiyaçları için daha yıkıcı biçimlerde ortaya çıkan yeni egemenlik formları yarattı.

1960 ve 70'ler boyunca çoğu üçüncü dünya ülkesi devlet kontrollü ithal-ikameci sanayileşme stratejileri izledi ve ticari açıklarını banka borçlarıyla finanse etti. Bu gidişat 1980'lerin başında, gelişmiş kapitalist dünyada, bilhassa ABD'deki ekonomik karasızlıklar faiz oranlarının artmasına ve küresel ekonomik durgunluğa yol açınca aniden değişti. Üçüncü dünyanın borç alma maliyetleri arttı ve ihracat kazançları düştü, neticede üçüncü dünyada "borçlanma krizi" tetiklendi.

Bu problemlerin üstesinden gelmek için üçüncü dünya devletleri, ihracatı ve uluslararası fonları canlandıracak yeni yollar armaya koyuldular. Giderek, ihracat yönelimli yabancı doğrudan yatırımını (FDI) problemin çözümü olarak görmeye başladılar. Bu yatırımı elde etmek için girişilen rekabet şiddetliydi. Ülkeler ardı ardına yatırım rejimlerini değiştirdiler; bu rejimlerin çoğu daha liberal, kısıtlamasız ve "iş dostluğu" ortamları yaratma amacı güdüyordu. Çok uluslu şirketler bu değişikliklere derhal yanıt verdi; hem kendileri hem de hükümetleri ilerlemeye yardım ettiler. Ve 1991-98 yılları süresince, FDI üçüncü dünya ülkelerinin net sermaye girdisinin en büyük kaynağı oldu.*

---

⁶⁹ Mehmet Karakaş, Tüketim Toplumu, Feodaliteden Küreselleşmeye (Ed.) Tefvik Erdem, Ankara, Lotus Yayınevi, 2006, sf.315.

* Toplamın % 34'ü.

Yeni teknolojiler, üretim süreçlerini bölmek ve coğrafi olarak dağıtmak suretiyle çok uluslu şirketlere pek çok üründe üretim maliyetini ucuzlatma olanağı tanımıştı. Dolayısıyla onlar da yatırımlarını üçüncü dünyada emeğin yoğun olduğu–özellikle parça ve bileşenlerin montajlandığı- üretim bölgelerine odakladılar. Bu bilhassa elektrikli ve elektronik eşyalar, kumaş ve giyim, ve optik aygıtlar gibi teknolojik açıdan ileri ürünler için doğrudu.

Bunun sonucu, çoğu birkaç ülkeye birden uzanan dikey olarak yapılanmış uluslar arası sayısız üretim ağının tesisi ve yayılması oldu. UNCTAD’a göre “bir dizi OECD ve ‘yeni yetme piyasa’ ülkelerinin girdi-çıkı tabloları temelinde yapılan değerlendirme göstermiştir ki dikey üretim ağları içinde özelleştirmeye dayanan ticaret dünya ihracatının yaklaşık % 30’unu oluşturmaktadır, yani son 25 yıl içinde neredeyse % 40 kadar büyüme göstermiştir.”

Üçüncü dünyanın doğrudan yabancı yatırımı (FDI) çekmek için giriştiği acımasız rekabete rağmen, çok uluslu şirketler yatırımlarını yalnızca birkaç ülkede yoğunlaştırma eğilimindeydi. ABD sermayesi Kuzey Amerika (NAFTA) üzerinde yoğunlaşırken, Japon sermayesi Doğu Asya’ya, Avrupa sermayesi ise Merkezi Avrupa’ya odaklanıyordu. FDI rekabetinde “kaybeden” ülkeler ticari ve finansal sorunlarıyla kemer sıkarak baş etmek zorunda kaldılar. “Kazanan” ülkeler ise görece olarak hızlı bir endüstriyel dönüşüm yaşadılar.

Bu başarısızlığın pek çok nedeni vardı. Öncelikle, yabancı yatırımını çeken ülkeler bunu ekonomilerini liberalleştirerek ve kısıtlamaları kaldırarak başarmışlardır. Bu genellikle, ithalatla çatışma halinde olan kendi ekonomilerinde -işsizliğe, ithalatta hızlı bir artışa ve endüstriyel gerilemeye yol açan yıkımlarla- sonuçlandı. İkinci olarak, üçüncü dünyada yoğunlaşan faaliyetler nadiren bilgi ve teknoloji aktardılar ya da yöresel endüstriyel zincirleri teşvik ettiler. Son olarak, çok uluslu yığıma süreci üçüncü dünyanın gelişimini gittikçe dış talebe bağımlı hale getirmektedir. Pek çok durumda bu ağların nihai piyasası ABD’dir, yani üçüncü dünyanın gelişmesi giderek ABD’nin ticari açıkların büyümesini engelleme yeteneğine tabi olmaktadır.

Bu problemlerden birkaç ülke sakınabildi. Örneğin UNCTAD “daha üst düzeyde kalkınmakta olan ülkelerin yedisinin” ekonomik performanslarını inceledi. Hong Kong (Çin), Malezya, Meksika, Kore, Singapur, Taiwan ve Türkiye. Bunlar en başarılı üçüncü dünya endüstri ihracatçıları arasında yer alıyor. Yine de ihracat faaliyetlerinin büyük kısmı çok uluslu şirketlerce kontrol edilen üretim ağları bazında gerçekleştiği için çalışanların refahı ya da ulusal kalkınma ile ilgili kazanımlar sınırlı kalmıştır.⁷⁰

2.5. Son Neoliberal Başarı Ülkesi Olan Çin

Kapitalizmin kalkınmayı yaymadaki başarısızlığının nedeni dinamizmden yoksun oluşu değildir. Bilakis, bu dinamizm ülkelerin kendi içlerinde ve ülkeler arasında yeni üretim ve mübadele ilişkilerinin geliştirilmesini ve uygulanmasını pekiştirmek suretiyle ulusların ekonomik servetlerinde -“kazananlar” grubunu sürekli değiştiren (ve küçülten) “kaybedenler”in grubunu büyüten aralıksız bir değişim yaratan ve iki grup arasındaki ilişkiyi gizleyen- ani değişimlere neden olur. 1997-98 Doğu Asya krizi Güney Kore, Endonezya, Taylan ve Malezya gibi geçmişin “yıldızlarını” enkaz haline getirdiğinde Doğu Asya da kapitalist dinamiklerin kararsızlığının mağduru olmuştur. Neoliberal derhal bu ülkelere yüz çevirerek bu kez yeni şampiyonu, Çin’i kucaklamışlardır.

Yaygın kaniya göre Çin, hükümeti özel teşebbüse ve uluslar arası piyasa güçlerine ayrıcalık tanıyan bir büyüme stratejisi uyguladığı için üçüncü dünyanın en büyük yabancı yatırım alıcısı, endüstri ihracatçısı ve en hızlı büyüyen ekonomisi olmuştur. Bu yeni stratejiye karşılık olarak 1990’da 3.5 milyar dolar olan Çin’deki yabancı doğrudan yatırımı 2004 yılında 60.6 milyar dolar olmuştur. Yabancı endüstri bileşenleri şimdi Çin’in toplam endüstri satışlarının yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Aynı zamanda ülkenin ihracatının % 55’ini ve üst düzey teknoloji ihracatının daha büyük bir yüzdesini üretmektedirler. Bu trendlerin sonucu olarak, ülkenin ihracatlarının GDP’ye oranı 1990’da % 16 iken 2003’te % 36’ya yükselmiştir. Nitekim, Çin’in büyümesi de giderek çok uluslu şirketlerin organize ettiği ihracata bağımlı hale gelmiştir.

---

⁷⁰ Landsberg ,a.g.m. sf.4-7.

Yabancı yatırımı gerçekten de Çin'i önemli oranda yerel üretim kapasitesi olan hızla büyüyen bir ihracat kulesine dönüştürmüştür. Bu büyüme stratejisindeki kısıtlamaların çoğu Çin'de de görünmektedir. Örneğin, yabancı egemenlikli ihracat , ulusal olarak entegre olmuş üretimin ya da teknoloji gerektiren ağların gelişmesine çok az katkıda bulunmuştur. Üstelik Çin devleti planlama ve yönetme yeteneğini kaybettiği ve ülkenin kaynakları, büyük ölçüde, dış piyasa talebini doyurma maksadıyla giderek yabancı ağların eline geçtiği için ülkenin bağımsız kalkınma potansiyeli imkânsızlaşmaktadır.

Çin'in büyümesi, yaygın tüketim olanakları talep eden görel olarak küçük ama sayıca önemli üst düzey gelir grubunu zenginleştirdi. Ne var ki, bu kazançların altında sömürülen Çinli işçilerin imzası var. Örneğin, Çin devletinin liberalleşme politikalarının sonucu olarak, 1998'den 2004'e kadar olan süreçte devlet teşebbüslerinde çalışan 30 milyon işçi işsiz kaldı. Şehirlerdeki işsizlik oranı iki katına çıktı ve eskiden devlet kadrosunda çalışanların çok azı yeniden iş bulabildi. Aslında 21.8 milyonu şu anda yaşamlarını hükümetin "minimum yaşama iiaşesi"yle sürdürüyor. 2005 Haziranında bu iiaşe yaklaşık olarak aylık 19 dolara karşılık geliyordu; şehirdeki bir işçinin ortalama aylık geliri ise 165 dolardı.

Yabancı egemenlikli ihracat üretimi yeni istihdam olanakları yarattı, ancak bu işlerin çoğu son derece düşük ücretli. Bir ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu danışmanı, Çinli bir fabrika işçisinin saatte (ödenekler dâhil) ortalama 64 sent kazandığını hesapladı. Çin'in ihracatının yaklaşık üçte birinin üretildiği Guangdong'da, asgari ücret son on yıldır hiç değişmedi. Üstelik bu işçilerin çok azı barınma, sağlık ya da eğitim masraflarını karşılayabilecek güçte.

Çin'in ekonomik dönüşümü Çinli işçilere pahalıya mal olmakla kalmadı, Doğu Asya ülkelerinin de aralarında bulunduğu diğer ülkelerdeki kapitalist kalkınmanın çelişkilerini keskinleştirdi. Örneğin Çin'in ileri kapitalist piyasalarda, özellikle ABD'deki başarısı Doğu Asyalı diğer üreticileri o pazarların dışına itti. Zorunluluktan kaynaklı olarak onlar da ihracatlarını Çin'de faaliyet gösteren çok uluslu ihracat yönelimli şirketlerin kullanımını için parça ve yedek parça üretimine kaydıldılar. Böylece tüm Doğu Asya ülkeleri sınır ötesi bölgesel bir yığılma rejiminde bir araya geldiler; bu

suretle ulusal faaliyetleri ve kaynakları yerel ihtiyaçları karşılayamayacak şekilde yapılandı. Bunun yerine faaliyet ve kaynaklar bölgenin dışında bulunan, çıkarları nedeniyle sosyal ve çevresel tahribatları dikkate almayan çok uluslu şirketlerin yönetimindeki ihracat pazarlarına hizmet edecek şekilde örgütlendi.

Doğu Avrupa ülkelerinin kriz sonrası çok daha yavaş büyümesi ve bölgedeki yaşam standartlarını daraltan rekabet baskıları, bölgesel ekonomik ilişkilere dair bu yeni düzenlemenin sağlam bir uzun vadeli kalkınma süreci yaratmak için yetersiz olduğunun güçlü birer kanıtıdır. Bu arada Çin'in ihracat patlaması Japonya ve ABD ekonomilerinin gerilemesini ve aynı zamanda ABD'nin kapatılamaz ticari açığının derinleşmesini de hızlandırdı.

Bir noktada bu yığıma sürecinin yarattığı ekonomik ve politik istikrarsızlıklar fazlasıyla büyüyecek, düzeltmelerin yapılması gerekecektir. Kapitalist rekabet mantığına karşı çıkmadığı sürece, hükümetlerin hem üçüncü dünya ülkelerinde hem de gelişmiş kapitalist ülkelerde muhtemelen işçilerin koşullarını daha da kötüleştirecek politikalarla ayarlama sürecini atlatmaları beklenebilir. Deneyimleri o zaman piyasa güçlerinin üstünlüğünün kanıtı olarak gösterilecek neoliberalizm yanlılarının bu ayarlama sürecini, yeni başarı öykülerini “keşfetme” aracı olarak benimsemeleri de beklenebilir.⁷¹

Çin Halk Cumhuriyeti, büyük nüfusu, teknolojik gelişmişliği sayesinde bölgesinde güçlü bir konuma yükselmiştir. Günümüzde Çin'in teknolojik ve ekonomik öncülüğü dünyanın diğer büyük ekonomik güçlerinin tepkisini çekmektedir. Endüstriyel üretim, yatırım ve pazar olanakları açısından önümüzdeki yılların en fazla stratejik öneme sahip bölgelerinden biri olacağını kanıtlayan Çin'in ekonomisi batılı ülkeler tarafından dikkatle izlenmektedir.⁷²

---

⁷¹ Landsberg ,a.g.m.,sf.7-10,

⁷² Leyla Budak, Iker Erdoğan,1990 Sonrası Çin Halk Cumhuriyeti'nde Kitle İletişim Sistemi ve Temel Sorunlar, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:5 Sayı:9 Bahar 2006/1 s.109-123.

2.6. Girişimci Devlet Modeline Geçiş

1990'lı yıllarda kapitalizmin süregiden krizi karşısında neo-liberalizmin dönemini tamamladığını dile getirenler devletin rolü konusunda yeni bir tartışmayı başlatmıştır. Klicksberg'e göre, toplumsal ve ekonomik sorunların çözümünün esas kaynağı olarak "devlete olan inancın yeniden keşfi" konusu, devlet-piyasa ve devlet-toplum arasında kurulacak yeni ilişki biçimleri ve devletin rolünün yeniden tanımlanması açısından da bir "paradigma" dönüşümünü temsil etmektedir. Devletin küçültülmesinin yanı sıra "daha iyi işler ve daha az harcar" hale getirilmesinin gerekli olduğunu ileri süren görüşler, devletin ne derece müdahaleci olması gerektiğine değil, bu müdahalenin hangi yollardan ve hangi araçlarla gerçekleştirilebileceğine odaklanmışlardır. Burada devletin müdahale alanının tamamen ortadan kaldırılması gerekmediği dolaylı olarak dile getirilmektedir. Asıl olarak, müdahale, özel sektörü destekleyecek bir düzenlemeyle sınırlı görülmektedir.

Bu gelişmeler çerçevesinde, 1990'lı yıllarda İngiltere kökenli yeni kamu işletmeciliği yaklaşımının temel önermeleri ABD'de yeniden formüle edilerek, "devletin yeniden düzenlenmesi" yaklaşımı altında yinelenmiş ve derinleştirilmiştir. Artık sorun, devletin "ne" yapması gerektiği değil, "nasıl" çalışması gerektiğidir. Bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden Osborne ve Gaebler sorunların kaynağını "yanlış yönetime" dayandırarak, kamu yönetiminin girişimcilik ekseninde yeniden düzenlenmesini savunurlar. Dolayısıyla, kamu sektörünün içeriden piyasalaştırılması en temel önerme haline gelir. Özelleştirmenin yanı sıra rekabetin teşvik edilmesiyle, kamu sektörü içinde de rekabet önem kazanacaktır. Bu yaklaşımın devlet kurgusu "bürokratik devlet" modelinin yerini alacak olan "girişimci bir devlet" modelidir. Modelin en temel önerisi, özel sektörde uygulanan toplam kalite yönetiminin kamu sektörüne uyarlanması ve bürokraside girişimcilik ruhunun geliştirilmesidir. "Kürek çekmekten çok, dümen tutmak" tanımlaması altında siyaset/yönetim ayrımı vurgulanarak girişimci devlet modelinin gerçekleşebilmesi belli ilkelere bağlanır:

- Bir kere girişimci devletler denetimi bürokrasiden topluma doğru kaydırarak vatandaşlara yetki devredebilecek ve kuruluşların başarıları girdiler yerine çıktılara, yani mal ve hizmetlerdeki verimlilik sonuçlarına uygun değerlendirilecektir.
- İkincisi, girişimci devlet örgütlenmesi kamu örgütleri arasında "rekabeti" yükseltecektir. Kural ve düzenlemelere göre değil, "misyonlara" göre hareket edecektir.

- Üçüncüsü, bürokrasinin ihtiyaçları yerine “müşteri” ihtiyaçları ön plana çıkarılarak, sorunlar önceden öngörülebilecek; hiyerarşiden katılıma yönelerek merkeziyetçilikten kaçınılacaktır.
- Dördüncüsü, girişimcilik hizmet önceliği yerine “yetki önceliğini” ve takım çalışmasını, “katılımcı bir yönetim anlayışını” geliştirecek; bürokratik mekanizmaların yerine “piyasa mekanizmalarını” benimseyerek, kazanç sağlamaya odaklanacaktır.
- Son olarak girişimci devletler sadece kamu hizmetlerinin sağlanmasına değil, ayrıca sorunların çözümü için bir araya gelen kamu-özel ve hükümet dışı örgütlenmeler (NGO’lar) arasında ortaklık ve kolaylaştırıcılık ekseninde “katalizörlük” rolünü üstlenecektir.

Bu ilkeler kapsamında, ister kamu işletmeciliği ister girişimci devlet modeli olarak adlandırılınsın, esas olarak devlet için önerilen tema aynıdır: Rekabet, piyasalar, müşteriler, verimlilik gibi kavramların devlet örgütlenmesine taşınması; yani devletin piyasalaştırılması, devlet örgütlenmesinin bir piyasa aktörü gibi özel sektörle rekabete girmesi. Böylelikle, girişimci devlete yapılan vurgu ile yeni kamu işletmeciliği yaklaşımı en üst noktasına taşınır.

Yönetişim modeli ile neo-liberal proje özel sektörün güçlenmesi adına kamu sektörünün küçültülmesinin yanı sıra piyasa mekanizmalarının geriye kalan devlet örgütlenmesi içinde işletilmesinde piyasa güçlerinin rolüne dikkat çeker. Ancak bu kamu sektörünün küçültülmesi politikasından vazgeçildiği anlamına gelmez.

Geliştirilen yeni model, önceki dönemlerin söylemlerinin daha rafine edilmiş biçimlerini sunmanın ötesine geçmez. Dolayısıyla, “yeniden düzenleme” altında önerilen girişimcilik yaklaşımı, özellikle “yönetişim”e yaptığı vurgu ile yeni kamu işletmeciliğinden bir kopuşu gerçekleştirmiş olsa da, esas itibariyle piyasa-odaklı örgüt içi yönetime yapılan vurgu önemini sürdürmektedir. Bu nedenle asıl kopuşun “devlet-toplum” ilişkilerindeki dönüşüm noktasında ortaya çıktığını belirtmek gerekir.⁷³

---

⁷³ Güzelsarı,a.g.m.sf.9-10.

2.7. Küreselleşme Sürecinin Hız Kazanması

Neo-liberal politikaların egemen oluşu ile başlayan “küreselleşme” süreci, temelde dünya ekonomisinde 1970’lerde yaşanan büyük krize bir yanıt olarak formüle edilmişti. Geliştirilen politikalar pek çok azgelişmiş ülkede uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisini sona erdirerek uluslararası işbölümünde yeni eklemlenme biçimlerini gündeme getiriyordu. Azgelişmiş ülkelerde ithal ikameci sanayileşme stratejisinin krizinde sermaye birikiminin ve iç pazarın yetersizliği, döviz kıtlığı gibi sorunlar etkili olmuştu. Krize karşı yanıt aranan temel sorunlar da bunlar oldu. Bu doğrultuda geliştirilen ilk politika, sermaye yetersizliğinin aşılması amacı doğrultusunda yabancı sermaye yatırımlarının daha cazip koşullara kavuşturulması için liberalizasyona gitmekti. Yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilebilmesi için liberalizasyon, özelleştirme, altyapının geliştirilmesi gibi politikalar geliştirildi. Böylece, yerli sermayenin ulus aşırı sermaye ile entegrasyonunun artırılacağı ve birikim yetersizliğinden kaynaklı sorunların aşılabileceği düşünülüyordu. Sanayinin ihracata yöneltilmesinin ve uluslararası piyasalarda rekabet gücünün en yüksek olduğu emek yoğun sanayilerde uzmanlaşmanın da hem döviz yetersizliği hem de iç pazarın yetersizliği sorunlarının aşılmasını sağlayacağı ileri sürülüyordu.

Neo-liberal yeniden yapılanma sürecinin ikinci önemli ayağı ise, devletin mali krizi ve finansal liberalizasyon çerçevesinde anlaşılabilir. 1980’li yıllarda neo-liberal politikaların en temel unsurlarından bir başkası, kamunun toplumsal kaynakları verimsiz bir biçimde kullandığı ve vergi düzeyinin düşük tutulmasının özel sektöre dayalı bir gelişmeyi destekleyeceği savunması altında maliye politikasında ortaya çıkmış; vergi düzeyi sistematik olarak düşürülürken devlet borçlanması temel bir politika olarak benimsenmiştir. Ancak, bu politikaların ekonomik gelişmeyi hızlandırmak bir yana dış açıkları ve kamu borçlarını tırmandırması karşısında gündeme gelen bir diğer politika, finansal liberalizasyon olmuştur. Bu dönemde, finansal liberalizasyon yoluyla yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesini sağlayacak koşulların yaratılabileceği ileri sürülürken, gerçekte bir yandan devletin mali krizi derinleşmiş ve kamu hizmetlerine ayrılan kaynaklar her geçen gün sınırlanmış, bir yandan da finansal sermayenin yararına işleyen bir “rant zinciri” yaratılmıştır. Devlet borçlanması mekanizması yoluyla kurulan bu düzenek, özellikle finansal sermayenin devletin yerine getirdiği işlevleri/hizmetleri belirleyen bir güce erişmesine neden olmuştur. Bu

durumun en somut sonucu, günümüzde uluslararasılaşmış finansal sermayenin en önemli talebinin faiz dışı bütçe harcamalarının kısılması olmaktadır.

Neo-liberal gelişme stratejisinin buraya kadar vurgulanan özellikleri, devletin gerek tarım ve sanayi gibi üretken sektörlerdeki, gerekse sosyal hizmetlerdeki işlevlerinin gerilemesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum, devlet politikalarının belirlenmesinde finansal sermayenin büyük ağırlık kurması anlamına gelmektedir. Zira, “devletin küçültülmesi gerektiğini” savunan neo-liberal yaklaşımın egemenliğinde geçen yirmi yılı aşkın dönemde, devletin işlevleri, ulusaşırı sermaye ile entegrasyonunu arttıran tekelci sermaye gruplarının ve özellikle de finansal sermayenin istemleri doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Finansal sermayenin kazandığı bu belirleyici güç, gerek küçük-orta sermayenin gerekse ast sınıfların sorunlarını ağırlaştırarak, hoşnutsuzlukları yaygınlaştıran temel bir etmen olarak ortaya çıkmaktadır.

Neo-liberal politikaların egemen olduğu dönemde, merkezden yönetilen kaynaklar üzerinde finansal sermayenin egemenliği arttıkça, küçük-orta sermayenin ve ast sınıfların istemlerinin karşılanamadığı ve bunun sonucunda sınıfsal uçurumların giderek büyüdüğü gözlenmektedir. Günümüzde, büyük sermaye ile küçük-orta sermaye ve ast sınıflar arasındaki uçurumların büyümesinin en önemli sonuçlarından biri de “bölgesel eşitsizliklerin” hızla artışı olmaktadır.⁷⁴

2.8. Neoliberalizme Yapılan Eleştiriler

Neoliberal iktisatçılar, bugünün kalkınmış ülkelerinin serbest piyasa politikalarına kararlı bir şekilde bağlılıkları sayesinde büyüyüp zenginleştiklerini ve devlet müdahaleciliğinin başarısızlığa mahkûm olduğunu iddia etmektedirler. Serbest ticareti savunarak, dış ticareti ve finans hareketlerini devletin değil piyasanın yönlendirmesini teşvik etmektedirler. Bunlara göre, kalkınmakta olan ülkeler, yetkili makamların müdahaleci iktisat politikaları uygulama eğilimi yüzünden sıkıntıya düşmektedir ve bu politikalar ekonomik durgunluğa neden olmaktadır. Neoliberal iktisatçıların öne sürdüğünün aksine, bugünün kalkınmış ülkeleri serbest piyasa politikalarına bağlılıkları sayesinde zenginleşmemişlerdir. Birçok tarihi gerçek,

---

⁷⁴ Kamu Yönetimi Reformu Üzerine Değerlendirme, 14 Eylül 2004, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=846, Erişim:16.08.2007

bugünün sanayileşmiş ülkelerinin kalkınma deneyimlerinin ilk ve daha sonraki aşamalarında sanayide, dış ticarete ve finans alanında pek çok müdahaleci politikalar uyguladıklarını ve bunlara bel bağladıklarını ortaya koymaktadır. Başarıyla sonuçlanan bu müdahaleci politikalar, bugünün gelişmiş ülkelerinin müdahaleci politikalar sayesinde buldukları konuma ulaştıklarını gösterir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu da, İkinci Dünya Savaşı sonrası müdahaleci dönemde, 1980 sonrasında serbest piyasa dönemine göre çok daha başarılı olmuştur.

Neoliberalerler, son yirmi yıl boyunca neoliberal politikaları uygulayan gelişmekte olan ülkelerin büyüüp geliştiklerini, devletin güdümünde iktisat politikaları izleyen ülkelerde ise ekonomik büyümenin durduğunu söylemektedirler. Neoliberalizmin kalkınmanın ve refaha kavuşmanın tek yolu olduğunu ve diğer sistemlerin başarısızlığa uğradığı yerlerde neoliberalizmin başarılı olduğunu iddia etmektedirler. Halbuki neoliberalizm, son yirmi yıl boyunca ekonomik büyüme sağlamak açısından berbat bir performans sergilemiştir. Kalkınmış ülkelerde kişi başına gelirin ortalama yıllık büyüme oranı, müdahaleci 1960-1980 döneminde yaklaşık % 3 iken, neoliberal 1980-2000 döneminde % 2' ye düşmüştür. Kalkınmakta olan ülkeler ise daha kötü bir performans sergilemişlerdir. Bu ülkelerin kişi başına gelirlerindeki ortalama yıllık büyüme, 1960-1980 döneminde % 3 iken, 1980-2000 döneminde % 1,5 'e gerilemiştir. Ayrıca, günümüz dünyasında en yüksek büyüme performansını gösteren kalkınmakta olan ekonomiler gayet müdahalecidir.

Neoliberalizm, yeni sorunların ortaya çıkmasına ve mevcut sorunların ağırlaşmasına yol açmaktadır. Bankacılık krizlerine, parasal krizlere ve geniş kapsamlı finansal krizlere karşı hassasiyetin artmasına ve eşitsizlik, yoksulluk düzeylerinin yükselmesine neden olmaktadır. Bu sorunlar özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalıcıdır ve nüfusun çoğunluğu mağdur etmektedir. Neoliberal dönemde, gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda yoksulluk artmıştır ve sosyal koşulların düzeltilmesinde daha önce katedilen yoldan geri dönmüştür. Neoliberalizm, genel bir büyüme yerine, uluslararası gelir dengesizliğine ve eşitsizliğine neden olmaktadır. Tüm bu sorunların temel sebebi neoliberalizmdir.

Neoliberaller, Amerikan neoliberalizminin diğer ekonomik sistemlere göre daha başarılı olduğunu ve diğer ekonomilerin tökezledikleri sırada ABD'nin büyüüp zenginleştiğini, 1990'ların bu yeni ekonomisinin,, Amerikan ekonomik modelinin dinamizmini ve üstünlüğünü yansıttığını söylemektedirler. Diğer ekonomik sistemlerin çöküşünün, tüm 'devletçilik' biçimlerinin başarısızlığını gözler önüne serdiğini belirtmektedirler. Ayrıca, kıta Avrupası ve Japonya ekonomilerinin zaaflarının da Amerikan modelinin üstünlüğünü kanıtladığını, aynı zamanda Avrupa'nın ve doğu Asya'nın piyasa karşıtı ekonomik sistemlerinin hiçbir zaman ideal bir örnek oluşturmadığını ve günümüzün koşullarının bu tür ekonomileri artık kesinlikle çağdışı kıldığını iddia etmektedirler.

ABD'nin 1990'lardaki ekonomik performansı, neoliberallerin iddialarının aksine hiç de etkileyici olmamıştır. ABD ekonomisi, bu yıllarda önceki dönemlere göre daha yavaş büyümüştür. ABD'de 1990'ların borsa balonunun patlaması, şirket yolsuzluklarını ve yanlış kaynak dağılımına yol açan bozuk bir düzeni gözler önüne sermektedir. Ayrıca, 1990'larda birçok sanayileşmiş ülkenin performansı ABD ve diğer Anglo-Amerikan ekonomilerin performansından daha kötü değildir. Pek çok sanayileşmiş ülke, bu dönemde ABD'ninki kadar ya da ondan daha yüksek bir performans sergilemiştir. Şunu da rahatlıkla söyleyebiliriz ki, neoliberal dönemde ABD'deki gelir dağılımında çarpıcı bir bozulma yaşanmıştır.

Neoliberaller, Doğu Asya modelinin sadece o bölgeye özgü olduğunu, bu bölge dışında başka hiçbir yerde uygulanamayacağını, buna karşın Anglo-Amerikan modelin dünyanın her yerinde, her zaman uygulanabileceğini ve bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin Anglo-Amerikan ekonomik modeli, büyümeye ve zenginliğe giden tek yol olarak kabul etmeleri gerektiğini söylemektedirler. Ayrıca, Doğu Asya modelinden farklı olarak, Anglo-Amerikan model, insan doğasının evrensel yönleriyle, yani içten gelen girişimcilik eğilimi, zengin olma arzusu ve kişisel çıkar dürtüsüyle uyumlu olduğunu, bu nedenle de Anglo-Amerikan modelin bütün toplumlar için uygun olduğunu ve her yerde başarılı olabileceğini belirtmektedirler.

Doğu Asya ekonomik modelinin başarısını bölgenin özgün koşulları açıklamaz. Dünyada ekonomik kalkınmayı sağlamada Doğu Asya modeli, Anglo-Amerikan

modelden çok daha önemli bir rol oynamıştır. Bugünün kalkınmış ülkelerinin çoğunun deneyimleri dürüstçe incelendiğinde, Anglo-Amerikan modelden çok, Doğu Asya modeline yakın bir ekonomik modelden yararlanmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anglo-Amerikan model evrensel değildir. İnsan doğasında ticarete, bireyciliğe ve servet artırmaya yönelik yaratılıştan gelen bir dürtü olduğuna ilişkin herhangi bir kanıt yoktur. Anglo-Amerikan modeli ihraç etme heveslisi neoliberaler, bu modelin önkoşullarını oluşturmak için önemli ölçüde beşeri ve finansal kaynak kullanımına ve uzun zamana gerek olduğu gerçeğini genellikle göz ardı etmektedirler. Ayrıca, önkoşulların oluşması durumunda bile, kurumsal yapı ve düzenlemelerin bazı yönleri, kalkınmakta olan bazı ülkelerin mevcut siyasi, kültürel ve kurumsal nitelikleriyle bağdaşmayabilir.

Neoliberalerin bir iddiası da, gelişmekte olan ülkelerin, uluslararası kuruluşların ve siyasetten bağımsız yurtiçi yetkili makamların sağlayacağı disipline ihtiyaç olduğudur. İktisadi politikalar politikacı ve bürokratlara bırakılmamalıdır çünkü politikacılar ve bürokratlar, toplumun yararına çalışmaktan çok, ellerindeki politika araçlarını ve kaynakları kendi iktidar alanlarını korumak veya genişletmek için kullanmaktadırlar.

Devlet ve kamu görevlilerine duyulan güvensizliği ve nefreti, cafcaflı neoliberal söylem ortaya çıkarmamış, bu güvensizliği ve nefreti kendi üretmiştir. Kamu sektörü ve devlet kurumları, birçok ülkenin kalkınma sürecinde çok önemli, olumlu bir rol oynamıştır. Topluma zarar veren davranışları önlemede özel sektör daha başarılı değildir. Yolsuzluk skandalları, kamu sektöründe ve özel sektörde aynı sıklıkta görülmektedir. Bazı kamu görevlilerinin kişisel itibar ve nüfuzlarını artırma çabalarına karşılık, özel sektörde de gizli anlaşmalar yapma, rüşvetçilik ve firmaların belirli sanayilerde yoğunlaşması ve tekelleşmesi eğilimleri vardır.⁷⁵

---

75 Hilmi Duru, Bazı Neoliberal Söylemlerin Eleştirisi http://www.hilmiduru.com/index_dosyalar/neoliberalere_elestiri3.htm Erişim:16.08.2007

BÖLÜM III

1990 SONRASI TEK KUTUPLU DÜNYA VE DÜNYA EKONOMİSİNDE GLOBALLEŞME SÜRECİ

3.1. Yeni Dünya Düzeni İle Neoliberalizmin Çatışması

Yeni ekonomik düzen, 1970’li yılların sonu ve 1980’li yılların başında ABD’de muhafazakarların piyasa ekonomisini kamu müdahalelerinden arındırma eylemiyle başladı. Reganomics, başkan Reagan dönemini tanımlayan ve daha serbestleştirilmiş bir dünya ekonomisi yaratmak amacına dönük politikalar demetini oluşturan bu yeni ekonominin adı oldu.

Bu gelişmeyle birlikte sermayedar sınıf ulus-devletin gücünü, politikalarını ve sınırlarını aşmaya başladı. Bunun yanında çok uluslu şirketlerin gelişmesi ve sermaye akışındaki yüksek hareketlilik, bu konunun ulus-devletin denetimi dışında kalmasına neden oldu. Bu gelişmeler ekonominin ulus-devlet denetiminin dışında olduğunu göstermektedir.⁷⁶

Globalleşme süreci, ilk olarak yeni sağın ideolojisi çerçevesinde gelişmeye başlamış ve neoklasik ekonominin kavramsal görüşü ile işlediği için, hem iç hem de uluslararası piyasalarla ilişkiler anlamında devletin dış rolünün azaltılmasını ifade etmiştir.⁷⁷ Ayrıca soğuk savaşın bitmesiyle birlikte, devletçiliğin önemini yitirmesi, Doğu-Avrupa ile Rusya’nın uluslararası kapitalizmle kaynaşmaya başlaması ve Ulus Devletlerin serbest piyasa ekonomisine geçmeleri çok uluslu şirketlerin faaliyet alanının artmasına ve yaygınlaşmalarına neden oldu. Buna paralel olarak, günümüzde ticari kuruluşlar ve özellikle de ulus aşırı şirketler ellerinde çok büyük ekonomik güç bulundurabilmekte ve kendi ülkelerindeki veya başka bir ülkedeki politikaları etkileme gücüne sahip bulunmaktadır. Ancak ticari kuruluşların halen ulus-devletle rekabet edemeyecekleri konular da vardır. Bu konulardan birisi toprak bütünlüğü ve şiddet

---

⁷⁶ Huriğül EKEN(Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi), Küreselleşme ve Ulus Devlet,Yayınlanmamış Makale.

⁷⁷ İbrahim SARITAŞ, Küreselleşme,Feodaliteden Küreselleşmeye(Ed.)Tevfik ERDEM,Ankara, Lotus Yayınevi,2006,Sf.399.

araçlarının kontrolünü sağlayamamalarıdır. Bu husus günümüzde ulusal güvenlikten halen ulus-devletin sorumlu olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu, gelişmekte olan ülkeler ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde uygulanan devletin ekonomiye müdahaleci yaklaşımıyla ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmiştir, ancak günümüzde bu devletlerin öncelikli amaçları Batı'nın sermaye hissedarlarına ve güçlü uluslarına hizmet etmeleri nedeniyle devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması ve serbestleşme/özelleştirme politikasının benimsenmesidir. Gelişmiş ülkelerin dayattığı siyasal ve ekonomik politikalar gün geçtikçe artmaktadır. Bunun sonucu olarak 1990'dan bu yana gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik büyüme hızı farkı iyice artmıştır. Bu durum uluslar arası alanda ürünler ve hizmetler açısından karşılıklı bağımlılık ve hiyerarşilere neden olmaktadır.

Soğuk savaş dönemi koşullarında, iki taraf arasındaki ideolojik ve siyasi kamplaşma azgelişmiş ülke ekonomilerinin büyümesine izin verirken, Berlin duvarının yıkılmasıyla birlikte uluslar arası alanda ideolojik mücadelenin bitmesi, bu ülkelerin gelişmiş Batı ülkelerine bağımlılığını arttırmaktadır. Bu durum Türkiye gibi dış borç açısından zor durumda olan ülkeler için daha etkili olmakta ve ulus-devletin ekonomik alandaki işlevlerini büyük oranda kısıtlamaktadır. Böylece, ekonomik büyümesini gerçekleştiremeyen ulus-devlet, eşit gelir dağılımı sağlayamama, sosyal devlet olamama, teknolojik yeniliklere ayak uyduramama halkın eğitim/beslenme/sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamama ve demokrasiyi gerçekleştirememe sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Kısacası ulus-devlet giderek temel işlevlerini yitirmeye başlamış ve böylece ulus bütünlüğünü koruma işlevi de tehlikeye girmiştir. Bu bağlamda, küreselleşmenin dayandığı ekonomik politikayı benimsemek ve desteklemek zorunda bırakılmışlardır.

“Ulus-devletin işlevi ve yapıştırıcı gücü, aynı zamanda gelir bölüşümünü düzeltme girişiminde, o sayede refahının düzeleceği beklentisine giren farklı alt kimlikli kitlelerin bütün içinde kalmasından kaynaklanır. Eğer hükümet giderek bir de sosyal giderleri kısıp, gelir bölüşümünü bozan politikalara zorlanıyorsa, ulus-devletler bu işlevleri yitirmiş demektir”

Küreselleşmenin taşıdığı belirsizlikleri ve çelişkileri en yoğun haliyle bünyesinde taşıyan boyut, küreselleşmenin ekonomik boyutudur. Küreselleşmenin çelişkilerinden birisi de, ulus-devletin ekonomik alandan yavaş yavaş çekilmesi olup bu iki nedene bağlanabilir. Bunlardan ilki, uluslararası rejimlerin gelişmesiyle ilgilidir. Uluslar arası sermaye ve örgütlerin hem sayılarının hem de yetki alanlarının artmasıyla birlikte, ulus-devletin işlevleri azalmakta, siyasal ve ekonomik fonksiyonlarında daralma yaşanmaktadır. Diğer neden ise, birincinin tersi olarak, ulus altı yerel ve bölgesel rejimlerin yükselişiyle ilişkilidir. Bugün yerel ekonomi, global ekonominin bir aracı olarak gelişme göstermektedir. Ekonomide arz yönü önemli hale geldiğinden, her seviyede üretme ve yerel kaynaklara başvurulmaya başlanmıştır. “Anadolu Kaplanları” olarak anılan Anadolu sermayesinin yükselişi buna bir örnek olarak verilebilir.

Tüm bu ekonomik gelişmelerin sonucu olarak günümüzde ulusal devletin amaçlarında öncelik sıralamaları değişmektedir. Ulus-devletin değişen amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- İçte tam istihdam yerine, dışta uluslar arası rekabet amacı geçmektedir.
- Gelirin yeniden dağılımını engelleyen sosyal hakların yerine, kaynakları üretime sevk etmeyi hedefleyen bir biçimde sosyal politikanın yeniden düzenlenmesi (yani, sosyal hakların azaltılması) geçmektedir. Örn, emeklilik yaşının yükseltilmesi, transfer harcamalarının ve sübvansiyonların azaltılması.
- Devletin başat rolü yerine, yeni yönetim mekanizmaları geçmektedir.

Tüm bunların sonucu olarak, ulusal devletin amacı artık “dengeli ulusal ekonomi” değil, “uluslar arası rekabet edebilen ekonomi” dir. Tüm bunların sonucu olarak, ulusal devletin amacı artık “dengeli ulusal ekonomi” değil, “uluslar arası rekabet edebilen ekonomi”dir.⁷⁸

---

⁷⁸ Huriğül EKEN(Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi), Küreselleşme ve Ulus Devlet,Yayınlanmamış Makale.

3.2. Yeni Dünya Düzeni ve Globalleşen Dünya

Ekonomik alanda küreselleşmenin başlangıcı 1800'lü yıllara dayanmaktadır. 1800'lü yılların başlarından itibaren keşif ve icatlardaki artış sonucu ulaştırma ve haberleşmede ulaşılan yeni boyutlar sermayenin küreselleşmesi hareketlerini başlatmıştır. Birinci Dünya Savaşının başlaması ile ekonomide küreselleşme duraklama dönemine girmiş, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemlerinde duraklama dönemini devam ettirmiştir.

Ekonomide küreselleşme 1970'li yılların başlarından itibaren tekrar gündeme gelmeye başlamış, 1980'li yılların başlarında ise ABD'de muhafazakârların "piyasa ekonomisini devlet müdahalelerinden arındırma (deregulation) hareketleri" ile hız kazanmaya başlamıştır. ABD'de başkan Reagan döneminde "daha serbestleştirilmiş bir dünya ekonomisi oluşturmak" amacıyla yeni politikalar üretilmeye başlanmıştır. 1989 yılında Berlin duvarının çökmesiyle ABD hâkimiyetinde tek kutuplu dünya düzeni oluşturma çabaları sonucu sermayenin küreselleşmesi hareketleri; az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin yani tüm dünyanın gündemine "yeni ekonomik düzen" adı altında yerleşmeye başlamıştır.⁷⁹ Yaşanan bu gelişmeler sonucunda ulusal mali piyasaların aralarındaki sınırların çoğu ortadan kalkmak suretiyle küresel bir sermaye piyasası oluşmaya başlamış, uluslar arası alanda yeni aktörlerin ve çok uluslu şirketlerin sayısında inanılmaz derecede artışlar meydana gelmiştir.⁸⁰

Ekonomik alanda hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde benimsenen ekonomik sistem ve buna bağlı olarak uygulanan ekonomi politikaları bu dönemden itibaren giderek benzerlik göstermeye başlamıştır. Sovyet Bloğunun çöküşü ile birlikte dünyada liberal ekonomik düzen, yani serbest piyasa ekonomisi giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Tüm dünyada kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonları yeniden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Devletin sınırlanması ve küçültülmesi ve bu şekilde piyasa ekonomisine daha fazla işlerlik kazandırılması görüşleri önem kazanmaktadır. Dünya ticareti giderek serbestleşme eğilimindedir. Uluslar arası ekonomik ilişkilerde eski korumacılık anlayışının yerine serbest ticaret görüşü benimsenmektedir. Sadece dış ticaret alanında değil, mali ve parasal alanlarda da liberalleşme sürecinin geliştirilmesi

⁷⁹ Gültekin Kazgan, Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen, Akdeniz Yayınları, 1997, s.64

⁸⁰ Ergin Yıldızoğlu, Globalleşme ve Kriz, Alan Yayınları, 1996, s.32

gerektiği savunulmaktadır. Devletin vergi, borçlanma, para gibi araçları piyasa ekonomisinin işleyişini bozmayacak şekilde kullanması savunulmaktadır. Özetle, dünyada uygulanan ekonomik sistem ve ekonomi politikaları giderek birbirine yakınlaşmaktadır. Kısaca, küresel ekonominin daha yoğun olarak gündeme gelmesiyle birlikte serbestleşme daha fazla önem kazanmaktadır.⁸¹

Sermayenin küreselleşmesi konusunda hızlı gelişmelerin yaşandığı bu dönemlerde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, ekonomilerinde yaşanan olumsuzlukların etkisiyle borçlarını ödeyemez duruma düştükleri gözlenmektedir. Bu durum sermayenin küreselleşmesi sonucu sayıları ve etkinlikleri artan uluslar arası aktörleri harekete geçirmiş, IMF ve Dünya Bankası gibi yönetimlerinde ABD'nin etkin olduğu uluslar arası mali kuruluşlar ülkeler arası ilişkilerde daha aktif rol oynamaya başlamışlardır. Merkez ülkeler olarak adlandırılan ve G-7 ülkeleri olarak da bilinen ABD önderliğindeki Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada ve İtalya gibi gelişmiş ülkeler, borç verdikleri ülkelerin sadece mali politikalarına değil siyasi politikalarına da etkin olarak müdahale eder duruma gelmişlerdir.

1980'li yılların ortalarında Gorbaçov tarafından SSCB'de başlatılan serbestleşme hareketleri, 1980'li yılların sonunda komünizmin hem ekonomik hem de politik alanda çöküşünü de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde ABD'li ekonomi uzmanları, SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden ve yabancı sermayeye ihtiyaç duyan ülkelere küresel sistemin en önemli unsuru olan serbest piyasa ekonomisini kabul ettirme çabası içine girmişlerdir.

Öte yandan, jeopolitik güç merkezleri içinde yer alan Çin'in Mao'nun ölümünden sonra (1979) küresel sermayenin hareketlendiği bu dönemlerde ekonomisini yaşadığı güçlüklerden kurtarmak için çeşitli arayışlara girdiği gözlenmiştir. Çin, 1980'li yıllarda yabancı girişimcilerin bölgesel pazarlardaki serbestliklerini artırmak için çeşitli önlemler almaya başlamıştır. Komünist rejimlerin birer birer ortadan kalkması ve dışa kapalı ekonomilerinin bile serbest piyasa ekonomisini ABD'nin istediği şekilde kabul etmeye başlaması, sistemden dışlanma korkusunda olan diğer az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için de yabancı sermayenin kabul görmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler, 1970'li yılların sonunda başlayan ve 1980'li yılların

---

⁸¹ Kazgan,Küreselleşme.,Sf.64.

başlarından itibaren devam eden ABD’li muhafazakarların “piyasa ekonomisini devlet müdahalelerinden arındırma (deregulation)” hareketlerinin bir başka deyişle küreselleşmenin 10 yıl gibi çok kısa bir sürede tüm dünyaya nasıl yayıldığını gösterir nitelik taşımaktadır.

Ancak; evrensel düzeyde serbest piyasa ekonomisine geçiş, bütün ülke pazarlarının tek bir dünya pazarı haline gelmesi, mal ve hizmet aracılığı ile sermayenin serbestleştirilmesi gibi iddialı söylemlerle kurulan “yeni ekonomik düzen” bazı sorunları, ulusal ve uluslar arası alanda bazı ciddi tepkileri de beraberinde getirmiştir. Açıklanan somut veriler, yeni ekonomik düzenin belirlenen amaçları gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği yolundaki şüphelerin zamanla tepkilere hatta eylemlere dönüşmesine neden olmuştur. Elde edilen veriler küreselleşme ile gelinen nokta konusunda bazı sonuçlara ulaşmak için yeterli olmaktadır.

Dünya Bankasının 1997 yılına ait ekonomik verileri içeren rakamların yer aldığı Tablo-1 incelendiğinde, adaletsizliğin boyutları açık olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2: Ülkelerin Dünya Nüfus ve Ekonomisi İçindeki Yerleri

Ülkeler	Nüfusun Dünya Nüfusuna Oranı(%)	GSYİH’nın Dünya GSYİH’ya Oranı(%)	İhracatın Dünya İhracatına Oranı(%)
Gelişmiş Ülkeler	15.5	73.2	80.2
Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler	84.5	26.8	19.8

Kaynak : World Bank Annual Report, 1998.

Tüm dünya nüfusunun sadece %15.5’lik bölümünü oluşturan, ABD liderliğindeki gelişmiş ülkelerin dünya gelirlerinin (GSYİH) %73.2’sine, dünya toplam ihracatının ise 80.2’sine sahip olmaları, buna karşılık dünya nüfusunun %84.5’luk bölümünü oluşturan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dünya gelirlerinin ancak %26.8’ine, tüm dünyada yapılan toplam ihracatın ise %19.8’ine sahip olmaları, küreselleşme ile ulaşılan ekonomik boyutu gözler önüne sermektedir.

Dünya Bankasının 1997 yılına ait verilerinin yer aldığı Tablo-2 incelendiğinde ise küreselleşmenin daha çarpıcı bir boyutunu gözleme imkanı elde edilecektir.

Tablo-2'ye göre; 1990 yılından 1997 yılına kadar geçen 7 yıllık süre sonunda gelişmiş ülkelerin dünya nüfusu içindeki oranları %14.1 seviyesine gerilerken dünya gelirleri içindeki payları %80.7'ye, dünya ihracatı içindeki payları ise %85.9'a yükselmiştir. Buna karşılık az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dünya nüfusu içindeki oranları %85.9'a yükselirken tüm dünya gelirleri içindeki payları %19.8'e, dünya ihracatı içindeki payları ise %14.1'e düşmüştür.

Tablo 3: Ülkelerin Yıllara Göre Gelir Dağılımları

Yıllar	Ülkeler	Nüfusun Dünya Nüfusuna Oranı(%)	GSYİH'nın Dünya GSYİH'ya Oranı(%)	İhracatın Dünya İhracatına Oranı(%)
1990	Gelişmiş ülkeler	15.5	73.2	80.2
	Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler	84.5	26.8	19.8
1997	Gelişmiş ülkeler	14.1	80.7	85.9
	Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler	85.9	19.3	14.1

Kaynak : World Bank Annual Report, 1998.

Dünya Bankası tarafından 1997 yılında açıklanan raporların içinde yer alan bazı veriler oldukça ilginçtir. Bu verilerden birinde dünyada yaşayan yaklaşık 6 milyar insandan 1.3 milyarının günlük gelirlerinin 1 ABD dolarının altında olduğunun belirtilmesi gerçekten düşünülmesi gereken bir konu olarak değerlendirilmektedir. Çünkü, 2 trilyon ABD dolarından daha fazla yatırım ve ticari kredinin çeşitli ülkeler içinde dolaştığı bir dünyada 1.3 milyar insanın günde 1 ABD doları tutarındaki gelire sahip olmaları, irdelenmesi ve sorgulanması gereken bir konudur. Ortaya konulan bu rakamlar küreselleşmenin oluşturduğu olumsuzlukların göstergesidir.

Dünya Bankası tarafından 1997 yılında yayınlanan diğer bir rapor doğrultusunda hazırlanan Tablo-3 incelendiğinde; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmenin gündeme gelmeye başladığı 1980 yılından itibaren reel gelirler açısından sürekli geri gittikleri, bir başka deyişle daha fakirleştikleri, gelişmiş ülkelerinin ise milli gelirlerini artırmak suretiyle reel gelir açısından daha ileri gittikleri

yani daha da zenginleştikleri somut olarak görülecektir.

Tablo 4: Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Gelirleri

Yıllar	Ülkeler	Kişi başına düşen milli gelir
1980	Gelişmiş Ülkeler	9.440 ABD \$
	Gelişmekte Olan Ülkeler	1.420 ABD \$
	Az Gelişmiş Ülkeler	240 ABD \$
1995	Gelişmiş Ülkeler	24.930 ABD \$
	Gelişmekte Olan Ülkeler	2.330 ABD \$
	Az Gelişmiş Ülkeler	280 ABD \$

Kaynak : World Bank Annual Report, 1997.

Tablo-3'e göre; 1980 yılında gelişmiş ülkelerin kişi başına düşen gelirleri az gelişmiş ülkelerin 39.3 katı iken, 1995 yılında bu oran 89 kata yükselmiştir. Son zamanlarda ortaya çıkan ekonomik krizler, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen kronik devalüasyonlar, aradaki farkın gelişmiş ülkelerin lehine daha da açılmakta olduğunu göstermektedir. Bu rakamlar, acaba söylenildiği gibi "küreselleşme, zengini daha zengin fakiri ise daha fakir yapan yeni bir emperyalizm çeşidi mi?" sorusunun gündeme getirilmesine neden olmaktadır.

Küreselleşmenin gelişimine bağlı olarak ülkelerin dış borçlarında gözlenen artış, dikkat çekici başka bir noktayı oluşturmaktadır. 1980 yılında gelişmekte olan ülkelerin dış borçları 561.4 milyar ABD doları iken, bu miktar 1985 yılında 1 trilyon 217 milyar ABD dolarına, 1990 yılında 1 trilyon 518 milyar ABD dolarına, küreselleşmenin oldukça fazla hız kazandığı 1995 yılında ise 2 trilyon 67 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Diğer bir ifade ile; refah seviyelerinde belirgin bir artış gözlenmeyen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin borçları 15 yıllık bir süre içinde %300'e yakın artış göstermiştir. Bu ülkelerin dış borçlarının toplamı 1980 yılında GSMH'lerinin %20'sini oluştururken bu oran 1995 yılında %55 seviyelerine kadar yükselmiştir.⁸² Ortaya çıkan bu tablo, küreselleşmenin ekonomik boyutunun irdelenebilmesi için son derece gerçekçi ipuçları vermektedir.

⁸² Michel Chossdovsky, The Globalisation of Poverty, 1997, s.42

Dünya nüfusunun %56'lık bölümünü oluşturan yaklaşık 3.3 milyar az gelişmiş ülke insanının dünya gelirlerinin sadece %5 gibi bir bölümüne (Fransa'nın yıllık GSMH'sı), Afrika'da yaşayan 600 milyon insanın ABD'nin Texas eyaletinin yıllık gelirleri toplamının ancak yarısına sahip olmaları , “küreselleşme yeni sorunları ve tepkileri de beraberinde mi getirmektedir?” sorusunun sorulmasına neden olmaktadır. Küresel ekonominin önemli bir aktörü olan Dünya Bankası'nın 1995 ve 1997 yıllarında yayınladığı raporlarında, ekonomik alanda görülen küreselleşme hareketlerinin istenilen sonuçları getiremediği yolundaki söylemleri, acaba bu sorunun haklılığını ortaya koyan bir tespit olarak değerlendirilebilir mi?

3.2.1. Uluslararası Örgütler:

Küreselleşme kapsamında değinilmesi gereken en önemli örgüt Uluslar arası Para Fonu (IMF)'dur. Günümüzde dünyanın hemen her yerinde yaşayan insanlar tarafından yakından tanınan IMF, 27 Aralık 1945 tarihinde Washington'da imzalanan ana sözleşme ile BM'in bir örgütü olarak kurulmuştur. IMF'nin ana amacı, dünya mali politikalarını düzenlemek olarak ifade edilebilir. ABD, İngiltere, Japonya, Almanya ve Fransa'dan oluşan 5 gelişmiş ülkenin kontrolündeki IMF, 20 kişilik yönetim kurulu tarafından alınan kararlar doğrultusunda dünya ekonomisine yön vermektedir. IMF tarafından kredi verilebilmesi için, %70 oy çokluğunun sağlanması gereklidir. ABD, Japonya, Kanada ve AB ülkelerinin toplamalarının oy oranları %70 civarındadır. Bir başka deyişle, IMF kararları gelişmiş ülkelerin düşüncelerine göre şekillenmektedir. Türkiye, bu kuruluşa 11 Mart 1947 tarihinde üye olmuştur.

Uluslar arası mali politikaları düzenlemek amacı ile kurulan IMF, bugün, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin toplumsal sorunlarına müdahale eden, yön veren ve hatta karar verme sürecine etki eden duruma gelmiştir. IMF'ye borcu bulunan ulusal hükümetler; kalkınma stratejilerini, ödeme dengelerini, bütçe politikalarını, vergi sistemlerini, yatırım tercihlerini, ücret politikalarını, sosyal reformlarını vb. hemen her alandaki kararlarını IMF'nin onayına sunmak durumunda bırakılmışlardır. IMF'den kredi ve borç alabilmenin temel kuralı, belirlenen ev ödevinin iyi yapılmasına bağlıdır.

IMF'nin ekonomik alandaki etkilerini ortaya koyabilmek için verilen şu rakamlara göz atmak yararlı olacaktır.

1995 yılı verilerine göre, dünyadaki 164 ülkeden 137'si IMF'den borç almak zorunda kalmıştır. Dünyada 24 ülkenin gelişmiş sanayi ülkesi olduğu düşünülürken, IMF'ye borcu olmayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke yok gibidir. 137 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeden 81'inin uygulanan politikalar sonucu IMF'ye bağımlılıklarının arttığı, 89 az gelişmiş ülkeden 48'inin durumunun kötüleştiği, 32'sinin ise tamamen yoksullaştığı ortaya çıkmıştır. Buna karşılık, IMF üyesi gelişmiş ülkelerin (24 gelişmiş ülke) dış satımları sürekli artış göstermiştir. Gelişmiş ülkelerin dış satımları toplam dünya dış satımlarının 1950 yılında %67.1'ini, 1965 yılında %78.4'ünü, 1995 yılında ise %82.3'ünü oluşturmuştur. Ülkeler arası mali politikaları düzenleyerek az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri yaptığı ekonomik yardımlarla gelişmiş ülkeler seviyesine yaklaştırmayı amaç edinen IMF, bu rakamlara göre yapılan değerlendirmeler sonucunda başarısız olmuştur. Tablo-4 ve Tablo-5'de küreselleşmenin en önemli kurumu olan IMF'nin uygulamaları sonucu küresel dünyanın geldiği durum açık olarak görülmektedir.

Tablo-4 ve Tablo-5'de yer alan rakamlar dikkatle incelendiğinde; acaba IMF politikaları başarısız mı olmuştur? Yoksa başarılı olmamak için özel bir çaba mı harcanmıştır? Bir başka deyişle ifade etmek gerekirse, uygulanmak istenen IMF politikalarının esas amacı, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere olan borçlarının sürekli artmasına neden olarak, tıpkı uyuşturucuda olduğu gibi bir tür bağımlılık mı yaratmaktır? gibi soruların cevaplandırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ne yazık ki Dünya Bankası tarafından açıklanan ekonomik veriler, bu soruların cevaplarını "evet" olarak teyit etmektedir. Görülen odur ki, yaratılan bağımlılık gelecek dönemlerde azalmayacak tam tersine belirgin oranlarda artış gösterecektir.

IMF tarafından yaratılan bağımlılığın önemli nedenlerinden birini, az gelişmiş ülkelere verilen kredi faizlerinin sürekli artırılması oluşturmaktadır. Verilen kredilere uygulanan faiz oranları 1978 yılında %9.7 iken 1979 yılında %13, 1980 yılında %15.4, 1981 yılında %17.5, 1990 yılında ise %20 seviyesine yükseltilmiştir.

Yükselen faizler ve uygulanan hatalı politikalar nedeniyle ülkeler borçlarını ödeyemez duruma düşmüşlerdir. Bunun sonucunda borçların ödenebilmesi için yeni borç vermeler devreye sokulmuş (stand-by anlaşmaları) ve kısır döngü başlamıştır.

Tablo 5: Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Gelirleri, Milli Gelir Artış Hızları, GSYİH ve Dünya Nüfusu İçindeki Yerleri

Ülkeler	Kişi başına düşen gelir(\$)		Kişi başı yıllık gelir artışı(%)		Dünya nüfusu içindeki pay(%)		Dünya GSYİH pay (%)	
	1980	1995	1980	1995	1980	1995	1980	1995
Az gelişmiş ülkeler	240	280	1.8	-1.4	57.7	57.9	6.9	4.5
Gelişmekte olan ülkeler	1420	2330	3.8	-0.7	25.2	28.0	22.9	14.8
Gelişmiş ülkeler	9440	24 930	4.0	1.9	17.1	14.1	70.2	80.7

Kaynak : World Bank Annual Report, 1981,1997.

Ancak, borcu tekrar borç olarak ödeme şekli olan stand-by anlaşmaları çok kolay yapılmamaktadır. Bu anlaşmaların yapılabilmesi yapısal uyum programlarının hazırlanması, yabancı sermayeye daha fazla imkan tanınması, sosyal hakların kısıtlanması, ulus-devletin etkinliğini azaltıcı bazı önlemlerin alınması, tahkimin hayata geçirilmesi gibi egemenlik haklarını kısıtlayıcı şartların yerine getirilmesi gereklidir.

Tablo 6: Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Dış Borçları

Yıllar	Dış borç (\$)	Toplam borç/ GSMH (%)	Toplam borç/ ihracat (%)	Kısa vadeli borç/ toplam borç (%)
1970	62.5	14.4	117.9	-
1977	296.2	25.8	133.1	20.7
1980	561.4	26.4	89.0	25.1
1986	1217.6	37.6	201.7	14.7
1990	1518.5	36.7	162.0	18.0
1995	2067.7	37.1	168.3	19.2

Kaynak : World Bank Annual Report, 1994,1995,1997.

Küreselleşmenin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin geleceğine olan etkisi konusunda değinilmesi gereken diğer bir konu ise, Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT)'dır. 1947 yılında 23 gelişmiş ülke ABD liderliğinde bir araya gelerek dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, ülkeler arasındaki ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, gümrük vergilerinin indirilmesi ve korumacı önlemlerin yumuşatılması amacıyla GATT'ı imzaladılar. GATT, ticaretin küreselleşmesi sayesinde dünya ticaretinin gelişeceğini ve tüm dünya uluslarının zenginleşeceğini, kurulan evrensel düzen ile insan haklarının dünyanın her yerinde savunulacağını ve dünya barışının uluslar arası ticaret hacminin artması sonucu sağlanacağını savunuyordu. Ama gerçek böyle değildi.

Gelişmiş ülkelerin çabası ile birçok ülkenin GATT'a üye olması sağlandı. 1995 yılına gelindiğinde üye ülke sayısı 125'i buldu. 1995 yılında Uruguay'da yapılan görüşmeler sonucunda GATT, daha aktif bir yapıya sahip olmak için Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) adını aldı.

Küreselleşmenin problemsiz yürüyebilmesi için büyük şirketlerin sermayeleri önündeki engeller kalkmalı, rekabet koşulları eşitlenmeli, devlet tekelleri özelleştirilmeli, devlet destekleri ortadan kaldırılmalı, devletin küçülmesi sağlanmalıydı. Gelişmiş ülkelerin bu düşüncelerinin gerçekleşebilmesi için GATT yeniden gözden geçirilmeliydi. Bu amaçla GATT uygulamalarını gözden geçirmek düşüncesi ile 1986 yılında ABD tarafından başlatılan Uruguay Round görüşmeleri 7 yıl gibi uzun bir süre devam ettikten sonra, ABD'nin "13 Aralık 1993 son gündür" dayatması sonucu 1993 yılında tamamlandı. Bu görüşmeler, uluslar arası ticari ilişkilerin temel ilkelerinin saptanması ve ülkeler arası anlaşmalarda uyuşmazlıkların çözümlenmesi için yargıçlık görevinin Dünya Ticaret Örgütü vasıtasıyla yapılması (uluslar arası tahkim) gibi kararların alınması bakımından önem arz etmektedir.

Rekabet kurallarının eşitlenmesini ve tüm dünyanın zenginleşmesini sağlamaya yönelik GATT kararları, gerçekte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin rekabet güçlerini ve ihracat oranlarını azaltmıştır. Tablo-6 bu söylemi kanıtlar verileri içermektedir. Bu tablodaki rakamlar incelendiğinde;

1990'lı yılların başlarından itibaren tarife dışı engeller yoluyla gelişmiş ülkeler, kendi aralarında yaptıkları ithalatlarda korumacılık oranlarını düşük seviyelerde

tutarlarken, zenginleşmelerini ve gelişmelerini! istedikleri az gelişmiş ülkelere karşı uyguladıkları korumacılık oranlarını oldukça yüksek seviyelerde tutmuşlardır.

Tablo 7: Gelişmiş Ülkelerin Tarife Dışı Engel (TDE) Uyguladıkları İthalatın Dağılımı (%)

TDE uygulayan ülkeler	TDE uygulan ithalatın ülkelere göre dağılımı (%)		
	Gelişmiş ülkeler	Gelişmişte olan ülkeler	Az gelişmiş ülkeler
ABD	7.7	12.9	14.5
AB	9.2	21.8	24.9
Japonya	9.3	10.5	9.6
Diğer sanayileşmiş ülkeler	8.73	19.8	21.9

Kaynak : World Bank Annual Report, 1995.

Ortaya çıkan bu durum karşısında adil rekabet kurallarından söz etmek mümkün müdür? İthalatta ve ihracatta tüm dünya ülkelerinin eşit şartlarda mücadele etmesi gerektiğini savunanlar ve bu düşüncüyü küresel ekonominin temel taşlarından biri olarak görenler, gelişmiş ülkelere farklı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere farklı uygulamalarda bulunarak hangi adaletten bahsetmektedirler?

GATT'ın önemli sonuçlarından biri de, Fransız Araştırmalar Enstitüsü tarafından yapılan araştırmalara göre açıklanan verilerde ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmaya göre; önümüzdeki on yıl içinde GATT Uruguay Round anlaşması dolayısıyla dünya ticaretinde %10 oranında, buna bağlı olarak da dünya ticaret gelirlerinde 260 milyar ABD doları artış görülecektir. Görülen bu artışın 80 milyar ABD doları Japonya'ya, 75 milyar ABD doları ABD'ye, 70 milyar ABD doları AB'ye gidecektir. Yani, 260 milyar ABD dolarınının 225 milyar ABD doları gelişmiş sanayi ülkelerine (dünya nüfusunun %14.1'inin yaşadığı 24 ülke), 35 milyar ABD doları ise diğer ülkelere (dünya nüfusunun %85.9'unun yaşadığı yaklaşık 140 ülke) gidecektir. Rekabetin eşit koşullar altında yapılması ve diğer ülkelerin de zenginleşmesinin bu rakamlarla sağlanması mümkün müdür? Bu veriler kapsamında küreselleşmeye karşı

oluşan tepkileri önlemede nasıl başarı sağlanacaktır? Dünyada tüm insanların haklarını savunan küreselleşme sistemi gittikçe büyüyen gelir adaletsizliğini nasıl ortadan kaldıracaktır?

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin geleceğine etki eden diğer bir uluslar arası örgüt, 25 Mart 1957 tarihinde Fransa, Almanya, Belçika, İtalya, Hollanda ve Lüksemburg tarafından Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ismi ile kurulan ve Şubat 1992’de isim değiştiren Avrupa Birliği (AB)’dir.

AB; pazar içindeki ekonomik etkinlikleri uyumlu hale getirmek, yaşam düzeyini yükseltmek, Avrupa Birliğini sağlayıcı çalışmalarda bulunmak, gümrük vergilerini ve kısıtlamalarını kaldırmak, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamak, üye ülkeler arasında sermaye ve iş gücü dolaşımını serbestleştirmek, ortak tarım ve ulaşım politikalarını geliştirmek gibi amaçları gerçekleştirmek için kurulmuştu.

Ancak, küreselleşmenin önde gelen savunucularından olan AB, küresel rekabeti baltalamakta ve ithalata karşı uyguladığı korumacı önlemlerle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine darbe vurmaktadır. AB ülkeleri birkaç çeşit tarım ürünü ihraç edebilen az gelişmiş ülke ürünlerine özel gümrük vergileri koymaktadırlar. AB, sayıları elliyi aşan az gelişmiş ülke ile imzaladığı antlaşmalar ile onları kendi pazarlarına bağlamanın yollarını aramaktadır. AB, Avrupa pazarlarında yer alabilmek için kaliteli fakat ucuz tarım ürünleri ihraç etmeye çalışan ülkelere karşı yeni korumacı kararlar almakta ve ithal edilecek ürünlerin asgari fiyatlarını belirlemektedir. AB ülkeleri diğer ülkelerde tarıma ve sanayiye karşı uygulanan teşviklerin rekabet kurallarına aykırı olduğunu ileri sürerlerken, kendi ülkelerinde tarımsal yatırım ve ürünlere büyük ölçüde destek vermektedirler. Bu aşamada AB komisyonu başkanı Jacques Santer’in şu sözleri dikkat çekici bir boyut kazanmaktadır. “Tarım ürünlerimizin küresel pazarda rekabet edebilmesi için fiyatlarının düşürülmesi buna karşılık çiftçilerimizin kazançlarının artırılması için telafi edici yardımlar gerekmektedir.”⁸³

---

⁸³ Aydoğan, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, s.557

3.2.2. Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) :

Sermayenin serbest dolaşımı ve üretimin küreselleşmesi amacıyla uluslar arası alanda faaliyet gösteren çok uluslu şirketler ya da uluslar arası şirketler, son yıllarda dünya ekonomisine ve siyasetine yön veren küresel aktör haline gelmişlerdir. Birçok çevre tarafından yenedünya düzeninin bir ürünü olarak değerlendirilen çok uluslu şirketlerin XX. yüzyılın ortalarından itibaren artmaya başlayan sayıları, 1980’li yıllardan itibaren küreselleşme hareketlerinin yoğunluk kazanması ile daha da hız kazanmıştır. Birleşmiş Milletlerin 1983 yılında yayınladığı “Centre on Transnational Corporation” isimli raporunda 1980 yılında dünyada 80.000 şubeye sahip 11 000 adet çok uluslu şirket vardır. Aynı örgütün 1994 yılında yayınladığı “World Investment Report” isimli raporunda 1993 yılında çok uluslu şirketlerin sahip olduğu şube sayısı 206.000 olarak belirtilmiştir. Aynı rapora göre, gelişmiş ülkelerin yurt dışına gönderdikleri sermaye tutarı 1990 yılında 35 milyar ABD doları iken 1994 yılında 160 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Bu sermaye akışı ile çok uluslu şirketler, dünya sanayi üretiminin %30’unu kontrol eder duruma gelmişlerdir.⁸⁴

Çok uluslu şirketler sahip oldukları bu güç sayesinde uluslar arası arenada ekonomik, kültürel ve sosyal tüm alanlarda etkinliklerini artırmışlardır. Bugün bir medya devi, dünyanın en ulaşılmaz gibi görünen bölgelerine erişebilmekte ve ahlaki kavramlardan sosyal kurallara kadar çeşitli alanlarda ciddi değişikliklere neden olabilmektedir. Siyasi iktidarlar özelleştirmeden vergilendirmeye kadar her radikal kararda çok uluslu şirketlerin desteğini aramakta aksi takdirde medyanın yönlendirmesi ile kitlesel desteklerini kaybederek iktidarlarından olabilmektedirler.

Aslında sermayenin devlet üzerinde etkinlik kurma isteği ve bu etkinliğin mali güç oranında gerçekleşmesi yeni bir olgu değildir. Ekonomiyi ellerinde tutanlar, devlet gücünü de elde etmişlerdir. Bu gerçek tarih boyunca değişmemiş, değişenler sadece bu amaç için kullanılan araç ve yöntemler olmuştur. Bugüne geldiğimizde ise, küreselleşen dünyanın yine birileri tarafından kontrol edildiğini görmekteyiz. Çünkü, bugün birileri diye bahsettiğimiz çok uluslu şirketler, dünyada yapılan toplam ticaretin büyük bir bölümünü kendi tekellerinde bulundurmaktadırlar. Dünya ticaretinin %70’i 500 en büyük küresel şirket tarafından idare edilmektedir. Dünya ticaretinin böylesine büyük

---

⁸⁴ Ergin Yıldızoğlu, Globalleşme ve Kriz, Alan Yayınları, 1996, s.15

bir bölümünü elinde tutan çok uluslu şirketlerin günümüzde 1.7 trilyon ABD doları dış yatırımları, 4.4 trilyon ABD doları küresel satışları bulunmaktadır. General Motors, Exxon, IBM ve Royal Detschell gibi isimleri içeren 15 en büyük küresel şirketin bir yıllık gelirlerinin 120 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin yıllık gayri safi yurt içi hasıllarının (GSYİH) toplamlarından fazladır.⁸⁵

Bu noktada, böylesine büyük mali bir güce nasıl ulaşılabilir? sorusunun cevabını araştırmak gereği ortaya çıkmaktadır. Sorunun cevabı 1980’li yılların sonlarından itibaren yaşanan gelişmelerde saklıdır. 19 Ekim 1987 tarihinde ABD’de yaşanan hızlı bir spekülasyon sonucu New York borsası çökmüş, bunu 1990 yılında Tokyo borsasının çöküşü daha sonra da diğer gelişmiş ülkelerin borsalarının çöküşleri izlemiştir. Ancak, bu çöküşlerden az gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar etkilenmemiştir. Öyleyse, oluşan riski dağıtmak için yeni yatırım alanlarına ihtiyaç vardır. Yani artık az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere daha fazla yatırım ve yabancı sermaye akışı gerekli olmuştur. New York borsasının çöküşünün hemen ardından dış piyasalara yönelik yatırımlarda büyük artışlar meydana gelmiştir. Bu artışlar Tablo-8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Çok Uluslu Şirketler Aracılığı İle Gelişmekte Olan ÜlkelereGiden Sermaye (yılda ABD doları olarak)

Yatırım Çeşitleri	Yıllar			
	1990	1993	1994	1995
Dolaysız yatırımlar	35.3	56.3	80.1	90.3
Bono ve tahviller	14.9	54.1	52.6	59.6
Hisse senetleri	8.5	45.6	34.9	22.0
TOPLAM	58.9	156.0	167.6	171.9

Kaynak : World Bank Annual Report,1997.

Aslında gelişmiş ülkelerin yaşadığı bu olumsuzlukların nedeni ekonomide “azalan kar haddi kanunu” olarak bilinen şirketlerin karlılıklarının azalmasından başka bir şey değildir. Kar haddinin azalması yatırımları ve büyümeyi sınırlar. Kar haddini

⁸⁵ İ. Yaşar Hacısalihogulları, Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye, İstanbul 2001,s.48-51.

artırmanın en iyi yolu ise serbest piyasa ekonomisinin ithalatı serbestleştirdiği ekonomilerde yeni mal ve hizmetlerin pazarlanması ile mümkün olur. Bunun için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerine sermayenin girişinin sağlanması gereklidir. Bu sermayenin girişi için de uluslar arası şirketlere ihtiyaç vardır.

Ortaya çıkan bu göstergeler, yıllar ilerledikçe bir başka deyişle küreselleşme hız kazandıkça dünyaya yayılan yabancı sermayenin de miktarının artmasının en büyük nedeninin, karlılığın artırılması olduğu gerçeğini öne çıkarmaktadır. Yabancı sermayenin az gelişmiş ve özellikle de gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine akıtılması sonucu elde edilen yüksek karlar nasıl oluşmaktadır? sorusuna bulunulacak cevap, konunun daha iyi algılanmasını sağlayacaktır.

1980'li yıllardan itibaren aralarında Türkiye'nin de bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde, sıkı para politikası uygulaması başlatıldı. Sıkı para politikası gereği kamu açıkları, merkez bankasına borçlanarak değil de iç borçlanma şeklinde kapatılmaya çalışıldı. İç borçlanmada etkin olanların başında yabancılar geliyordu.

Bir ülkeye yabancı sermayenin gelebilmesi için, o ülkede uygulanan faiz oranları önem taşımaktadır. Dışarıdan sermaye çekmek isteyen bir ülke faiz oranlarını belirlerken; ülke içinde uygulanan nominal faizi, ülkenin uluslar arası piyasalar tarafından belirlenen risk primini, ülkede yıllık oluşması gereken devalüasyon beklentisini dikkate almak zorundadır. Bu ifadeyi; ülkenin belirleyeceği faiz oranı = nominal faiz + risk primi + beklenen devalüasyon şeklinde formüle etmek mümkündür.⁸⁶ Faiz oranları eğer bu formül doğrultusunda belirlenmezse yabancı sermaye ülkeye gelmeyeceği gibi, ülke içinden ülke dışına sermaye kaçıışı meydana gelir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için uluslar arası ekonomik çevreler tarafından tespit edilen risk primleri oldukça yüksektir. Risk primlerinin yüksek olması, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin borçlanmalarında uygulanacak faiz oranlarının da yükselmesine neden olmaktadır. Yüksek faiz oranları ile borçlanma, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kamu açıklarının büyümesine ve kronikleşmesine neden olmaktadır. Ülkeye giren yabancı sermayenin ulusal paraya çevrilmesi sonucu geçici harcama genişlemesi ile ithalat artmakta dolayısıyla da dış açıklar büyümektedir.

---

⁸⁶ Yıldızoğlu, a.g.e., s.138

Bu gelişmelerden sonra dışarıdan gelen sermaye ile döviz fiyatları düşük tutulmakta ve ulusal para aşırı oranda değerlenmektedir. Döviz fiyatlarının olması gereken değerlerin altında, buna karşılık faiz oranlarının döviz fiyatlarındaki artışın üzerinde olması yabancı sermayenin reel getisini çok üst seviyelere yükseltmektedir. Sonuçta, ülke içinde kamu amaçlarını kapatmak amacıyla yüksek faiz oranları üzerinden borçlanmak zorunda kalan devlet daha fazla yabancı sermayeye ihtiyaç duyar hale gelmektedir.

Bu kısır döngü sonucu ithalat patlarken ihracat azalmakta, döviz fiyatlarının ucuz kalması sonucu ihraç mallar dolar üzerinden rekabet gücünü kaybetmektedirler. İhracatın azalması ithalatın artması sonucu cari açıklar büyümekte, büyüyen cari açıklar ülke risk oranlarının yükselmesine dolayısıyla da faiz oranlarının tırmanmasına neden olmaktadır. Yüksek faiz oranları ise yabancı sermayeyi cazip hale getirmektedir.

IMF'nin ısrarları doğrultusunda sabit kur uygulaması sonucu Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesi, buna karşılık faizlerin döviz artışının oldukça fazla üzerinde olması ve yaşanan 19 Şubat krizi, yukarıda açıklanan teorik bilgilerin somut örneğini oluşturmaktadır. Bu gelişmeler, yabancı sermayeyi getiren çok uluslu şirketlerin gelirlerini nasıl artırdıklarını ve nasıl mali bir güç haline geldiklerini açıklamaya yetecektir.

Çok uluslu şirketlerin etkilerinin görüldüğü diğer bir alan, özelleştirme girişimleridir. Yabancı sermayenin gelebilmesi için özelleştirme koşul olarak öne sürülmektedir. Çünkü, küreselleşmenin olmazsa olmaz şartlarından biri ekonomiye devlet müdahalesini engellemektir. Özellikle kamu kuruluşlarının özelleştirilmesine duyulan isteği iyimser duygularla anlamak mümkün değildir. Yapılan özelleştirmeler ile çok uluslu şirketler, stratejik ortak olarak şirketlerde ve kuruluşlarda hisse sahibi olmak suretiyle ulus-devletler üzerindeki etkilerini artırmaktadırlar. Çok uluslu şirketler ayrıca özelleştirme ile kara paranın aklanması konusunda geçmişten gelen birikimlerini artırarak devam ettirmektedirler.

Buraya kadar açıklanan bilgiler doğrultusunda, küreselleşmenin bir ürünü olan çok uluslu şirketlerin Türkiye'nin geleceğine çok olumlu katkılarda bulunacaklarını söylemek zordur.

Yaşanan gelişmeler, ne yazık ki yarının bugünden daha kötü olacağına habercisi durumundadır. Çok uluslu şirketler, küreselleşmenin gereği olarak önümüzdeki yıllarda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal politikaları üzerindeki etkilerini giderek artıracaklardır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dış borçları artmaya devam edecektir. Uluslar arası şirketler bu borçların karşılığı verecekleri yeni krediler için ek teminatlar isteyeceklerdir. İstenen bu teminatların, ülke egemenliklerini kısıtlayıcı faktörleri de kapsayabileceği unutulmamalıdır.

3.3. Francis Fukuyamanın Dünyanın Sonu Başlıklı Tezi

1991 Körfez Kriziyle birlikte dünya kamuoyu, iletişim araçlarının da katkılarıyla bir "Yeni Dünya Düzeni" beklentisine yönlendirildi.

Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu uluslararası yapı, temelde, mıknatıs işlevinde iki politik-ideolojik kutup ile bunların çekim alanlarında bulunan ve eylem (manevra) yetenekleri sınırlı olan uydu devletlerden oluşuyordu; bir de kutupların ya da blokların dışında kalmayı tercih eden Bağlantısızlar vardı. Ekonomik ve ticari ilişkiler için bile bu iki kutuplu sistem, Büyük Güçlerin işini zorlaştırıyordu. Soğuk Savaş sonrası dönemde işte bu engel büyük ölçüde ortadan kalktı. Uluslararası konjonktür, bir kez daha bir yeni dünya düzeni için uygun hale geldi. Francis Fukuyama, CIA' nın beyin örgütü sayılan Rand Corporation' da çalışırken yazdığı "Tarihin Sonu" makalesiyle, bir yerde, yenedünya düzeninin teorik zeminini oluşturuyordu. Tarihin sonu düşüncesi, Fukuyama' ya göre, müreffeh ve mutlu bir yaşam için eskiden beri süregelen insani arayışların son noktaya geldiği, artık özgürlükçü serbest pazar düzeninin ve liberalizmin en ideal yaşam biçimi olarak kendini kanıtladığı savına dayanmaktadır. Ancak; burada şunu hemen belirtmekte fayda var ki; yenedünya düzeni kavramının kendisi yeni değildir ve genellikle modern dönemde her büyük savaştan sonra bir yenedünya düzeni kurma çabası olmuştur. Otuz Yıl Savaşlarının arkasından Westphalia Barışı ile yenedünya düzeni, Napolyon Savaşlarından sonra Viyana Kongresi, I'inci Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti'nin oluşması, II nci Dünya Savaşından sonra BM hep yeni bir dünya düzeni adına meydana gelen yapılanmalardır. Bunlardan farklı olarak Soğuk Savaş sonrasında çok erken gelen Fukuyama'nın Tarihin Sonu deklarasyonu; genel dünya kamuoyuna aslında bir düzenin hemen ortaya çıktığı intibasını verdi. Ancak Soğuk Savaşın bitmesinden sonra son on altı yıla baktığımızda

böyle bir düzenin ortaya çıkmadığını, hala bir kaosun devam ettiği görülmektedir. Yeni Dünya Düzeni ile ilgili olarak şu an için şunu söylemek mümkündür: Berlin Duvarı'nın yıkılmasından bu güne kadar, birçok ateşkes anlaşması yapıldı. Ama herkesin üzerinde normlarıyla, kurumlarıyla ve değerleriyle uzlaştığı bir barış ortaya çıkmadı. Bunalım alanlarında nihai çözümlerden çok geçici bunalım dondurma yöntemleri tercih edildi. Mesela Irak Kuveyt'i işgali sonucunda yaşanan bunalıma, müdahale edildi ama bir düzen oluşturulmadı, geçici bir statüko oluşturuldu. Bosna'da bir bir kaos ortaya çıktı. Ama Dayton Anlaşması bir düzen kuramadı. Kafkaslar'da da bir kaos ortaya çıktı; bu bölgenin durumu da hala belli değil.⁸⁷ İkinci Körfez Krizinin ABD'nin Irak'ı işgali ile sonuçlanıp, işgalin üzerinden yıllar geçmesine rağmen konu hala sürüncemdedir. Soğuk Savaşın bitişinden bu yana nerede bunalım varsa dondurulmuştur. Buna bir geçici ateşkes dönemi diyebiliriz. On altı yıldır bütün büyük aktörlerin üzerinde anlaşığı bir stratejik düzen ortaya çıkmadığı gibi bunun arka planını oluşturması gereken, temel değerler de ortaya konamadı. Yani II.Dünya Savaşından sonra BM'nin ortaya çıkmasına benzer bir dönüşüm yaşanmadı. Fukuyama, liberal kapitalizmin alternatifleri saydığı komünizm ve faşizmin yıkıldığını, din ve milliyetçiliğin ise potansiyel birer tehlike olarak algılandıklarını belirterek, dünyaya bir evrensel devlet modeli öneriyor. Ona göre, bu model içerisinde yer alanlar, tarihi aşanlardır; onun dışında kalanlar ise tarihe gömülüp kalmış toplumlar, ülkelerdir.

Tarihe takılıp kalanlara ve Büyük Güçlerin dışındakilere bu düzende pek söz hakkı tanınmıyor. Söz konusu düzenin teorik yapısında önemli payı bulunan Fukuyama, modern liberalizm bağlamında çözülemeyecek temel çelişkiler bulunmadığını iddia ediyor; ancak diğer yandan da şunları söylüyor: "Arnavutluk'ta ya da Afrika'da Burkina Faso'daki insanların kafasını ne tür garip düşüncelerin meşgul ettiği bizi pek ilgilendirmiyor. Bizi asıl ilgilendiren şey, bir anlamda insanlığın ortak ideolojik mirasıdır."⁸⁸

Balkanlarda. Afrika'da ve Ortadoğu'da insanların ne düşündüklerini, sorunlarını ve gereksinimlerini hiçe sayarak insanlığın ortak ideolojik mirasından söz etmek inandırıcı değildir. Uluslar arası asimetrik bağımlılığın ürünü olan bir durumu ele alıp

---

⁸⁷ Francis Fukuyama; Tarihın Sonu ve Son İnsan, Çev.: Zülfü DİCLELİ, İstanbul 1999, s. 60

⁸⁸ Fukuyama; a.g.e., s. 60

bazı toplumları tarihe takılmış kalmış gibi göstererek, kendi amaçlarına uygun davranacakları ise yönlendirerek özgürlükçü liberalizm bağlamında ortak ideolojiyi yaşatmak mümkün görülmemektedir.

Tarihin sonu ile ilişkilendirilen yenedünya düzeninde uluslar arası ilişkiler, üçüncü dünya ülkeleri ile Büyük Güçler arasında pek iç açıcı olmayacaktır. Fukuyama'ya göre, "Üçüncü Dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu hala tarihlerinin çamurlarına batmış durumdadır ve bu ülkeler, önümüzdeki yıllarda pek çok sürtüşmenin yaşandığı ülkeler olma özelliğini yitirmeyeceklerdir".⁸⁹

Büyük Güçler' in Soğuk Savaş döneminde ve sonrasındaki politikalarına baktığımızda, kabul görmenin araçlarının ne denli değişken ve çeşitli olduğunu görürüz. Fukuyama'nın akıl dışı kabul görme araçları olarak değerlendirdiği milliyetçilik ve din, 1970'li ve 80'li yıllarda dünyanın muhtelif yerlerinde çeşitli biçimlerde desteklendi. Afganistan'daki Taliban rejimi ve 11 Eylül 2001 terörünün sorumlusu olarak gösterilen Usame bin Ladin de bu anlamda ABD' nin desteğiyle gelişip dünya gündemine oturan somut örneklerdir. Tabi bu, demokrasi ve evrensellik adına değil, Amerikan ulusal çıkarları adına yapılmıştır. Şimdi Fukuyama en iyi kabul görmenin liberal demokrasiye dayalı evrensel bir homojen devlet yoluyla mümkün olacağını ileri sürerken, Büyük Güç yanlıları, buna paralel bir yenedünya düzeni söyleminin tutmasını istiyorlar.

Çekim-Gerilim alanlarının oluşumundan sorumlu iki kutuplu dünya sistemi artık yoktur. Ama kutuplardan biri (ABD), hala ayakta ve o haliyle, yani kabul görmüş bir süper güç olarak varlığını sürdürmek istiyor. Şimdi onun çıkarına olan, etnik ve dinsel aidiyet temelinde küçük küçük oluşumları öteki kutup karşısında güçlendirmek değil, bunları evrensel değerlere açarak kendilerinden yararlanmaktır. O nedenle bugün ulusçu ve dinsel aidiyet etrafında kümelenme girişimleri, her yerde eskisi gibi destek görmeyecektir. Onun yerini serbest piyasa ve liberal demokrasiye destek politikaları almıştır. Başka bir deyişle, küreselleşme yoluyla kabul görme mücadelesi verilmektedir. Bunun tarafları ise, bir yanda "yapısal uyum politikası"⁹⁰ aracılığıyla sorunlarının üstesinden gelmeyi uman gelişmekte olan ülkeler, bir yanda da uluslar arası finans

---

⁸⁹ Fukuyama; a.g.e., s. 67

⁹⁰ Taner Timur; Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, İmge Yayınları, Ankara 1996, s.14.

kuruluşlarıyla söz konusu politikayı yönlendiren ve böylelikle nüfuz alanlarını sağlamlaştırmayı amaçlayan merkez güçlerdir.

Son dönemde yaşanan küreselleşme ve uluslaşma sürecinde birçok ulus devlet kendine has fikir (tercih, politika tarzı) geliştirip belli bir bilinçlenme evresine ulaşmadan, küresel kültürün etkisine maruz kalmaktadır. Bu ise sadece kültürel sığılığı değil, ekonomik ve siyasi bağımlılığı da meydana getiren bir olgudur. Bu süreçte ulus devletler, plansız ve irade dışı bir refleksle çevre etkilerine reaksiyon göstermektedirler. Uluslararası sermayenin geliştirdiği salt kar amaçlı ilişki ağıyla çevrelenen gelişmekte olan ulus devletler⁹¹, başta bağımsız bir para politikası uygulayamamakta, hatta para basma hakkını bile kaybetmektedirler. Son dönemde Türkiye'nin yakından tanıdığı gibi, merkez ülkelerin sermayelerini kar için pazarlayan bir kuruluş olan IMF (Uluslararası Para Fonu) borç para verdiği ülkelerin temel politikalarını, örneğin “*yapısal uyum politikası*” aracılığıyla, belirleme gücüne sahiptir.* “Devletin taahhüdü”⁹² anlamına gelen ulusal paranın basımı ve kullanımı dahil olmak üzere her türlü devlet etkinliği uluslar arası finans kuruluşlarının spekülâtif hareketlerine bağılı olarak kendini sınırlandırmak durumunda kalıyor. Bunun sonucunda ise her zaman karlı yatırımların değil, aynı zamanda iç çelişkiler ve istikrarsızlık ile yerel küresel krizlerin altyapısı oluşmaktadır.

Küreselleşen dünyada hâlihazırda insanlığın ve dünyanın barış ve güvenliği, refahı için var olan organizasyonlar ise; güçlü batılı devletlerin menfaatlerini sağlamak için birer vasıta pozisyonuna düşmüştür. Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte oluşan yeni tablo şu şekilde tarif edilebilir: Bütün bu uluslar arası hukuk, uluslar arası ilişkiler düzenlemelerinde, Batı dışı aktörler ya zorda kalındığı zaman içeri alınıyordu ya da hiç alınmıyor, yok sayılıyordu. BM sistemine baktığımızda şunu görebiliriz: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) oligarşik bir yapıdır. Başta beş ülke farklı, diğer ülkeler daha farklı bir statüdedir. Uluslar arası ekonomik, politik yapıda da G-7'nin ayrı bir kategori olduğunu; ama diğerlerinin yok sayıldığını görebiliriz. Böylesi bir oligarşik yapıda bir temsil problemiyle, karşı karşıya kalmaktayız. BMGK içinde Çin var, ama diğer medeniyetler tümüyle devre dışıdır. Dolayısıyla dünya nüfusunun önemli bir

---

⁹¹ Paul Hirst-G. Thompson; Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev.:Çağla ERDEM-Elif YÜCEL, Ankara 1998, s. 81.

⁹² Kazgan; a.g.e, s. 215

kısmı devre dışıdır. G-8'de ise bu sefer Çin de yoktur ve dünya nüfusunun dörtte üçü neredeyse devre dışıdır. Fakat uluslar arası ekonomi-politik dengeye baktığımızda, dünya ekonomisinin toplam üretimini üç alanda görmek mümkündür. On buçuk trilyon dolara yakın üretimle Asya Pasifik, Doğu Asya bölgesi başı çekiyor. Dokuz buçuk-on trilyon dolara yakın NAFTA' nın üretimi var; yedi buçuk-sekiz trilyona yakın da AB üretimi var. Görüldüğü gibi çoğunluk karar mekanizmalarında yer almamakta, sürekli edilgen bir rol kendisine biçilmektedir.

Dünya düzeninin gerçek anlamda evrensel olabilmesi için, insani gereksinimlerin dikkate alındığı, özellikle de dünya nüfusunun dörtte üçünün yaşadığı bölgelerde yoğunlaşan sorunlara barışçı çözümlerin hayata geçirildiği, ekonomik ve sosyal refahın adil dağıtıldığı bir modelin esas alınması gerekir.

Bu açıdan bakıldığında, küreselleşme, zaman içerisinde mekânın ulaşılabilirliği ölçüsünde hem evrensel/küresel hem de yerel kültürel ilişkiler sistemi meydana getirebilir. O zaman bu, insani gereksinimleri karşılayıcı nitelikte bir dünya modelini de mümkün kılar. Ama buna karşılık, yukarıda değinilen anlamda küreselleşme, özellikle de siyasal gereklilik ile birlikte varlık gösterdiğinde, “uluslararası sermayenin yönlendiriciliğine”⁹³ bir de politik güç kullanımı eklenmekte ve küreselleşme bunun taşıyıcısı işlevini görmektedir.

Her ne kadar bugün işlevsel bir dünya düzeninin varlığından pek söz edilmese de, siyasal ve stratejik ağırlıklı bir yenedünya düzeni kavramsal olarak uluslar arası kamuoyunda yer edinmiş durumdadır. SSCB ile birlikte Doğu Bloğunun da ortadan kalkması ve dünyanın tek kutuplu bir görünüm alması sonucunda ABD'nin katkısıyla gelinen bu nokta, aslında sürpriz bir gelişme değildir. Soğuk Savaş döneminin rakip iki süper gücünden biri olan ABD, düşman bloğun yıkılmasından sonra varlığını süper güç olarak sürdürebilmek için nüfuz alanlarını kaybetmemek, hatta yenilerini edinmek zorundaydı. Bu ise BM öncülüğünde uluslar arası topluma "kolektif güvenlik" vaat eden bir "yenedünya düzeni" imajı yaratmakla mümkün olabilirdi.⁹⁴ ABD, kısmen Batılı ülkelerin de desteğiyle bunu yapmıştır.

---

⁹³ Kazgan; Küreselleşme, s. 233

⁹⁴ İbrahim S. Canbolat; Küreselleşen Dünya ve Türkiye, Vipaş Yayınları, Bursa 2002, s. 36

Ne var ki, çok geçmeden, söz konusu imaj ile realitenin çeliştiği gözlenir oldu. Her şeyden önce, değişen uluslar arası sistemde etkili olacağı sanılan "kolektif güvenlik" uygulamasının, söz konusu kavramın içerdiği anlamda şansının olmadığı görüldü. Bu da tek kutuplu yenedünya düzeninin işlerliği konusunda kuşkular uyandırdığı kadar, onu vaaz edenlere olan güveni de sarsıcı bir yörünge niteliğindedir. Yeni Dünya Düzeninin asıl yeniliği, SSCB'nin etrafında kutuplaşan Sosyalist Bloğun dağılmasıyla kendini göstermektedir. Somut olarak bu Batı Avrupa'ya, Türkiye'ye ve dolayısıyla Amerika'nın ilgi alanına yönelik bir komünizm tehdidinin ve Sovyet etkisinin yokluğu demektir.

Bu yeni durum, ABD'nin geleceğine yönelik iki olasılığa zemin hazırlamıştır. Birinci olasılık, ABD'nin öteden beri izlediği ve/veya izleme eğiliminde olduğu politikaları, evrensel değerler imajı aracılığıyla kendi lehine uyardığı BM ve uluslar arası kamuoyu desteğiyle bir süper güç olarak bundan sonra da uygulamaya engelsiz biçimde devam etmesidir.

İkinci olasılık ise, SSCB'nden kaynaklanan tehdit algılamasının ABD'nin müttefikleri arasında ve tüm dünyada artık mevcut olmaması nedeniyle ABD'nin siyasal, stratejik, askeri ve ekonomik etkinliğinin zayıflaması şeklinde ifade edilebilir. Her ne kadar ABD, birinci olasılığın gerçekleşmesi yönünde bir çaba içerisinde olmuşsa da, gelişmeler ikinci olasılığı öne çıkarıcı nitelik taşımaktadırlar. Bundan dolayı ABD'nin, siyasal gerçeklik kuramına uygun olarak, her türlü gelişmeyi iyi değerlendirerek yeni dönemin koşullarına uygun bir hegemonya politikası peşinde olacağını söylemek mümkündür.⁹⁵

Değişik dönemlerde gündeme getirilen yenedünya düzenine ilişkin, özde önemli bir farklılık gözlenmemektedir. Her dönemde düzen koyucuları uluslararası ilişkileri belirli dengelerle düzenlemek amacıyla şiddet ve savaşı dış politikanın aracı olarak kullanmak istemişlerdir. Ama bugün uluslararası ilişkileri düzenleyici dengeler değişmiştir. Yetmişli yıllarda Batı Avrupa Japonya ve ABD arasında bir Üçlü Birlik temelinde etkinlik gösteren Amerikan dış politikası, uluslararası sistemdeki

---

⁹⁵ İbrahim S. CANBOLAT; a.g.e, s. 37

değişiklikten sonra yeni bir arayış içine girmiştir. Bu durum yukarıda sözü edilen ABD'nin geleceğine ilişkin ikinci olasılığın gerçekleşmesini kuvvetlendirirken, dünyanın çok kutuplu bir yapılanmaya doğru gittiğini de göstermektedir.

Bilindiği gibi, Batı Avrupa, ABD karşısında bugün kendini iddia edecek bir duruma gelmiştir. Japonya, ekonomik gücünün yanı sıra siyasi ağırlık kazanma aşamasındadır. Buna karşılık ABD, iç ekonomik ve sosyal sorunları, dış ticaret açığı ve silah teknolojisindeki engeller nedeniyle eskiye oranla daha zayıf bir konuma düşmekte, buna bağlı olarak ilgi alanında da öncelikli bölgeler bulunmaktadır. Örneğin; Balkanlar, yukarıdaki çözümlenmeden de anlaşıldığı gibi, yenedünya gerçekliğinde ABD'den çok Batı Avrupa'nın ilgi alanına girmektedir. Rusya'nın da Balkanlara yönelik geleneksel bir çıkar algılaması vardır.

Yenedünya düzenine ilişkin olarak değinilen hususlardan kısaca şu sonucu çıkarmak mümkündür: Küreselleşme sürecinin nasıl bir yenedünya düzeni oluşturacağı henüz belli değildir. Hem büyük devletlerdeki gelişmeler hem de yeni siyasi oluşumlar bu belirsizliği daha belirgin hale getirmektedir. Aradan geçen zaman bu gözlemleri büyük ölçüde doğrulamaktadır. SSCB dağılmıştır. Çin uzun süren iki rakamlı ekonomik büyüme ile beklenenden hızlı yükselmiş, Japonya ve Almanya ise 1990'da tam birer süper güç olamamışlardır. Önceden tahmin edilemeyen türde ileri sıçramalar ve gerilemeler muhtemelen devam edecektir. Ancak dünya dengesinin ortadaki gerçeği 1990' daki ile aynıdır: ABD gücün bütün boyutlarında küresel varlıklara sahip tek güçtür.

Bu demek değildir ki tek kutuplu dünya, Soğuk Savaşın iki kutuplu dengesinin yerine geçmiştir. ABD'nin kendi başına gerçekleştiremeyeceği pek çok güvenlik, ekonomik ve siyasi hedefleri vardır. ABD dışında her büyük devletin bir veya daha fazla önemli güç kaynağı yetersiz olduğundan dünya çok kutuplu da değildir. Bunun yerine güç karmaşık üç boyutlu bir modele göre dağılmış bulunmaktadır. Askeri güç tek kutupludur, ekonomik güç üç kutupludur. ABD, Avrupa ve Japonya dünya üretiminin üçte ikisini gerçekleştirmektedir. Çin' in büyümesi onu yakın gelecekte dördüncü bir kutup haline getirebilir.

Gücün dağılımındaki bu değişiklikler kadar gücün yapısı ve kullanım süreci de önem taşımaktadır. Liberaller uluslar arası politikanın ekonomik gücün yerine geçtiğini iddia etmektedirler. Realistler zorlayıcı ve caydırıcı etkileri bakımından ekonomik araçların henüz askeri güçlerle kıyaslanamayacağını belirtmektedirler. Ekonomik araçların askeri olanlara nazaran gücü nispi olarak artmıştır. Ancak bu hal 1970'lerde de geçerli idi. Esas değişiklik askeri gücün mantar gibi büyümesi olmuştur. Nükleer silahlar savaşın muhtemel bedelini o derece yükseltmiştir ki, nükleer silaha sahip devletler kendi aralarında nükleer düzeye yükselebilecek klasik türde çatışmalar dâhil her türlü askeri çatışmayı önlemek için çaba sarf etmişlerdir.⁹⁶

II.Dünya Savaşı'nda ordular, arazileri ve fabrikaları işgal ediyorlar ve bunları ticari üretimden kolaylıkla askeri üretime dönüştürebiliyorlardı. Bugün son derece ihtisaslaşmış modern üretim ünitelerini dönüştürmek son derece zor bir iştir. Kaldı ki bugün ülkeler kendi ekonomik üretimlerini komşuların yazılım ve servis endüstrilerine, eskilerin komşu toprakları ve ham madde kaynaklarına diktikleri gözle bakmamaktadırlar. Sınır ötesi ekonomik bağlar gelişmiştir ki şirketin idari merkezi bir ülkede, üretim üniteleri başka ülkelerde, ham madde girdileri, dağıtım sistemleri ve ihracat pazarları başka başka ülkelerde olduğu zaman, artık o şirketin Amerikan şirketi olup olmadığını belirlemek zor olmaktadır. Irak'ın Kuveyt'i işgali bir ülkenin kendi ekonomik ve askeri gücünü artırmak için kaynak sağlamak amacı ile bir başka ülkeyi işgal etmesinin nadir örneklerinden biridir. Sonuçta güç dengesindeki belirsizlik ve silah yarışı belki de en olası tehlike olabilir. Ancak nükleer silahların nihai caydırıcı konumunu koruduğu ve uydularla yapılan istihbarat ile yeni yükselen bir düşman güç koalisyonunun askeri güçleri hakkında süratle bilgi verdiği çağımızda, bunlar da sessiz kalmaktadırlar. Bütün bu faktörler kırk yıl süren yoğun rekabete rağmen Amerikan ve Sovyet askerleri arasında neden büyük ve kapsamlı bir çatışma olmadığını ve hegemonik devlet olarak Sovyet Rusya'nın gerileme ve dağılması sırasında tarih boyunca imparatorlukların çoğunun gerilemesine neden olan savaşların görülmediğini büyük ölçüde açıklamaktadır.

Realistlerin bu düşüncelerinden daha da önemli olan iki önde gelen güç merkezinin -Avrupa ve Japonya- ABD ile müttefik demokratik ülkelerden oluşması ve

---

⁹⁶ Hamit Ersoy-Lale Ersoy; Küreselleşen Dünyada Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye, Ankara 2002, s. 60.

ABD'nin dünya nizamı görüşünü büyük ölçüde paylaştıklarıdır. Siyaset bilimci Karl Deutsch' in belirttiği gibi Amerika, Avrupa ve Japonya arasında bir çoğulcu güvenlik toplumu veya bir barış adası teşekkül etmiştir. Aralarındaki müşterek değerler, istikrarlı beklentiler, birbirine geçmiş kurumlar bunlar arasında, birkaç yüzyıldır kendi aralarında savaşan Avrupa ülkeleri arasında bir savaş çıkması artık düşünülemez. Bugün İskandinav ülkeleri arasında bir savaş olasılığından bahsedene deli gözü ile bakılır.⁹⁷ Hâlbuki geçen yüzyıllarda bu devletlerarasında savaş olağandı.

Büyük güçlerin hızlı yükseliş ve çöküşleri, SSCB'nin yıkılışı ve komünizmin çöküşü, teknoloji ve iletişimdeki hızlı ilerlemeler, Francis Fukuyama'nın iddia ettiği gibi tarihin sonunu getirmemiştir. Aksine bireyler, gruplar ve uluslar arasında kimlik çatışmaları şeklinde tarihin geri dönüşü yaşanmaktadır. Bu çatışmalar kriz yönetimi kavramı ile açıklanmaktadır. Teknolojik değişimin uluslar üstü ve şimdiye kadar ki gelişmelere zıt etkileri vardır. Bu değişim ekonomiyi küreselleştirip siyasetin kapsamını daraltmıştır. İletişimin küreselleşmesine rağmen bir küresel toplum yaratmamıştır. Bireyler bugünlerde uluslar arası piyasadaki işgücündeki hareketliliklere, nakit para akışındaki ve ticari piyasalardaki değişimlere duyarlı hale gelmiştir. Karşılıklı küresel dayanışma nedeniyle devletlerde ulusal egemenlik kavramı sarsılmaya başlamıştır. Pek çok ulusun kendine ait toplumsal kimliği ekonomik hareketlilik ve komünizmin çöküşü nedeniyle değişime uğramaktadır. Bu durum bazı gruplar tarafından kullanılmaya çalışılmaktadır. Modern teknoloji sayesinde de bu çıkar grupları istedikleri mesajları oldukça geniş seçilmiş bir kitleye kolaylıkla ulaştırmaktadır.

Küreselleşme sürecine paralel olarak demokrasinin tüm dünyada müthiş bir hızla yayılması ile birlikte insanlar –kabileler- kendi kendilerini yönetme fırsatını gördüler. Dünyanın her yanında insanlar bu fırsata sarılmaya başladılar. Kabileciliğin yaygınlaşmasının nedeni iletişim devriminde aranmalıdır. İletişim saydamlığı artırır, yani herkes her yerde olan biteni görebilir. İnsanların kendi kendilerini yönetmek için harekete geçişlerini izlenebilir ve gerekirse müdahale edilebilir.

Yeni kabilecilik akımı ile pek çok halkın kendi kendilerini yönetmek istemesi ve her gün başkalarının kendi kendilerini yönetmeye başladığını görmesi, ulus-devletin

---

⁹⁷ Hamit Ersoy-Lale Ersoy; a.g.e, s. 61.

ölmeye yüz tutması, ulus-devletlerin süper devletler tarafından daha küçük ve daha etkin parçalara bölünmesi ve iletişim devriminin demokratik biçimde kendi kendini yönetme yolundaki inanılmaz eğilim hakkında bilgi vermenin de ötesinde, bu sürecin yapısını ve doğasını gözler önüne sermesi, modern iletişimin halklar, şirketler ve ülkeler arasında olağanüstü bir işbirliği oluşmasını sağlaması ve bunu teşvik etmesi gibi nedenlerle şu anda dünya 1000 ülkeye doğru yol almaktadır.⁹⁸

Küreselleşme geliştikçe insanoğlu daha kabileci davranmaktadır. Kabilecilik ile küreselleşme arasında denge kurma isteği hep korunmaktadır. Günümüzde demokrasi ve iletişim devrimi kabilecilik ile küreselleşme arasında denge kurma gereksinimini daha da güçlü bir hale getirmiştir. Daha büyük ve ekonomik olarak daha homojen bir dünya kurulmasında denge oluşturmak için, insanlar kimliklerine daha sıkı bağlanmaktadır ve dünyanın her yerinde azınlık dilleri yeni bir statü kazanmaktadır. Halklar ticaretin dili olan paralara geleneklerinin ve kimliklerinin simgesi olarak sahip çıkmakta ve eğer zorla empoze edilmişlerse değiştirmektedirler. Başka pek çok alanda küreselleşmeye rağmen ve aslında küreselleşmenin de yüzünden dil ve paraya bağlılık artmaktadır. Gelecek kendi kimliklerini koruyan ve başkalarının kimliklerine de en az kendi kimliği kadar saygı gösteren, yerel düşünüp küresel davranan ve böylece dünyayı bin bir kimlikle (ırk, dil, din, renk, koku, ses) donatan yerelle birlikte ve yerelden daha çok evrensel düşünen insanların ve bu insanlardan oluşan toplumların olabilir.

---

⁹⁸ John Naisbitt; Global Paradoks, Büyüyen Dünya Ekonomisinin Güçlenen Küçük Oyuncuları, Çev.: Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul 1994, s. 27.

BÖLÜM IV

XXI. YY.'DA KÜRESELLEŞMENİN NEDEN OLDUĞU SORUNLAR, YENİ GÜVENLİK ALGILAMALARI ve KÜRESEL TERÖR

4.1. Küreselleşmenin Getirdiği Sorunlar:

Soğuk savaşın sona ermesi ve iki kutuplu düzenin ortadan kalkmasıyla ivme kazanan küreselleşme, uluslararası sistemde önemli bir değişime yol açmış, ancak yaşanan gelişmeler, büyük umutlarla beklenen küresel barış ortamının gerçekleşmesinin güç olduğunu göstermiştir.

Küreselleşmenin oluşturduğu ortamda dünyanın bir yanında fakirliğin, diğer yanında da zenginliğin sınır tanımaz bir biçimde artması, açlık, sefalet ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderek derinleşmesi sorunlara çözüm bulunmasını güçleştirmiş, uluslararası toplumun küçük çaplı iç çatışmalardan, bölgesel savaflara dek bir dizi uyuşmazlıkla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.

Küreselleşme sürecinde ekonomik güç, yeni güç dengelerinin belirleyici bir unsur olarak ön plâna çıkmış, özellikle sermayenin sınırsız dolaşımı çok uluslu şirketlerin etkinlik alanını genişletmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin rekabet edemedikleri bu çok uluslu şirketler, devlet politikalarının bir aracı olarak sermaye hareketleri ile ülkelerin karar mekanizmalarını dolayısıyla güvenliklerini etkilemeye başlamışlardır.⁹⁹

Sovyetlerin dağılması, Almanyanın barışçı bir biçimde birleşmesi ve Avrupa'ya yönelik komünist tehdidin sona ermesi her ne kadar soğuk savaş bitirmişse de 19.yy.daki kalıba uygun yeni çatışma ve istikrarsızlık kaynaklarını da ortaya çıkarmıştır.Bunlar arasında Moskova denetiminin komünist ideolojinin bıraktığı boşluğu saldırgan milliyetçiliğin doldurmasını,Kuzey ve Güneye ek olarak batı ve doğu

⁹⁹ Gn.Kur.II.Bşk.Org.Yaşar Büyükanıt'ın açılış konuşması,Harp Akademileri Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri , Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik” (İstanbul, 29-30 Mayıs 2003).

Avrupa arasında beliren ekonomik uçurum(kitlesele göç ve sığınma tehdidini getirmiştir),Avrupa'nın doğusundaki çatışmaların ABD olmadan önlenememesi,kuzey-güney arasındaki büyük ekonomik uçurumun getirdiği uluslar arası terörizm sayılabilir.¹⁰⁰

Küreselleşme ile birlikte teknolojinin sağladığı imkânlar ve büyük parasal destekle çeşitlenen terörizm, uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu dönemdeki terör eylemlerinin en büyük özelliği kullanılan yöntemlerdeki farklılık olmuştur. Tokyo metrosuna yapılan sarin gazı ve 11 Eylül saldırıları, terörle mücadelede yeni yöntemlerin geliştirilmesinin gerekli olduğunu göstermiştir.

Küreselleşme sürecinde, teknolojinin de katkısıyla yaygınlaşmaya başlayan kitle imha silâhlarının terörist grupların eline geçmesi riski önemli bir güvenlik sorunu olarak uluslararası sistemin karşısına çıkmıştır. Ayrıca soğuk savaş döneminde bloklar arası denge içinde kendilerine güvenli bir yer bulan bazı ülkelerin, dengenin ortadan kalkması ile birlikte kitle imha silâhlarını elde etmeye yönelmeleri tehdit algılamalarını değiştirmiştir. Soğuk savaş döneminin siyasî coğrafyasının değişmesi ve küreselleşmenin sağladığı kolaylıklar, organize suçların uluslararası düzeye taşınmasına ve ülke güvenliklerini tehdit etmesine neden olmuştur. Bu dönemde organize suç örgütlerinin terör örgütleri ile ilişkileri artmış, farklı maddî ve manevî temeller üzerinde oluşturulan bu örgütlerin çıkarları doğrultusunda birbirleri ile işbirliğine gittikleri görülmüştür. Yine bu dönemde, “siber terörizm” olarak ifade edilen ve bilgi sistemleri ile bunların alt yapılarını hedef alan asimetrik harp yöntemleri, dünya üzerindeki çatışmalarda bir kuvvet çarpanı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Küreselleşmenin yarattığı dinamik ortam içinde ulusal güvenliğe yönelik tehditler farklılaşmış, terörizm, ayrılıkçı hareketler, etnik ve dinî çatışmalar, kitle imha silâhlarının yayılması, uluslararası organize suçlar ve siber terörizm gibi “asimetrik tehditler” yeni tehdit parametreleri olarak ortaya çıkmış ve güvenlik algılamalarını değiştirmiştir.

---

¹⁰⁰ Sander,a.g.e.,Sf.586.

Tehdidin “nasıl?” boyutu “kim ve nerede?” boyutlarının önüne geçmiş, yeni tehdit ve risklerin ortaya çıkması güvenlik kavramının kapsamını genişletmiştir. Bu çerçevede, güvenliğin askerî boyutuna teknoloji ve bilgi boyutları da eklenmiş ve sınırların korunması esasına dayalı “askerî savunma” anlayışı yerini, millî menfaatlerin sınırların ötesinde daha uzaktan korunmasını esas alan “stratejik güvenlik” anlayışına bırakmıştır. Yeni güvenlik anlayış çerçevesinde, silâhlı kuvvetlerin konvansiyonel harbin yanı sıra barışı destekleme, abluka, ambargo, insanî yardım, doğal afetlerde yardım ve terörle mücadele gibi savaş dışı harekât türlerini de icra edebilecek bir kuvvet yapısına sahip olmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu yapılanmada, teknoloji en önemli kuvvet çarpanlarından biri olmuş, harekât ortamını, harekâtın icra tarzını, kullanılacak kuvvetlerin yapısını ve büyüklüğünü etkilemiştir.

Yeni güvenlik stratejisinde ve bu stratejiye uygun olarak silâhlı kuvvetlerin yapılanmasında yaşanan değişime paralel olarak küresel ortamda istikrar ve güvenliğin tesisine yönelik çabalar da yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda ülkeler, “güvenlik ortamının şekillendirilmesi” suretiyle çevrelerinde bir barış ve güvenlik kuşağı oluşturmaya yönelmişlerdir.

Bu kapsamda, “güven ve güvenlik artırıcı önlemler” mekanizmaları ile soğuk savaş döneminde başlayan silâhsızlanma faaliyetlerine ivme kazandırılmış, nükleer, biyolojik ve kimyasal silâhların yayılmasının önlenmesi ve mevcutlarının azaltılması, hafif silâhların kontrolü gibi silâhsızlanma rejimleri hayata geçirilmiştir.

Küreselleşmenin yarattığı ortamda, tehdit ve risklerin farklı ve çok boyutlu bir özellik kazanması, ilgi ve etki alanlarının genişlemesi, bu tehdit ve risklere karşı ülkelerin ortak hareket etmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç, ulusal ve bölgesel güvenliğin kolektif güvenlik anlaşmaları ile sağlanması eğilimini güçlendirmiştir.

Bu kapsamda, Avrupa Birliği, ekonomik ortaklık boyutuna güvenlik boyutunu da ekleyerek Avrupa güvenlik ve savunma politikasını hayata geçirmeye başlamış, Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilâtı (NATO) yeni üyelerin katılımıyla genişlemiştir. Avrupa Güvenlik ve Birliği Teşkilâtı kıt’anın güvenliğinde daha büyük sorumluluklar

üstlenmeye yönelmiş, Asya’da Rusya Federasyonu ve Çin’in öncülük ettiği Şanghay Birliği Örgütü gibi kolektif güvenlik organizasyonları oluşturulmuştur. Bu süreçte, kolektif güvenlik oluşumları içinde önde gelen kuruluşlardan, Birleşmiş Milletlerin, NATO’nun ve Avrupa Güvenlik ve Birliği Teşkilâtının soğuk savaş sonrasının yeni küresel güvenlik ortamına uyum sağlamakta başlangıçta tam olarak başarılı olamadıkları, gerekli tepkiyi ancak gecikmeli olarak verebildikleri görülmüştür. Bir örnek olmak üzere, 1991 yılında Roma’da yapılan NATO Zirvesi’nde kabul edilen “stratejik konsept”, ittifakın tehdit değerlendirmesini, tehdidi karşılayacak komuta ve kuvvet yapısını değişen konjonktüre göre tam olarak uyarlayamadığını göstermiştir. Farklılaşan güvenlik ortamına uyum çabalarını sürdüren NATO, 1999 yılında Washington Zirvesi’nde kabul ettiği yeni stratejik konsept ile; terörizm, etnik ve dinî kaynaklı çatışmalar, bölgesel uyumsuzluklar, insan hakları ihlalleri, kitle imha silâhları gibi yeni tehdit ve risklere yer vermiştir. Bu tehditleri ve riskleri karşılamak üzere komuta ve kuvvet yapısında değişikliğe gidilmiş, “kolektif savunma” ittifakının temel görevi olma özelliğini devam ettirmiştir.

Yeni güvenlik ortamında kolektif güvenlik kavramının ön plâna çıkmasına ve NATO gibi kolektif güvenlik örgütlerinin etkinliklerini artırmasına rağmen “Savunma kolektif olabilir, ama güvenlik ulusaldır.” görüşü uluslararası sistemde hâkim olmaya devam etmiştir.

Bu kapsamda ulus devletler bir yandan küresel istikrar ve güvenliğe yönelik inisiyatifler içinde yer alırken diğer yandan millî menfaatleri doğrultusunda kendi güvenlik stratejilerini oluşturmayı sürdürmüşlerdir. Oluşturulan güvenlik stratejilerinde ön plâna çıkan sava dışı harekât ve güvenlik ortamının şekillendirilmesi gibi parametrelerin yanı sıra klâsik anlamdaki caydırma stratejilerinin de önemini koruduğu ve güvenlik stratejilerinin temeli olma özelliğini sürdürdüğü görülmüştür.

Diğer yandan, Clausewitz’in deyimiyle “savaşın en yalın biçimde politikanın başka araçlar ile devamı olduğu” ve Irak’ta icra edilen askerî harekât örneğinde de görüldüğü gibi son yıllardaki harpler dikkate alındığında klâsik anlamdaki savaş olgusu, diğer bir ifade ile kesin sonuçlu konvansiyonel harpler güvenlik stratejilerinin bir

parametresi olarak yer almaya devam etmiş ve gerektiğinde son çare olarak uygulamaya konulmuştur.

Ortaya çıkan yeni tehditler ve risklere karşı oluşturulan yeni güvenlik stratejilerinde ön plâna çıkan ortak paydalar:

- Caydırıcılık,
- Güvenlik ortamının şekillendirilmesi, (Güven ve güvenlik artırıcı önlemlerin geliştirilmesi, silâhsızlanma faaliyetleri, askeri işbirliği faaliyetleri, kolektif güvenlik sistemlerinde yer alınması)
- Kriz yönetimi ve savaş dışı harekât, (barışı destekleme ve barışı koruma, abluka, ambargo, insanî yardım, doğal afetlerde yardım ve terörle mücadele)
- Sınırlı güç kullanımı,
- Kesin sonuçlu konvansiyonel harptir.

Değişen güvenlik ortamı ve farklılaşan tehdit ve riskler sahip oldukları jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik özellikler nedeniyle ülkeleri farklı boyutlarda etkilemektedir. Bu nedenle ülkelerin, güvenlik stratejilerinin oluşturulmasında, yeni güvenlik ortamının değişen parametreleri ile sahip oldukları özellikler arasında bir denge gözeterek stratejilerini bu çerçevede oluşturmaya yöneldikleri görülmektedir.

Uluslararası güvenlik ortamının farklılaştığı, yeni tehdit ve risklerin ortaya çıktığı, güç mücadelelerinin askerî zeminden daha çok ekonomik zemine kaydığı dünyamızda, ülkelerin menfaatlerini koruyabilmek için güvenlik stratejilerini değişen ve gelişen durumlara cevap verebilecek bir biçimde oluşturmaları gerekmektedir. Düşmanın kim olduğunu, ne zaman, nerede, hangi vasıta ile, ne yapabileceğini tahmin edebilmek, hiçbir zaman bugünkü kadar zor olmamıştır. Dünyamızın güvenlik dinamikleri bir değişim geçirmektedir. Ülkeler de bu değişimi takip etmek ve güvenlik stratejilerini geliştirmek zorundadırlar.

4.2. Küreselleşme Döneminin Tehditleri

Terorizm, çevresel tehditler, uluslararası suç örgütleri, küresel salgın hastalıklar, kitle imha silâhlarının üretilmesi ve yayılması, etnik ve dinî tabanlı bölgesel

çatışmalar, yasa dışı göçler ve tüm bunların komşu ülkeler ve uluslararası toplum üzerindeki etkileri bugün karşı karşıya olduğumuz tehditlerdir ve bu tehditler dünyamızı etkilemektedir.¹⁰¹

4.2.1. Konvansiyonel ve Kitle imha Silâhlarının Yayılması

Bloklar arası dengenin ortadan kalkması, blok liderlerinin kendileriyle aynı kutup içinde yer alan veya kontrolleri altındaki devletler üzerindeki denetim mekanizmasının da yok olmasına neden olmuştur. Böylece soğuk savaş yıllarında bazı bölgelerle sınırlı tutulabilen silâhlanma, soğuk savaşın bitmesiyle birlikte dünya çapında yayılmaya başlamıştır. Yeni dönemin etnik-dinsel nitelikli bölgesel çatışmaları ve siyasal parçalanmalardan doğan sınır ve toprak anlaşmazlıklarına bağlı anlaşmazlıklar, birbirlerinden tehdit algılayan ülkelerin karşılıklı olarak silâhlanmaları sonucunu doğurmuştur.

XX. yüzyılın son yılında dünya çapında silâhlanmaya harcanan para 780 milyar dolar, XXI. yüzyılın ilk yılında harcanan para ise 839 milyar dolardır. Bu rakam bir önceki yıla göre % 2'lik bir artış göstermektedir. Söz konusu artış eğilimi 2002'de de devam etmiştir. Dünya gayrisafî hâsılasının % 2,6'sı silâhlanmaya ayrılmaktadır. Silâhlanma harcamalarında, soğuk savaş yıllarında olduğu gibi ABD, Çin, Rusya Federasyonu ve Fransa gibi ülkelerin önde gittiği görülmekle birlikte, küreselleşmenin yarattığı yeni ortam dolayısıyla Afrika, Güney Asya, Balkanlar, Kafkasya gibi bölgelerdeki ağır ekonomik ve siyasal sıkıntılar çeken ülkelerdeki hızlı silâhlanma da dikkat çekicidir.

1992–2001 döneminde dünyada silâhlanmaya ayrılan miktar 7 trilyon 625 milyar dolardır. Burada ayrıca vurgulanması gereken husus, konvansiyonel silâhların yanı sıra, küreselleşme döneminde, kitle imha silâhlarının da yayılmaya başladığı ve kitle imha silâhı temin etmeye yahut üretmeye çalışan ülkelerin sayısında bir patlama yaşandığıdır. Konvansiyonel silâhlanma kendi başına küresel bir tehdit oluşturmakla birlikte, kitle imha silâhlarının yayılmasının doğurduğu tehdidin boyutları daha büyüktür. Nükleer, biyolojik ve kimyasal silâhlar (NBC) olarak da ifade edebileceğimiz

---

¹⁰¹ Gn.Kur.II.Bşk.Org.Yaşar Büyükanıt'ın açılış konuşması,Harp Akademileri Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri , Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik” (İstanbul, 29-30 Mayıs 2003).

kitle imha silâhlarının en yaygın olanından başlarsak, dünyada 30 kadar ülkenin biyolojik ve kimyasal silâhlara sahip olduğunu veya bunları elde etmek için çaba sarf ettiğini görmekteyiz. Söz konusu ülkelerin büyük çoğunluğu dünyanın heran tetiklenmeye hazır kriz bölgelerinde yer almaktadır. Yol açtığı tahribat son derece yüksek bu silâhların yanı sıra soğuk savaşın ardından nükleer silâhların yayılması tehdidi de ortaya çıkmıştır.

ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Çin gibi Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi ülkelerinin yanı sıra başta İsrail, Hindistan ve Pakistan olmak üzere bazı ülkeler ya hâlihazırda nükleer silâhlara sahiptirler ya da bu silâhları elde etmek için çaba göstermektedirler. Bunlar arasında Cezayir, Beyaz Rusya, İran, Kazakistan, Kuzey Kore, Sırbistan (Yugoslavya), Güney Afrika Cumhuriyeti ve Ukrayna gibi ülkeler bulunmaktadır.

Kitle imha silâhlarını daha da büyük bir tehdit hâline getiren gelişme ise bazı ülkelerin bu silâhları uzun mesafelere yollamak için balistik füze sistemleri geliştirmeleridir. Soğuk savaşın sona ermesinin ardından balistik füze geliştirme projelerine hız veren ülkeler arasında Çin, Hindistan, Pakistan, İran ve Suriye sayılabilir. Çin'in DF-31 ve JL-2, Kuzey Kore'nin Taepo Dong-2, İran'ın Şahab-3, Scud ve SS-21, Hindistan'ın Prithvi-1-2 ve Pakistan'ın Ghauri ve Şahin 1-2 füze sistemleri muhtemel bir kriz anında kullanılacak niteliklere sahiptir. Bu ülkelerin balistik füze programlarını uluslararası denetime kapalı tutmaları tehdidin daha da büyümesine neden olmaktadır.

4.2.2. Uluslararası Terörizm

Uluslararası bağlantıları olmakla birlikte 1990'lara kadar sınırlı bölgelerde faaliyet gösteren terör örgütleri küreselleşmenin getirdiği ortamlardan yararlanarak ve yine küreselleşmeden kaynaklanan olumsuzlukları taraftar toplama ve meşrulaştırma unsuru olarak kullanarak, küresel ölçekte faaliyet göstermeye başlamışlardır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu çok sayıda ülkenin uzun yıllardır zarar gördüğü terör eylemleri karşısında uluslararası aktörlerin ciddi önlemler almaya başlaması ancak 11 Eylül 2001 terör eylemlerinden sonra başlamıştır. Yine de Avrupa Birliği (AB) başta olmak üzere bazı aktörlerin bu konuda yeterli duyarlılığı gösterdikleri söylenemez.

Öte yandan, 11 Eylül 2001'den itibaren geçen süre zarfında uluslararası terörle mücadelede önemli adımlar atılmış olmakla birlikte, terörün daha uzunca bir süre ve ne zaman, ne şiddette, kimi hedef alacağı tahmin edilemeden küresel bir sorun olmaya devam edeceği aşikârdır. Nitekim, 13 Ekim 2002'de Bali adasında meydana gelen ve 200 kişinin ölümüne neden olan kitlesel terör eylemi, bunu takip eden günlerde Filipinler'de yaşanan bombalı saldırılar ve Mayıs 2003'te Suudî Arabistan'ın Riyad kentinde gerçekleştirilen terör saldırısı bu durumu doğrular niteliktedir.

Küreselleşme dönemindeki terör eylemlerinin önceki dönemlerden en büyük farklılığı kullanılan yöntemlerdeki evrimdir. 1980'lerde Tokyo'daki sarin gazı saldırısı, 11 Eylülde yolcu uçaklarının bomba gibi kullanılması gibi göstergeler, geleneksel anlamdaki yöntemlerin dışında akla hayale gelmeyen yöntemlerin bundan böyle de terör örgütleri tarafından kullanılacaklarının kanıtıdır. Tabi bu durumda, geleneksel terörle mücadele yöntemleri de aciz kalmaktadır. Evrim geçirmiş bu yeni tehdit biçimi, "asimetrik tehdit" olarak adlandırılmaktadır. Asimetrik tehdit kavramının temelinde saldırganın, muhatabı karşısındaki zayıflığına karşılık göreceli biçimde üstünlüklere sahip olması yatmaktadır. Asimetrik saldırılar genellikle muhatabın zaaflarından yararlanılarak gerçekleştirilmektedir. Sivil halkın korkularını kullanarak yönetim unsurlarına olan desteğini azaltmayı hedefleyen bu yolla muhatabında siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar yaratmayı hedefleyen asimetrik saldırılarda, Küreselleşmeyle birlikte kolay erişim imkânı bulan kitle imha silâhları da kullanılabilir. Yine, bilişim teknolojilerinin de yardımıyla, çok küçük terörist grupların, boylarıyla ölçülmeyecek kadar büyük tahribata yol açan saldırılar gerçekleştirmesi mümkün olabilir.

1980'de dünya çapında 489 olarak tespit edilen terör eylemlerinin sayısı, 1987'de 666'ya tırmanmış, ilerleyen yıllarda 400-500 aralığında seyretmiştir. 2001 yılında meydana gelen terörist eylemlerin sayısı 348'dir. Terör eylemlerinin sayısal olarak azalması, bu eylemler neticesinde verilen zararların da azaldığı anlamına gelmemektedir. Teröristlerin bir tek terörist eylemle verdikleri yaşamsal ve maddî zararın miktarı her geçen yıl artmaktadır. Öte yandan Küreselleşmeyle birlikte, evvelce belli coğrafi bölgelerde yoğunluk gösteren terörist eylemler dünya çapına yayılmıştır.

Ülkelerin Güvenliği açısından giderek artan bir tehdit olma özelliği sergileyen terörizmle mücadele konusunda uluslararası işbirliği çabaları da artmıştır. Bununla birlikte hâlen terörizmin tanımı üzerinde bile genel bir mutabakat sağlanamamış olması ve terörist eylemlerinden sonra üçüncü ülkelerde ele geçirilen teröristlerin yargılanması ya da saldırıya maruz kalan ülkeye teslim edilmesinde yaşanan engeller terörizmle uluslararası mücadelenin en önemli zaaflarındanır.

4.2.3. Uluslararası Örgütlü Suçlar

Küreselleşmenin sağladığı imkân ve kolaylıklar, örgütlü suçların, evvelce alışagelenin sokak ya da mahalle ölçeğinden sınır ötesine ve küresel düzeye taşınmasına neden olmuştur. Dünyada tüm ülkeler bir şekilde uluslararası suç örgütlerinin ulusal güvenliklerine verdiği zararı hissetmektedirler. Örgütlü suçların küreselleşme sürecinde tırmanışa geçmesinin arkasında yatan temel nedenlerden biri, soğuk savaş döneminin siyasî coğrafyasının ortadan kalkmasıdır. Malların, insanların ve sermayenin serbest dolaşımı önündeki engellerin ya tamamen ya da büyük ölçüde kalkması sadece uluslararası ticaretin daha rahat koşullarda yürütülmesini değil aynı zamanda uluslararası suç örgütlerinin daha serbest hareket edebilmelerini de sağlamıştır. Serbest piyasa ekonomilerinin getirdiği avantajlardan yararlanan uluslararası suç şebekeleri, yeni ortamda yasa dışı kazançlarını “aklayabilecekleri” meşru-yasal zeminler bulmuş, uluslar arası suçlardan elde ettikleri gelirleri iş hayatına aktarabilmişlerdir. AB ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) benzeri serbest ticaret düzenini öngören yapılanmalar ve Dünya Ticaret Örgütünün empoze ettiği liberal politikalar uluslararası ticaret hacmini artırırken bu hacim içinde uluslararası suç örgütlerinin saklanabilecekleri bir ortamın doğuşuna da neden olmuşlardır. Ayrıca, küreselleşmeyle birlikte bazı ülkelerde hız kazanan yolsuzluk eğilimleri uluslararası suç örgütlerini rahatlatmıştır.

Bunların yanı sıra, küreselleşmeyle birlikte bilişim alanında yaşanan olağanüstü gelişmeler, özellikle internet üzerinden para transferleri yapabilme imkânının ortaya çıkması, uluslararası suç şebekelerinin yasa dışı faaliyetlerini kolaylaştırmıştır.

Küreselleşme döneminde de geleneksel örgütlü suçlar olan uyuşturucu ve kadın ticareti, yasa dışı göç, yasa dışı kumar, kredi kartı sahtekârlıkları vs. devam etmektedir.

Bu dönemin getirdiği yenilik, “siber alanın” kullanımıyla işlenen suçların daha zor ortaya çıkarılması, birbirlerinden çok uzak bölgelerdeki suç örgütlerinin birbirleriyle çok rahat iş birliğine girebilmeleri, suç örgütlerinde ya da bunların paravan kuruluşlarında yer alan kişilerin eğitim düzeyinin eskiye nazaran yüksek olması gibi unsurlardır.

Soğuk savaşın sona ermesiyle eski doğu bloğu ülkelerindeki suç örgütlerinin sayısında olağanüstü artış görülmüştür. Rusya Federasyonu’nda en az 100.000 üyesi bulunan 5000 civarında suç örgütünün faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Bu örgütler Rusya’nın gayrisafi millî hâsılası(GSMH)sının %25 -%40’ını kontrol etmektedirler. Asya’da, özellikle Hong-Kong, Çin, Vietnam ve Japonya’da örgütlü suçlarda artış görülmektedir. Hong-Kong merkezli Sun Yee On örgütünün 47000 – 60000 üyesi dünya çapında suç eylemleri yürütürken Japonya’da Yakuza için çalışanların sayısı yaklaşık 80000’dir. Afrika’da Nijerya ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nde, Lâtin Amerika’da ise Kolombiya, Brezilya, Arjantin, Peru gibi ülkelerde faaliyet gösteren örgütler öne çıkmaktadır. ABD’de de geleneksel olarak İtalyan aileler tarafından sürdürülen örgütlü suçlar da artış vardır. La Cosa Nostra bünyesinde bir araya gelen yasa dışı gruplar ABD merkezli olarak tüm dünyada faaliyet göstermektedirler.

Uluslararası suç örgütleriyle terörist örgütler arasında da özellikle küreselleşmeyle birlikte yakın bir ilişki kurulmuş, terör örgütleri ya uluslararası suç örgütlerinin faaliyet alanlarına girerek ya da onlarla iş birliği yaparak kendilerine malî kaynak sağlama yoluna gitmişlerdir. Bu çerçevede sınır ötesi faaliyet gösteren örgütlere karşı sınır ötesi mücadele yöntemleri güçlendirilmeye çalışılmakta, Uluslararası Kriminal Polis Örgütü (INTERPOL), Avrupa Polis Teşkilâtı (EUROPOL) gibi örgütlerin daha etkin çalışabilmesi için girişimlerde bulunmaktadır. Buna paralel olarak özellikle “siber ortamın” denetlenmesine yönelik mekanizmaların geliştirilmesine de ağırlık verilmiştir.¹⁰²

Güvenlik devletlerin ve toplumların bağımsızlığını ve bütünlüğünü ve uluslar arası istikrarı koruma yeteneğidir. Tek kutuplu yapının ortaya koyduğu bir düzensizlik

---

¹⁰² Çağrı Erhan, Çok Taraflı İşbirliğine Geçiş Sürecinde Tehdit Algılamaları ve Uluslararası Mukabele Yöntemleri , Harp Akademileri Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri , Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik” (İstanbul, 29-30 Mayıs 2003) sf.80-83.

ile birlikte global güvenlik, yeteneklerini ortaya koymakta zorlanmaktadır. Bu nedenle de, bölgesel uyuşmazlıklar ve çatışmalara müdahaleler konusunda gecikmeler yaşanmaktadır. Yeni global güvenlik siyaseti askeri, ekonomik ve teknolojik güce dayalı bir yaklaşımı sergilemektedir. Güvenlik siyaset; tehditlerden uzak kalma, tehditleri oluşturan nedenleri yok etme üzerine kurulu bir esnekliği beraberinde taşımaktadır. Geliştirilmiş diplomasi ve caydırıcılık ile güç politikasına dayalı bir birliktelik saldırganlığı zayıflatmaktadır. Tehdit algılamalarındaki çeşitleme ile kapsamı geniş, esnek, değişken bir güvenlik yaklaşımı önem kazanmaktadır. Ulusal, bölgesel ve global öncelikler, global güvenlik siyasetinde evrensel bağımlılığı artırmaktadır. Askeri alanın dışında tehdit algılamalarına bağlı esnek ve uluslar arası işbirliklerini ekonomik, siyasi ve sosyal alanlara taşırken global güvenliğin hizmet hedefini de ülke, bölge, insan ve gezegen güvenliği seviyesine çıkartmaktadır.¹⁰³

4.3. Ulus-Devlet'e yönelik tehditler

Emperyalizm, küresel amaçlarını geçerli kılabilmek ve bu amaçlara engel teşkil eden ulusalcı akımları etkisiz hale getirebilmek amacıyla, ulusun ve ulus devletin varlık nedenini yitirdiği şeklinde tezler geliştirmektedir. Peki, ulus devletin korkutan yanı nedir?

Öncelikle, ulus devlet engeldir. Çünkü ulus devlet, bütün ekonomik entraksiyonlara müdahale eder; yani hangi sermaye ne kadar nasıl gelecek ve ne kadar sermaye nasıl çıkacak tüm bunlara müdahale edebilir; İkincisi, azgelişmişlerin tek çıkış yolunun, devletin eliyle, desteğiyle hızlı bir kalkınma hamlesinde olduğu gerçeğidir. Emperyalizm, bu nedenle yerel ekonomik güçlerin bağımsız gelişmesine olabildiğince izin vermemiştir. Her türlü ulusalcı akım ezilerek azgelişmiş ülkelere, henüz kalkınmalarını tamamlamadan liberalizm dayatılmış, gerektiğinde iç karışıklıklar veya bölgesel karışıklıklar çıkartılarak kalkınmalarının önüne geçilmiştir. Böylece, ulusal kalkınma çabaları işbirlikçilikle sonuçlanmış ve böyle bir ortamda ulusalcı hareketlerin yaşaması da zorlaşmıştır. Korumacılığa karşı liberalizm dayatılmıştır; oysa birçok gelişmiş ülkede korumacılık vardır ve bu ülkelerin özellikle gelişme aşamalarında

---

¹⁰³ Kerem Aklın, Can Fuat Gürlesel, Dünya Ekonomisine yönelik global tehditler; Dünyada Güvenlik ve tehdit kavramının evrimi ve global güvenlik içinde ulusal güvenlik Perspektifi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, 2004, Yıl:3, Sayı:6, sf.9-34.

yoğunca kullanılmıştır. Ayrıca bugün, kurdukları büyük ekonomik ve siyasal birlikler de özünde korumacılığa dayanır.

Eskiden dünya ticaret ve üretiminde var olan, doğrudan doğruya yatırımlarla sermaye hareketleri arasındaki bazı yakın ilişkiler bugün gevşeyip kopma eğilimindedir; yani üretici sermaye ile finansal sermaye birbirinden ayrılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde yatırım olanakları azalmakta, doyum noktasını zorlamaktadır; finansal getiriler düşüktür. Finans kapital, çevre ülkelere fon aktararak yüksek getiriler elde etme, verimliliğini arttırma çabasındadır. Bu bağlamda, dünya çapında olağanüstü bir hareketlilik kazanmıştır. Mali sermayenin bu girişimi, kısa vadeli sermaye hareketleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yükselen piyasalar diye nitelenen az gelişmiş ülkeler, son yıllarda bu para sermayenin yoğun akımına uğramıştır. Kısa vadeli sermaye hareketleri, bir ülkeye girdiği zaman canlanma konjonktürü yaratmakta, fakat çıktığı dönemlerde sallanmalara, krizlere neden olmaktadır. Bu durum, ulus devletleri dış dünya taleplerine daha açık hale getirerek tehdit etmekte, ülke yöneticilerinin makro ekonomik planlama ve ülkenin ekonomik geleceğini belirleme imkânlarını azaltmaktadır. Yedinci 5 yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme İhtisas Raporu'nda bu konu şöyle anlatılmaktadır: *“Ticaret, sermaye hareketleri ve teknoloji akımının transnasyonel bir özellik kazanarak yayılması ve yoğunlaşması milli devlet olgusunu aşmakta, sınır ötesi menfaat gruplarını ve değişik milletlere mensup bireyleri sıkı menfaat bağlarıyla birbirine bağlamaktadır. Bu tür ilişkiler sonucunda ortaya çıkan karşılıklı bağımlılıklar, devletin sınır aşan ekonomik ilişkiler üzerindeki kontrolünü azaltmaktadır.”*¹⁰⁴ Finansal sermayenin bu hızlı, tehlikeli hareketliliğiyle birlikte üretici sermaye, yatay ve dikey evliliklerle hızla tekelleşmekte, dünya çapında üretim üniteleriyle dev organizasyonlara dönüşmektedir. Bu durum, uluslararası sömürüyü meşru kılacak şekilde, şirketlerin ve dolayısıyla malların artık ulusal olmadığı, vatansız duruma geldiği, tüm dünyanın malı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır; ancak birileri bu organizasyonların tepesinde oturmakta, kontrolü elinde tutarken aslan payını da almaktadır.

Küreselleşmenin bu ekonomik, kültürel ve iletişim boyutları, ulus-devlet biçiminde hüküm süren siyasî düzene karşı doğrudan bir tehdit oluşturmaktadır. Ail

---

¹⁰⁴ Yedinci 5 yıllık Kalkınma Planı Küreselleşme İhtisas Raporu.

Kalkan" isimli eserinde Philip Bobbit bu noktaya değinmektedir. Bobbit, çağdaş ulus devletin hâkim temelini tehdit eden ve pazar devlet kavramına dayalı yeni bir siyasî oluşumu ortaya çıkaran beş gelişmenin üzerinde durur. "...elektronik olarak sınırları aşan ve ulusal dil, gelenek ve kültürleri tehdit eden bir küresel iletişim ağının oluşturulması" şeklindeki beşinci ve son kısmı en temel görüşü oluşturmaktadır. Bobbit ayrıca sınırsız bir küresel ekonomik rejimin gelişiminden, kitle imha silâhlarının hızla çoğalmasından ve evrensel insan hakları normlarının kabul edilmesinden de söz eder. Daha sonra ise bu bildirinin konusuyla en yakından ilgili olan gelişme gelir: "devlet sınırlarını aşan küresel ve uluslar ötesi tehditlerin hızla artması; örneğin göç, nüfus büyümesi, hastalık veya açlık yoluyla devletleri tehdit eden veya çevreye zarar veren tehditler."

Burada güvenlik sorunları bağlamında bir noktaya daha değinmek gerekiyor. Devlet yetkililerinin küreselleşme süreçleri ile zarar görebilecek olan yetenekleri ve meşruiyeti, onların çevresel değişimle başa çıkma ve ortaya çıkan güvenliğe yönelik tehditleri kontrol altına alma veya ortadan kaldırma kabiliyetlerine bağlı olacaktır. Bu, Bobbit'in ulus-devlete halef olacağını söylediği pazar-devlet kavramı için de geçerli olacaktır. Çünkü bu kavram küreselleşmenin gerekleri karşısında halka refah sağlama rolünden sıyrılmaktadır. Ayrıca, belki de daha kuvvetli bir biçimde, Bobbit'in analizinde büyük ölçüde göz ardı edilmiş olan uluslararası sistemdeki devlet yetkililerinin çoğuna da uygulanacaktır.

4.4.Global Ekonomiye Yönelik Sorunlar ve Tehditler

1990'lı yılların başında ortaya çıkan birinci "Körfez Krizi" global ekonomi için ihtiyaç duyulan enerji kaynaklarının gerekliliği ve korunması yönündeki beklentileri öne çıkarmış, 1997 yılında patlak veren "Asya Krizi" ise uluslararası sermayenin akışkanlığının belirli riskler yarattığı yönündeki endişeleri güçlendirmiştir. Asya Krizi, bu risk algılamasının yanı sıra, global ekonominin "talep daralması" sorununa da hazırlıksız olduğunu göstermiştir. Global talep daralması sorunu, gelişmiş ekonomilerin nüfus artış hızındaki büyük boyutlardaki yavaşlamayı göstermesinin yanında, dünya nüfusunun % 85'ini oluşturan gelişmekte olan ekonomilerdeki halkların "Global Yoksulluk" sorununu da belirlemektedir. Sorun sadece, global anlamda yoksulluğun

irdelenmesi değil, , "Global Göç" sorununu da ortaya çıkarmaktadır. Dünyada her yıl, 500 ile 1 milyon insan kaçak göç yoluyla, başka bir ülkeye sığınmakta olup, siyasal mülteci anlamında, oturma izni almaya çalışmaktadır. Kaçak göç sorunu, beraberinde "Mülteci Kampları" sorununu da getirmekte olup, Dünyanın birbirinden uzak coğrafyalarında, milyonlarca insan mülteci kamplarında, olağan üstü koşullarda yaşam mücadelesi vermektedir. Bu durum "küresel terör"ün gelişmesine zemin teşkil edebilecek radikal eğilimleri güçlendiren bir sosyo-ekonomik yapıyı da beraberinde getirmektedir.

Dünya ekonomisi, global talep daralması, global yoksulluk gibi önemli sorunlar ile mücadele verirken, global ısınmanın yarattığı "kuraklık" riskinin, mevcut sorunları daha da büyüten bir etki yaratmaktadır. Dünya ekonomisini korkutan bir diğer önemli konunun da "kitlesele imha silahları" sorunu olduğu da unutulmamalıdır. Gelişmekte olan ülkelerin de sahip olabildiği bu silahlar, global yoksullaşma sorununa bağlı olarak, küresel terörün eline geçme riski taşımaktadır. Bu nedenle, dünya ekonomisi, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 10 gelişmekte olan ekonomiyi kendi coğrafyaları için "ekonomik ve ticaret diplomasisini sağlayacak ülkeler olmaları konusunda desteklemektedir. Bu destek olmadığı takdirde, dünya ekonomisini tehdit eden bu önemli konu başlıklarının bölgesel ve kıtasal savaşları yeniden gündeme getirebileceği diplomatik sorunlara sebebiyet vereceği değerlendirilmektedir.¹⁰⁵

---

¹⁰⁵ Alkin,Gürlelel,a.g.m.

SONUÇ

Soğuk savaş döneminde dünya ABD ve SSCB'nin öncülüğündeki “ Doğu ve Batı Blokları”na bölünmüş durumdaydı. 20. yüzyılın ortalarında gördüğümüz manzara büyük ölçüde II. Dünya savaşından çıkarılan sonuçların şekillendirdiği bir manzaraydı. 1960'lı yılların başında kendini gösteren yumuşama bloklar arasındaki gerginlikleri azaltmaya dönüktü. Bu, mücadelenin bittiği yahut durduğu anlamına gelmiyordu ama enstrümanlar farklılaşmıştı. Gerek bloklar içinde ve gerekse bloklararası ilişkilerin başat unsurlarını : Serbest ticaretin önündeki engellerin en aza indirilmesine yönelik çabalar ve organizasyonlar; demokrasi, insan ve azınlık hakları oluşturuyordu. Bunların kullanıldığı tuval ise “güvenlik” idi. SSCB'nin 1956'da Macaristan'a ve 1968'de Çekoslovakya'ya müdahalesi karşısında Batılılar çaresiz kalmışlar, fakat bu müdahaleler SSCB'ne karşı güçlü bir karşı propaganda malzemesi olarak kullanılmıştı. Helsinki Nihai Senedi'nin 1975'te imzalanması bir bakıma Batıların ideolojik enstrümanlarının gücünü de ortaya koymaktaydı. Doğu Bloku ülkelerinin ideolojik kalelerindeki ilk gedikler bundan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır.

1980'li yıllarda yine bu yaklaşımlardan doğan farklı enstrümanlar ortaya çıktı :

Uluslar arası şirketler : Geniş üretim ve pazarlama alanında üst düzeyde yatay ve dikey bütünleşmeyi başaran çok uluslu şirketler farklı ekonomik yapıları bütünleştirmekte önemli bir başarı kazanmış bulunmaktadır. Üretim, yönetim, dağıtım, pazarlama birimleri ile kârın olabildiğince yükselmesini gerçekleştirebilecek şekilde bütün dünyaya dağılan, hisse senetleri artık çok farklı ülkelerdeki bireylere ait bulunan bu kuruluşların etkinlikleri siyasal iktidarları önemli ölçüde kuşatmış bulunmaktadır. “Ticaretin Serbestleşmesi”ne dönük adımların atılması ve GATT olarak adlandırılan “Serbest Ticaret Örgütü”nün ortaya çıkmasında ulusal iktidarlar üzerindeki etkinlikleri ortadadır. Uluslar arası mal ve sermaye akışı büyük bir hareketlilik kazanmış bulunmaktadır. Bu aynı zamanda ideolojik bir devrim niteliği taşımaktadır. Çokuluslu şirketler günümüz uluslar arası sistemini etkileyen ve yönlendiren aktörlerin başında gelmektedir. BM'in son verilerine göre dünyanın en büyük 200 çokuluslu şirketin toplam kaynakları 7.1 trilyon ABD doları tutarındadır. Dünyadaki ekonomik faaliyetlerin aşağı-yukarı dörtte biri dolayındaki bu rakam BM üyesi 189 ülkeden 182'sinin toplam ekonomik büyüklüklerinden fazladır. Günlük

sermaye dolaşımının 1980'lerin ortalarında 200 milyar dolar civarında iken 1990'ların ortalarında 1.2 trilyona ulaştığını söylediğimizde bu şirketlerin gücü hakkında daha gerçekçi bir fikir edinmek imkânı buluruz. Atilla İlhan'ın The Guardian'dan aktardığı şu ironik alıntı aslında pek çok şeyi anlatmaktadır: "...Tanzanya ile Goldman Sachs arasında ne fark vardır? Birincisi yılda 2.2 milyar dolar kazanan ve bu kazancını 25 milyonluk nüfusuna dağıtan bir Afrika ülkesidir ; İkincisi yılda 2.6 milyar dolar kazanan ve bu kazancını 161 ortağına dağıtan bir yatırım bankasıdır...".

İletişim Devrimi yahut Teknolojik patlama: Fiber optik kablonun bulunması ve bilgisayar teknolojisinin gelişmesi ile ekonomik alanda ortaya çıkan hareketlilik daha hızlı biçimde dünya çapında yaygınlık kazandı. Üretim kavramı değiştiği için emeğe duyulan ihtiyaç azaldı ve işgücünün dünya çapında dolaşımına sınırlar getirme şeklinde kendini gösteren yeni bir sorun ortaya çıktı. Robot teknolojisinin gelişmeye başlaması "fabrikaların" yapısını değiştirdi. Teknolojik Devrim dünyanın bir "küresel birim" olarak algılanması sürecini hızlandırmış bulunmaktadır.

İnsan Hakları: Helsinki Nihai Senedinin imzalanmasından sonra küresel rekabette ulusal sınırların değerini azaltan üçüncü enstrüman, ülkelerin iç-işlerini salt ulusal iktidarların denetimi altında olmaktan çıkaran siyasal bir enstrüman olarak giderek öne çıkmaya başladı.

XX. yüzyılın önemli gelişmelerinin başında şüphesiz Avrupa'nın dünya siyasetindeki ağırlığını yitirmesi ve "güç merkezi"nin Amerika ve Asya kıtalarına kayması gelmektedir. Güç merkezleri artık Avrupa dışında oluşmaktadır ve değişken bir nitelik göstermektedir. Westphalia Barışından 1914'e kadar süren "Avrupa Uyumu" dönemi 1914'te sona ermiştir. Avrupa Birliği, zayıflayan Avrupa'nın yeniden bir küresel güç haline gelme isteğinin bir sonucudur.

Sömürgecilik çağının bu yüzyılda sona erdiğini ve ulus-devlet sürecinin yüzyıla damgasını vurduğunu söylemek pek yanlış sayılmayacaktır. Ancak, bu durum gelişmişlik farklarının daha derinden algılanması sürecini de hızlandırmıştır. Sömürgeci gücün ülkeden ayrılmasından sonra bu ülkeler derin gelir farklılıklarından doğan sosyal adaletsizliğin ve ağır yoksulluğun altında ciddi sorunlar yaşamaktadırlar.

SSCB'nin dağılmasından sonraki sürecin ortaya çıkardığı bazı genel yönelimleri ortaya koymak gerekirse :

Soğuk savaş süresince uzun yıllar birbirini denetim altında tutmaya çaba harcayan güçler değişmeye başlamıştır. Bu değişim ABD'de daha hızlı cereyan etmiştir. Eğer genel bir ifade kullanmak gerekirse mevcut jeopolitik dengeleri değiştirebilecek potansiyele sahip olan güçler konumlarını bu ülkeye göre belirlemek durumundadırlar. Bu potansiyele sahip olmanın belli başlı ölçütlerinden biri çekirdek silahlarına ve teknolojisine sahip olmaktır.

Dolayısıyla küresel güç konumundaki ABD'nin en önemli stratejik hedeflerinden biri bu teknolojinin sınırlı kalmasını sağlamak ve denetim altında bulundurmaktır. Küresel gücün Büyük Ortadoğu Projesi adı altında ortaya attığı projenin hedeflerinden biri aslında bu denetimi kurmaktır denebilir.

Nükleer teknoloji için son derece önemli bir hammadde olan Uranyum kaynaklarının yoğun olduğu bölgelere dönük ABD siyasetinin, söz konusu bölgeleri denetim altında tutmak olduğu tahmin edilebilir. 2004'ün sonlarına doğru söz edilmeye başlanan Büyük Ortadoğu Projesi'nin bu çerçevede göz önüne alınarak değerlendirilmesi ilginç bağlantılar kurulmasını sağlayacaktır. Nitekim, Afganistan'ın denetim altına alınması, Irak, Pakistan ve İran üzerinde denetim kurma çabaları bu çerçevede anlamlı hale gelmektedir.

İkinci nokta, enerji kaynaklarının denetim altında tutulması sorunudur. 19. yüzyılın sonlarından bu yana petrol, giderek artan biçimde stratejik bir hammadde haline gelmiştir. Global gücün bu niteliğini sürdürmesi bu stratejik hammaddenin denetimiyle yakından ilgilidir.

Söz konusu sınırlı kaynağın en önemli rezervlerinin bulunduğu bölgelere göz attığımızda karşımıza ilginç bir görüntü çıkmaktadır. Rezervlerin yoğun bulunduğu ülkelerin önemli bir bölümü OPEC üyesidir. Bu ülkelerden Venezuela hariç tamamı Müslüman ülkelerdir. Bu ülkeler: Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Endonezya, Irak, İran, Katar, Kuveyt, Libya, Nijerya ve Suudi Arabistan'dır. Henüz bu örgüte üye olmayan ülkelerin hemen tamamı eski SSCB'yi oluşturan yeni bağımsız ülkelerdir.

Dünyadaki petrol ve doğal gaz rezervlerinin yoğun olduğu bölgeler genellikle Müslüman toplulukların yaşadıkları bölgelerdir.

ŞEKİL 1:¹⁰⁶

KÜRESEL OLUŞUMLAR		KÜRESEL ANLAŞMALAR	
WTO	Dünya Ticaret Örgütü	GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
IMF	Uluslararası Para Fonu	GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
WB	Dünya Bankası	AoA	Tarım Anlaşması
UN	Birleşmiş Milletler	TRIPS	Fikri Mülkiyet Patent ve Telif Hakkı Anlaşması
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı	TRIMS	Teknik Engeller Anlaşması
ICC	Uluslararası Ticaret Odası		
WEF	Dünya Ekonomik Forumu		
NATO	Kuzey Atlantik İttifakı		

Burada gösterilen Küresel oluşumlarda ve Küresel Anlaşmalarda ABD'nin belirleyiciliği açıktır ve onun bu konumu dünya ekonomisindeki etkinliğinden kaynaklanmaktadır. 2000'li yılların başındaki dünya ekonomisi Kuzey Amerika, (NAFTA), Avrupa Birliği ve Japonya sacayağı üzerine oturan bölgeselleşmiş bir ekonomidir. Yakın bir gelecekte Japonya'nın öncülüğündeki Asya/Pasifik ekseninin oluşumu izlenebilir hale gelmiş bulunmaktadır. 21. yüzyılın ilk çeyreği sona ermeden, bugünkü kalkınma hızıyla Çin dünyanın dördüncü büyük ekonomisi olma yolunda süratle ilerlemektedir. Rusya Federasyonu'nun belirli bir toparlanma süreci içine girdiğine ilişkin gözlemler vardır. Bu verileri değerlendirdiğimiz takdirde yüzyılımızın ilk yarısı içinde şekillenecek rekabetin "ulus-devlet"i aşan ekonomik ve siyasi bloklaşmalar etrafında şekilleneceğini göstermektedir.

¹⁰⁶ Kaynak: <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/1990.htm>

IMF, Dünya Ticaret Örgütü, OECD, Dünya Bankası; AB, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, NAFTA, MERCOSUR gibi örgütler bir bölgesel ticaret anlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim yeni oluşumların ortaya koyduğu perspektifler 2010 ve 2020 tarihlerinde yoğunlaşmaktadır.

Bugünkü teknolojilerin büyük bir bölümü halen “fosil nitelikli enerji kaynaklarına” yani petrole dayalı bulunmaktadır. Dolayısıyla, global dengeleri belirlemenin en kestirme yolu bu enerji kaynaklarının denetimini sağlayacak olan senaryoları hayata aktarabilecek yeteneğe sahip olmaktan geçmektedir. Bu açıdan bakıldığında karşımıza ilginç bir manzara çıkmaktadır: ABD’nin 2004’de ortaya attığı BOP aslında bu amaca dönük görünmektedir. Buna ilişkin tartışmaların önemli olacağına sadece dikkat çekmek açısından aşağıdaki(ŞEKİL-2) haritaya bakmak yeterli görünmektedir :

ŞEKİL 2:¹⁰⁷

Büyük Ortadoğu Projesi

¹⁰⁷ Kaynak: <http://akpartigercegi.files.wordpress.com/2007/05/harita.jpg>

Politik istikrarsızlık bakımından dünyanın en sorunlu bölgelerinden birisi de hiç şüphesiz ki Ortadoğu'dur. Arap-İsrail düşmanlığı, mülteci sorunu; kitle imha silahlarının artışı; sınır uyuşmazlıkları; köktendincilik ve ekonomik kalkınmada yetersizlikler, bölgenin bu özelliğinde payı olan sorunlardır.

Suyun kıt olduğu ve bölgede yaşayan insanların da fazlasıyla ihtiyacı olduğu bölgede, sınıraşan su kaynaklarının paylaşılmasından kaynaklanan su sorunu ise, politik istikrarsızlığı geleceğe taşımaktadır.¹⁰⁸

Küreselleşmede bir de madalyonun öbür yüzü vardır: Şimdiye kadar yani üç küreselleşme dönemini, farklı siyasal birliklerin yarattığı gerçeği; sanayileşmeden günümüze bir başka gerçekle paralel biçimde yürümektedir. Küreselleşme dalgalarının ortaya çıkardıklarına sahip olan toplumlarla ötekiler, yani; bugün rakamlarla ifade edecek olursak 12 devletle geri kalan 180'i arasında da derinleşen bir çelişki yaşanmaktadır: Zengin Kuzey ve yoksul Güney yarımküre gerçeği. 21. yüzyıla damgasını vuracak esaslı çelişkilerden biri budur. Yoksul güney ve zengin kuzey arasındaki çatışma veya bir göç dalgası kuzeyin korkulu rüyalarından biridir. Dolayısıyla güneyden kuzeye doğabilecek muhtemel bir göç dalgasının önlenmesi veya denetim altına alınması yüzyılımızın global aktörlerinin öngörülleri arasında bulunacaktır. Güneyin elinde Kuzeyle rekabet edebilecek enstrümanlar oldukça sınırlıdır. Bu bakımdan Güvenliği siyasal bir enstrüman olarak öne çıkaran Kuzey'in tehdit algılaması "Uluslararası Terör" kavramı üzerine oturmaktadır. Bu tehdidin varlığı inkâr edilemez, fakat sebepleri üzerinde yeterince düşünülmediği söylenmelidir.

Zengin ve fakir ülkeler arasında artan uçurum birçok yönden potansiyel bir tehdit oluşturmaktadır. Nüfus artışı ve kişi başına düşen gelir açısından Kuzey Afrika ve Orta Doğu'yu Avrupa ile karşılaştırdığımızda ve bu verilerin gelecek on sene için geçerli olacağını düşündüğümüzde bu uçurum en belirgin şekilde ortaya çıkar. Bu fark için batı ülkelerini suçlamak ne kadar yanlış ise yalnız yoksulluğun terör ürettiğini ve terörü haklı gösterdiğini farz etmek de bir o kadar yanlıştır. Gerçekte, Kuzey Afrika'dan Orta Asya'ya kadar yayılmakta olan istikrarsızlık yanında verimsiz yönetim yapısı, demokrasi eksikliği ve sosyal adaletsizlik huzursuzluğun baş aktörleridir. Fakat

---

¹⁰⁸ Konuralp Pamukçu, Su sorunu Çerçevesinde Türkiye, Suriye ve Irak ilişkileri, Faruk SÖNMEZOĞLU (der.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: DER Yayınları, 2004, s. 253.

huzursuzluk ve çaresizlik kaçak göç ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi öyle ciddi güvenlik sorunları yaratır ki sonuç olarak bölgesel istikrarsızlık ve terör ortaya çıkar. Bu gittikçe kötüye giden bir sorundur ve ülkelerimizdeki korumacı ve savunmacı önlemler kadar sorunun olduğu zeminde alınacak önlemler ile de bu sorunla başa çıkmalıyız. Bu da güvenlik politikamız üzerinde önemli etkiler doğurmaktadır.¹⁰⁹

SSCB'nin dağılmasından sonra kendini gösteren belirsizlik sürecinde, uluslar arası rekabetlerin yoğunlaştığı üç coğrafi bölgeden söz etmek gerekmektedir : Kafkaslar, Ortadoğu ve Balkanlar. Bu gelişmeler Uluslar arası bir güvenlik kaygısının da yaygınlaşmasına yol açmış ve 2003 yılında ABD'ne karşı (Yani Küresel Egemen Konumundaki Güce karşı) yürütülen Güney kaynaklı terörün tanımlanmasında geleneksel unsurlar öne çıkarılmış bulunmaktadır. ABD kaynaklı yorum: bunun dinsel ve kültürel farklılıklardan kaynaklandığı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Henüz, kuzeyle güney arasındaki refah farkına karşı duyulan öfkenin dinmesine yönelik etkin bir organizasyonun varlığından söz etmek mümkün değildir. Kaynakların denetimini hedefleyen küresel gücün “dengesiz” olarak tanımlayabileceğimiz “güç gösterisi”, kültürel fay kırıklarının derin olduğu hatlarda cereyan etmektedir ve “medeniyetler çatışması” teorisinin 1990'lı yıllarda ortaya atıldığını hatırlamak ; bizi, olayların belli bir mantık zinciriyle kurgulandığı ve uygulandığı sonucuna götürmektedir. Bu, Küresel güc'ün egemenlik oyunudur.

XXI.yüzyılın ekonomik ve siyasal stratejileri global aktörlere göre şekillenmektedir. XX.yüzyılda ortaya çıkan değişmeler, ulus-ötesi yapılanmaları ve uluslar arası işbirliğini giderek daha zorunlu hale getirmektedir. Salt “güçlülerin” egemen olduğu dünya tasarımı artık geride kalmıştır. Eğer dünya global bir köy olarak tasarlanıyorsa, yoksullarının sorunlarını da çözmenin yolunu bulmalıdır. Hiç şüphe yok ki bunun yolu ayrılıkları körüklemek veya pek çok önyargıdan kaynaklanan düşmanlıkları derinleştirmek olmamalıdır. İnsan hakları, demokrasi, ayrımcılığın ortadan kalkması gibi çağdaş ortak değerler yayılmanın ideolojik enstrümanları

---

¹⁰⁹ Chris Donnelly, Küreselleşme Bağlamında NATO ve Avrupa birliğinin Gelecekteki Rollerini, Harp Akademileri Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri , Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik” (İstanbul, 29-30 Mayıs 2003) sf.130-131.

görünümünden çıkmadığı sürece daha dengeli ve daha yaşanılabilir bir dünyayı galiba daha çok bekleyeceğiz.¹¹⁰

Tehditlerden ve krizlerden arındırılmış bir dünya isteniyorsa, bu ancak uluslararası refah farklılıklarının optimize edilmesi ve tüm ulusların barış içinde yaşaması için gerekli alt yapının oluşturulmasıyla mümkündür. Öte yandan, uluslararası müzakere ortamının genişletilmesi ve adilleştirilmesi; başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, uluslararası örgütlere, devletlerin egemen eşitliklerine ve toprak bütünlüklerine saygının korunması ve artırılması başarının diğer olmazsa olmazlarıdır.

Özellikle, soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte dünyamız, çok hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Uluslararası güvenlik ortamı son derece değişken ve öngörülerini zorlaştıran bir hâl almıştır. İşte bu değişim sürecini doğru algılayabilen toplumlarla algılayamayan veya yanlış algılayan toplumlar kendi geleceklerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyeceklerdir. Bu değişimi, bir paradigma değişimi olarak algılamak da mümkündür. Temel felsefelerdeki değişimlerin çok hızlı olmadığı bilinen bir gerçektir. Değişim sürecini zamanında algılamayan toplumlar, maalesef sadece, değişim sürecinin sonucunu seyretmekle yetineceklerdir.

Bugünü anlamanın ve geleceğe hazırlanmanın yöntemi günümüzü doğru bir şekilde görebilmek, geleceğe yönelik öngörü yeteneğimizi ise sağlıklı bir şekilde geliştirmektir. Geleceği tahmin etmenin en sağlıklı yolunun, o geleceği yaratmak olduğu her hâlde, herkes tarafından kabul edilecek bir yaklaşımdır. Ancak, burada önemli husus; o güce sahip olunması ya da olunmaması gerçeğidir.

40 yılı aşkın bir süredir devam eden soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte, “Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak.” Sözünü doğrularcasına, her alanda önüne geçilemez bir şekilde esmeye başlayan değişim fırtınası, alışık olduğumuz, benimsediğimiz, politik, ekonomik ve güvenlik stratejilerini dayandırdığımız parametrelerin çoğunu sarsmaya ve ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Ancak, dünyadaki

---

¹¹⁰ 1990 Sonrasında Ortaya Çıkan Stratejik ve Ekonomik Oluşumlar, Makale, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/1990.htm> ERIŞİM: 16.08.2007 17.54

bütün ülkelerin küreselleşmenin politik, ekonomik ve güvenlik kriterlerini gerçekleştirmek için henüz tam anlamıyla hazır olmadıkları da bir gerçektir.

Küreselleşmeden istifade edilebilmesi, insanların yararına etkili sonuçlar alınabilmesi için ekonomik gücün yeterli; politik, sosyal, kültürel ve hukukî düzenlemelerin uygun olması, eğitim kurumlarının da iyi yapılanmış ve işler durumda görevlerini icra etmesi gerekmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte, daha önce askerî imkânlar ve ekonomik kapasite gibi parametreler vasıtasıyla belirlenen güç kavramının artık bilgiye ulaşabilme ve bilgiyi kullanabilme yeteneğini ifade etmesi dikkat çekmektedir. Bunun nedeni, küreselleşme sürecinde insan faktörünün ön plâna çıkmış olmasıdır. İnsan kaynaklarından azamî ölçüde istifade edebilme imkân ve kabiliyetine sahip ülkeler diğer ülkelerin siyasî uygulamalarını, ekonomik politikalarını ve güvenlik stratejilerini etkiler hâle gelmişlerdir.

Fransız devriminin gerçekleştirilmesinden sonra üç önemli kavram dünya uygarlık sahnesine birlikte çıkmışlardır. Yeni bir dünya düzeninin temellerinin atıldığı bu kavramlar “özgürlük”, “eşitlik” ve “barış”tır. Eşitlik istekleri özellikle politik alanda kendisini göstermişti. İktidarın bir hanedanın elinde toplanması yerine halka ait olması gerektiği düşünüldü ve böylece bugünkü siyasî düzenin temelleri atıldı. Özgürlük yeni düzenin sosyal, politik ve ekonomik temelini oluşturdu. Bireysel girişim, özel mülkiyet ve bunları tamamlayan piyasa mekanizması ile hâlihazırda içinde yaşadığımız ekonomik ve sosyal sistemlerin yerleşmesi ve serpilip gelişmesi sağlandı. Barış ise bir dilek olmanın yanında önemli bir ilke olarak toplumsal yaşamda ağırlığını hissettirdi. Özellikle halkların uluslara dönüşme süreçlerinde önemli bir rol oynadı. Ulus devletin harcı ve dolayısıyla bugün kendimizi ait hissettiğimiz değerlerin yaratıcısı oldu.¹¹¹

Uygarlığın gelişme aşamalarında yaşanan tökezlemelere rağmen düzen arayışları devam etmiştir. Ancak, ulus devlet çerçevesindeki ortak çıkarlar doğrultusunda bir araya gelen insanlar, tüm insanlık için bu birlikteliği başaramadılar. Yine de bu gelişmelerin insanlığın kaderi olmadığına yönelik inanç ortadan kalkmamış, aksine daha da güçlenmiştir.

---

¹¹¹ Gn.Kur.II.Bşk.Org.Yaşar Büyükanıt'ın açılış konuşması,Harp Akademileri Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri , Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik” (İstanbul, 29-30 Mayıs 2003).

Buraya kadar irdelenen tüm konu ve yaklaşımlar sonucunda; dünyanın Soğuk Savaş sonrasında savaşımlardan uzaklaşmış, çekişme, rekabet ve mücadelelerden büyük ölçüde arınmış olduğu söylenemez, aksine Soğuk Savaşın temsil ettiği zaman zaman gerginleşen ve zihinlerde hep savaşın ve güvenliğin yer tuttuğu bir dönemin bitmesine rağmen bugün yine barışın egemen olamadığı ve yine savaş atmosferinin çevrelediği gerilimli, çatışmacı ve mücadeleli bir dönem yaşanmaktadır. Güvenlik-askeri girişimler, silah üretimi, aşırı silahlanma, nükleer ve biyolojik silahlara sahip olma, ileri askeri teknoloji üretimi, yeni askeri örgütlenme çabaları sürmektedir. NATO ve BM güvenlik gücünün varlığına rağmen Avrupa ordusu düşünölmektedir. Adına "Füze Kalkan"ı denilen yeni güvenlik şemsiyeleri yaratılmak istenmektedir. Silahsızlanma anlaşmalarını iptal etme eğilimleri belirlemektedir, kitle imha silahları üretimi sürmektedir ,yine aşırı silahlanma yarışı devam etmektedir, yeni tehdit algılamaları adeta yaratılarak, yine karşıtlıklar beslenmektedir.

Böylece Soğuk Savaş sonrasında siyasal koşulları içinde bir yanda küresel liderlik ve küresel güç rekabeti sürerken öte yanda gelişmişler-azgelişmişler veya Kuzey-Güney ayrışması da derinleşmektedir. Bu durum Soğuk Savaş döneminden farklı bir gerilim atmosferini yansıtmaktadır. Böylelikle yeni dönem, gerilimli çatışmacı ve istikrarsızlığı arttıran bir siyasal ortama doğru sürüklenmektedir. Bu bağlamda, dünya dengelerini gözetken, ekonomik olarak üstünlüğünü rakipsiz olarak sürdüren, başta finans piyasaları olmak üzere üretim ve pazar etkinliğini belirleyici bir rolle üstlenen, ileri teknoloji ve askeri üstünlüğünü tüm dünyaya kabul ettiren bir süper güç ve onun altında diğer küresel güçler şeklindeki bir yapılanmanın varlığı veya oluşumu Soğuk Savaş sonrası koşullar içinde güçleşmektedir. Özellikle ticaret, pazar ve üretim alanında Soğuk Savaş yıllarıyla kıyaslandığında gerileyen etkinliği hesap edildiğinde ABD'nin; tek süper güç rolünü sürdürmesi güçtür. Böylece ortaya bir rekabet zemini çıkmaktadır. Bu zemin çok aktörlü ve çok çekişmeli, bir ortamı yansıtmaktadır.

Dünya barışı ve huzur için bugün yapılması gereken ise dünyanın elde edilen yaşamsal ürünleri ve geliri adil bir oranda paylaşması; insanlar arasındaki ayrımı ortadan kaldıracak tedbirlerin süratle alınmasıdır. Bunun gerçekleşmesi dünya gezegenine refahı getirecektir; aksi ise kaosu.

KAYNAKÇA

- ADALI, Coşkun, Günümüz Kapitalizmi ve Devleti Üzerine, İstanbul:Sarmal,1997.
- AKLAR,Yılmaz, Küresel Güvenlik Gelişmeleri ve Öngörüler, ASAM Yayınları,Ekim 2006.
- ALKİN Kerem, GÜRLESEL Can Fuat, Dünya Ekonomisine yönelik global tehditler;Dünyada Güvenlik ve tehdit kavramının evrimi ve global güvenlik içinde ulusal güvenlik Perspektifi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2004,s.6, Temmuz-sf.9-34.
- AMİN, Samir, Kapitalizm, Emperyalizm ve Küreselleşme (Çeviren: Fikret Başkaya), Özgür Üniversite Forumu, Aralık 1997
- AMİN, Samir, Noam Chomsky ve Andre Gunder Frank , Düşük Yoğunluklu Demokrasi, (Çeviren: Ahmet Fethi), İstanbul: 1994,Alan Yayınları.
- ASSİDON, Elsa , KuzeyGüney Tasarımları, Bir Unutma ve Pazar (Çeviren: İnsel), [Üçüncü Dünyanın Sonu mu, Derleyen: Cordellier, İstanbul:İletişim Yayınları.
- AYDIN,M.Kemal, “Ulusal Kalkınmacılık”tan “Küreselleşme”ye,(Makale)
- BALKAN, Neşecan , Az gelişmişlik ve Dış borç Sorunu, İktisat, Mayıs 1997
- BAŞKAYA, Fikret, Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü (İkinci Baskı), Ankara,1997, İmge.
- BAŞKAYA, Fikret, Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme (İkinci Baskı), Ankara,1997. İmge.
- BAŞKAYA, Fikret , Sermayenin Küreselleşmesi veya Neoliberalizmin Vahşeti, Özgür Üniversite Forumu, Aralık 1997:
- BERKSOY,Taner,Dış ticarete Liberalleşme ve İthalat Eğilimleri,İstanbul,1994,İstanbul Ticaret Odası Yayınları
- BUDAK Leyla, ERDOĞAN Iker,1990 Sonrası Çin Halk Cumhuriyeti’nde Kitle İletişim Sistemi ve Temel Sorunlar, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:5 Sayı:9 Bahar 2006/1
- CANBOLAT İbrahim S.; Küreselleşen Dünya ve Türkiye, Vipaş Yayınları, Bursa 2002
- CHOSSDOVSKY, Michel, The Globalisation of Poverty, 1997
- DANIŞOĞLU, Ayşe Çelikel, Küreselleşmenin Gelir eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi

- DURUİZ, L. ve Nurhan Yentürk, Facing the Challenge: Turkish Automobile, Steel and Clothing Industries' Response to the PostFordist Restructuring, İstanbul: 1992, İletişim
- EKEN, Huriğül (Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi), Küreselleşme ve Ulus Devlet, Yayınlanmamış Makale
- ELLWOOD Wayne, Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu, (Çev.) Betül Dilan Genç, İstanbul: 2003, Metis Yayınları, sf. 24.
- ERCAN, Fuat , Gelişme Yazını Açısından Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik, İstanbul, 1996, Sarmal
- ERHAN Çağrı, Çok Taraflı İşbirliğine Geçiş Sürecinde Tehdit Algılamaları ve Uluslararası Mukabele Yöntemleri , Harp Akademileri Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri , Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik” (İstanbul, 29-30 Mayıs 2003)
- ERSOY Hamit - Ersoy Lale; Küreselleşen Dünyada Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye, Ankara, 2002.
- FUKUYAMA Francis; Tarihin Sonu ve Son İnsan, Çev.: Zülfü DİCLELİ, İstanbul 1999
- GÜZELSARI, Selime , Kamu Yönetimi Disiplininde Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim Yaklaşımları, AÜ SBF, GETA Tartışma Metinleri Serisi, Şubat 2004
- HACISALİHOĞULLARI, İ. Yaşar, Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye, İstanbul 2001.
- HALL, Stuart, The Hard Road to Renewall , 1988, [Aktaran: Mutman (1994), 21. Yüzyılın Eşiğinde Kapitalizm ve İdeoloji, Toplum ve Bilim, Bahar 1994
- HIRST Paul - Thompson G.; Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev.: Çağla ERDEM-Elif YÜCEL, Ankara 1998
- İNSEL, Ahmet, İktisat İdeolojisinin Eleştirisi, İstanbul: Birikim, 1993.
- İNSEL, Ahmet , Siyasal Süreç Olarak İktisadi Kalkınma, Birikim, Ocak 1991
- KARAKAŞ Mehmet, Tüketim Toplumu, Feodaliteden Küreselleşmeye (Ed.) Tevfik Erdem, Ankara, Lotus Yayınevi, 2006.
- KAZGAN, Gültekin , Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri (İkinci Baskı), İstanbul: 1995, Altın Kitaplar.
- KAZGAN, Gültekin, Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen, Akdeniz Yayınları, 1997
- KEYDER, Çağlar, Ulusal Kalkınmacılığın İflası (İkinci Baskı), İstanbul: 1996, Metis

- LANDSBERG, M. , Exportled Industrialization in the Third World:Manufacturing Imperialism,sf.217-220 Aktaran: Ercan (1997), Kalkınmadan Yapısal Uyuma, Küreselleşmeden Marjinalleşmeye Afrika, Özgür Üniversite Forumu, Aralık 1997
- NAİSBİTT John; Global Paradoks, Büyüyen Dünya Ekonomisinin Güçlenen Küçük Oyuncuları, Çev.: Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul 1994
- NATHAN, James A. and James K. Oliver (1981), United States Foreign Policy and World Order [Aktaran: Peker, Dünya Bankası: “Büyüme” Söyleminden “İyi Yönetme” Söylemine, Toplum ve Bilim, Bahar 1996
- SANDER Oral, Siyasi Tarih 1918-1994, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.
- SARITAŞ, İbrahim, Küreselleşme, Feodaliteden Küreselleşmeye (Ed.) Tefik ERDEM, Ankara, Lotus Yayınevi, 2006.
- SAVAŞ, Vural Fuat, İktisadın Tarihi, İstanbul: Liberal Düşünce Topluluğu,1997.
- SERTER, Nur , Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları 547, 1994.
- SÖNMEZ, Sinan , Dünya Ekonomisinde Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye, Ankara,1998, İmge.
- STEWART, Michael, Keynes Devrimi (Çeviren: Baltacıgil), İstanbul:Minnetoğlu,1980.
- ŞAYLAN, Gencay , Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, Ankara:1995,İmge.
- PAMUKÇU Konuralp, Su sorunu Çerçevesinde Türkiye,Suriye ve Irak ilişkileri, Faruk Sönmezoğlu (der.), Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul: DER Yayınları,2004.
- PEKER, Ayşe, Dünya Bankası: “Büyüme” Söyleminden “İyi Yönetme” Söylemine, Toplum ve Bilim, Bahar 1996.
- TİMUR, Taner, Küreselleşme ve Demokrasi Krizi, Ankara,1996, İmge
- YILDIZOĞLU, Ergin, Globalleşme ve Kriz, Alan Yayınları, 1996
- 1990 Sonrasında Ortaya Çıkan Stratejik ve Ekonomik Oluşumlar,Makale, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/1990.htm>
- DURU, Hilmi, Bazı Neoliberal Söylemlerin Eleştirisihttp://www.hilmiduru.com/index_dosyalar/neoliberalilere_elestiri3.htm
- Kamu Yönetimi Reformu Üzerine Değerlendirme, 14 Eylül 2004, <http://www.sendika>.

org/yazi.php?yazi_no=846

KONGAR,Emre,Küresel Terör Nereye Gidiyor(Makale) http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/408_Kuresel_Teror_Nereye_Gidiyor.php

LANDSBERG, Martin Hart ,Neoliberalizm: Mitler ve Gerçeklik,Halkın Hakları Forumu Çalışma Grubu,14 Mayıs 2007,
<http://www.halkevleri.org.tr/halkinhaklariforumu /index.php? eylem= oku&no=2529>

MORALI Deniz,“Yeni Dünya Düzeni” ya da Yeni Emperyalist Paylaşım,2002,
http://www.marksist.com/ deniz_morali/ yeni_dunya_duzeni_ya_da_yeni_emperyalist_paylasim.htm